# H.R. LATIPOV, R.R. ABZALIMOV, I.K. URAZBAYEVA

## **OLIY MATEMATIKA**

Oʻzbekiston Respublikasi Oliy va oʻrta maxsus ta'lim vazirligi texnik oliy oʻquv yurtlarining talabalari uchun oʻquv qoʻllanma sifatida tavsiya etgan

TOShKENT - «ALOQAChI» - 2005

H. R. Latipov, R. R. Abzalimov, I. K. Urazbayeva. Oliy matematika. T., «Aloqachi» nashriyoti, 2005, 180- bet.

Tagrizchilar: A.R. Beruniy nomidagi Toshkent Davlat Texnika universiteti «1-Oliv matematika» kafedrasi dotsenti Sh.I.Tojiyev, O'zbekiston Fanlar Akademiyasi matematika instituti katta ilmiy xodimi, fizika - matematika fanlari nomzodi O. Sh. Sharipov, Mirza Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliv universitetining mexanika-matematika fakulteti dekani, dotsent B. Shoimqulov, Mirza Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining «Ehtimollar nazarivasi mexanika-matematika fakulteti matematik statistika» kafedrasi dotsenti A. Diamirzavev. Mirza Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliv universitetining «Matematik analiz» kafedrasi dotsenti N. Sultonov, Mirza Ulugʻbek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining «Geometriya va matematika tarixi» kafedrasi mudiri, professor A. Narmanov, Mirza Ulugʻbek nomidagi O'zbekiston Milliy universitetining «Geometriva va matematika tarixi» kafedrasining katta oʻqituvchisi F. Ibragimov.

### **MUNDARIJA**

Soʻz boshi	4
I BOB. NAZARIY MA'LUMOTLAR	
1-§. Chiziqli algebra va analitik geometriya	6
2-§. Matematik analizga kirish	38
3-§. Bir oʻzgaruvchili funksiyaning integrali	45
4-§. Koʻp oʻzgaruvchili funksiyalar	49
5-§. Oddiy differensial tenglamalar	50
6-§. Sonli va funksional qatorlar	53
7-§. Karrali, egri chiziqli integrallar	54
8-§. Kompleks oʻzgaruvchili funksiyalar nazariyasi	56
9-§. Ehtimollar nazariyasi	57
10-§. Matematik statistika elementlari	60
YOZMA ISh VARIANTLARINING NAMUNAVIY YECHIMLARI	
1-§. Birinchi yozma ish	63
2-§. Ikkinchi yozma ish	81
3-§. Uchinchi yozma ish	91
4-§. Toʻrtinchi yozma ish	102
III BOB. YOZMA ISh TOPShIRIQLARI	
1-§. Birinchi yozma ish topshiriqlari	112
2-§. Ikkinchi yozma ish topshiriqlari	
3-§. Uchinchi yozma ish topshiriqlari	134
4-§. Toʻrtinchi yozma ish topshiriqlari	149
4-§. Toʻrtinchi yozma ish topshiriqlari	149 163 176
4-§. Toʻrtinchi yozma ish topshiriqlari	149 163 176

### SO'Z BOShI

Oliy texnika o'quv yurtlarida ta'lim olayotgan talabalarni keng miqyosda bilimli bakalavr mutaxassis qilib etishtirishning omillaridan biri oliv matematika fanini o'rganishdadir. Shuning bilan bir qatorda oliy texnika o'quv uchun oliy matematika fani bo'yicha ajratilgan ma'ruza va amaliy darslar soati kam miqdorda bo'lganligi tufayli ularning chuqur bilim olishlari uchun mustaqil ish bajarish jarayonining ahamiyati juda xam kattadir. matematikadan oʻzbek tilida oliy texnika oʻquv yurtlari talabalarning mustaqil ish bajarishlariga moʻljallab yozilgan adabiyot va o'quv qo'llanmalar deyarli yo'q bo'lganligi uchun, talabalar oliy matematikadan mustaqil ish bajarish jarayonida katta qivinchiliklarga duch kelishadi. Shu boisdan mazkur qo'llanma katta ahamiyat kasb etishi bilan bir qatorda, talabalar uchun oliv matematikani mustaqil yozma ish topshiriqlarini bajarib Oʻrganishda yaqindan yordam beradi.

Mazkur qoʻllanma bakalavr muxandislar tayyorlash ta'lim va bilimlar sohasi yoʻnalishi boʻyicha davlat standartiga mos kelishi bilan bir qatorda bu qoʻllanma bakalavr mutaxassisligi boʻyicha «Oliy matematika» rejasi asosida yozilgan. Bu Oʻquv qoʻllanmada oliy texnika Oʻquv yurtlari talabalari uchun qisqacha nazariy ma'lumotlar va yozma ish topshiriqlari keltirilgan boʻlib, undan tashqari koʻrsatma sifatida har bir yozma ishdan bittadan variantning yechimi namunasi koʻrsatilgan.

Holisona taqriz va yoʻl qoʻyilgan kamchiliklarni koʻrsatganlari uchun Mirza Ulugʻbek nomidagi Oʻzbekiston Milliy Universiteti, mexanika-matematika fakultetining «Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika» kafedrasi dotsenti A. Djamirzaevga, «Matematik analiz» kafedrasi dotsentlari B. Shoimqulovga, N. Sultonovga, «Geometriya va matematika tarixi» kafedrasi mudiri prof. A. Narmanovga, katta oʻqituvchi F. Ibragimovga, A.R.Beruniy nomidagi Toshkent

Davlat Texnika universiteti «Oliy matematika» kafedrasi dotsenti Sh.I.Tojieyvga, Oʻzbekiston Fanlar Akademiyasi matematika instituti katta ilmiy xodimi, fizika - matematika fanlari nomzodi O. Sh. Sharipovga mualliflar Oʻzlarining samimiy minnatdorchiliklarini bildiradilar.

Mazkur qoʻllanma, albatta, kamchiliklardan xoli emas, shu sababdan mualliflar qoʻllanmani yanada takomillashtirishga qaratilgan fikr-mulohazalarni minnatdorchilik bilan qabul qiladilar.

Mualliflar

#### I BOB. NAZARIY MA'LUMOTLAR

### 1-§. ChIZIQLI ALGEBRA VA ANALITIK GEOMETRIYA

## Ikkinchi tartibli determinantlar va chiziqli tenglamalar sistemasi

 $\begin{pmatrix} a_1 & b_1 \\ a_2 & b_2 \end{pmatrix}$  - jadvalga mos ikkinchi tartibli determinant

$$\begin{vmatrix} a_1 & b_1 \\ a_2 & b_2 \end{vmatrix} = a_1 b_2 - a_2 b_1$$

tenglik bilan aniqlanadi. Ikki noma'lumli ikkita chiziqli tenglamalar sistemasida

$$\begin{cases} a_1 x + b_1 y = c_1 \\ a_2 x + b_2 y = c_2 \end{cases},$$

uning asosiy determinanti  $D = \begin{vmatrix} a_1 & b_1 \\ a_2 & b_2 \end{vmatrix} \neq 0$  bo'lsa, u yagona yechimga ega bo'lib, yechim Kramer formulalaridan topiladi:

$$x = \frac{D_x}{D} = \frac{\begin{vmatrix} c_1 & b_1 \\ c_2 & b_2 \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} a_1 & b_1 \\ a_2 & b_2 \end{vmatrix}}; \quad y = \frac{D_y}{D} = \frac{\begin{vmatrix} a_1 & c_1 \\ a_2 & c_2 \end{vmatrix}}{\begin{vmatrix} a_1 & b_1 \\ a_2 & b_2 \end{vmatrix}}$$

Agar D=0 bo'lsa, sistema yoki birgalikda emas  $(D_x, D_y)$  larning kamida bittasi noldan farqli), yoki cheksiz ko'p yechimga ega  $(D_x = D_y = 0)$ .

## Uchinchi tartibli determinant va chiziqli tenglamalar sistemasi

$$\begin{pmatrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 \end{pmatrix} \quad \text{elementlar jadvaliga mos uchinchi tartibli}$$

determinant

$$\begin{vmatrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 \end{vmatrix} = a_1 b_2 c_3 + a_2 b_3 c_1 + a_3 b_1 c_2 - a_3 b_2 c_1 - a_1 b_3 c_2 - a_2 b_1 c_3$$

tenglik bilan aniqlanadi.

Uchinchi tartibli determinantning berilgan elementini Oʻz ichiga olgan yoʻl va ustunni Oʻchirishdan hosil boʻlgan ikkinchi tartibli determinantga uchinchi tartibli determinantning berilgan elementining minori deb ataladi. Minorning (-1)<sup>k</sup> ga koʻpaytmasi berilgan elementning algebraik toʻldiruvchisi deyiladi. (k- berilgan elementni oʻz ichiga olgan yoʻl va ustun nomerlari yigʻindisi). Shunday qilib, determinantning

elementiga mos minor ishorasi quyidagi 
$$\begin{vmatrix} + & - & + \\ - & + & - \\ + & - & + \end{vmatrix}$$
 jadval

bilan aniqlanadi.

#### 1-TEOREMA

Uchinchi tartibli determinant ixtiyoriy yoʻl (ustun) elementlarini oʻz algebraik toʻldiruvchilariga koʻpaytmalarining yigʻindisiga teng

Bu teorema determinantni ixtiyoriy yoʻl elementlari boʻyicha yoyib, uning qiymatini hisoblashga yordam beradi.

Determinantning xossalari:

1. Agar determinantning yoʻllarini ustunlari bilan yoki ustunlarini yoʻllari bilan almashtirsak, determinantning qiymati oʻzgarmaydi.

2. Determinantning biror yoʻlidagi yoki ustunidagi elementlari umumiy koʻpaytuvchiga ega boʻlsa, uni determinantning tashqarisiga chiqarish mumkin.

3. Determinantning biror yo'l elementlari boshqa yo'l

elementlariga teng bo'lsa, unday determinant nolga teng.

4. Agar determinantning ikkita yoʻlining oʻrnini almashtirsak, uning ishorasi teskarisiga oʻzgaradi.

5. Agar determinantning biror yoʻl elementlariga boshqa yoʻl elementlarini noldan farqli songa koʻpaytirib qoʻshsak, uning qiymati oʻzgarmaydi.

Uch noma'lumli uchta chiziqli tenglamalar sistemasida

$$\begin{cases} a_1 x + b_1 y + c_1 z = d_1 \\ a_2 x + b_2 y + c_2 z = d_2 \\ a_3 x + b_3 y + c_3 z = d_3 \end{cases}$$

uning asosiy determinanti

$$D = \begin{vmatrix} a_1 & b_1 & c_1 \\ a_2 & b_2 & c_2 \\ a_3 & b_3 & c_3 \end{vmatrix} \neq 0 \quad \text{bo'lsa, u yagona yechimga ega}$$

bo'lib, yechimni quyidagi Kramer formulalaridan foydalanib topiladi:

 $x=D_x/D$ ,  $y=D_y/D$ ,  $z=D_z/D$ ,

Bu erda,

$$D_x = \begin{vmatrix} d_1 & b_1 & c_1 \\ d_2 & b_2 & c_2 \\ d_3 & b_3 & c_3 \end{vmatrix}, \ D_y = \begin{vmatrix} a_1 & d_1 & c_1 \\ a_2 & d_2 & c_2 \\ a_3 & d_3 & c_3 \end{vmatrix}, \ D_z = \begin{vmatrix} a_1 & b_1 & d_1 \\ a_2 & b_2 & d_2 \\ a_3 & b_3 & d_3 \end{vmatrix}$$

Agar D=0 boʻlsa, sistema yoki birgalikda emas  $(D_x, D_y, D_z)$  larning kamida bittasi noldan farqli), yoki cheksiz koʻp yechimga ega  $(D_x = D_y = D_z = 0)$ .

Agar bir jinsli sistema

$$\begin{cases} a_1 x + b_1 y + c_1 z = 0 \\ a_2 x + b_2 y + c_2 z = 0 \\ a_3 x + b_3 y + c_3 z = 0 \end{cases}$$

ning determinanti noldan farqli bo'lsa, u yagona x=0, y=0, z=0 yechimga ega bo'ladi. Agar bir jinsli sistemaning determinanti nolga teng bo'lsa, sistema ikkita tenglamaga yoki bitta tenglamaga keladi. Agar sistemaning minorlaridan kamida biri noldan farqli bo'lsa, birinchi xol, hamma minorlar nol bo'lsa, ikkinchi hol ro'y beradi. Bu ikki holda ham sistema cheksiz ko'p yechimlarga ega bo'ladi.

#### n-nchi tartibli determinant

$$\begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{pmatrix}$$

elementlar jadvaliga mos keluvchi 4-tartibli determinant

$$\begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} & a_{14} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & a_{42} & a_{43} & a_{44} \end{vmatrix} = \mathbf{a_{11}} \cdot \begin{vmatrix} \mathbf{a_{22}} & \mathbf{a_{23}} & \mathbf{a_{24}} \\ \mathbf{a_{32}} & \mathbf{a_{33}} & \mathbf{a_{34}} \\ \mathbf{a_{42}} & \mathbf{a_{43}} & \mathbf{a_{44}} \end{vmatrix} - \mathbf{a_{12}} \cdot \begin{vmatrix} a_{21} & a_{23} & a_{24} \\ a_{31} & a_{33} & a_{34} \\ a_{41} & \mathbf{a_{42}} & \mathbf{a_{43}} \end{vmatrix} - \mathbf{a_{14}} \begin{vmatrix} \mathbf{a_{21}} & \mathbf{a_{22}} & \mathbf{a_{23}} \\ \mathbf{a_{31}} & \mathbf{a_{32}} & \mathbf{a_{34}} \\ \mathbf{a_{41}} & \mathbf{a_{42}} & \mathbf{a_{44}} \end{vmatrix} - \mathbf{a_{14}} \begin{vmatrix} \mathbf{a_{21}} & \mathbf{a_{22}} & \mathbf{a_{23}} \\ \mathbf{a_{31}} & \mathbf{a_{32}} & \mathbf{a_{33}} \\ \mathbf{a_{41}} & \mathbf{a_{42}} & \mathbf{a_{44}} \end{vmatrix} - \mathbf{a_{14}} \begin{vmatrix} \mathbf{a_{21}} & \mathbf{a_{22}} & \mathbf{a_{23}} \\ \mathbf{a_{31}} & \mathbf{a_{32}} & \mathbf{a_{33}} \\ \mathbf{a_{41}} & \mathbf{a_{42}} & \mathbf{a_{43}} \end{vmatrix}$$

tenglik bilan aniqlanadi. Xuddi shuning kabi, 5-tartibli va hokazo tartibli determinant tushunchasini kiritish mumkin.

Ixtiyoriy tartibli determinantlar ucun, 3-tartibli determinantlarda kiritilgan algebraik toʻldiruvchilar haqidagi teorema va biror elementning minor hamda algebraik toʻldiruvchisi ta'rifi oʻzgarmasdan qoladi. Shunday qilib,  $a_{ik}$  elementning minorini  $M_{ik}$ , algebraik toʻldiruvchisini  $A_{ik}$  bilan belgilab,

$$A_{ik} = (-1)^{i+k} M_{ik}$$

ga ega bo'lamiz.

D n-nchi tartibli determinant bo'lsin. Uni avval i-nchi yo'lning elementlari bo'yicha, so'ngra k-nchi ustunning elementlari bo'yicha yoyib, 1-teoremaga asosan,

$$D = a_{i1}A_{i1} + a_{i2}A_{i2} + \dots + a_{in}A_{in}$$
$$D = a_{1k}A_{1k} + a_{2k}A_{2k} + \dots + a_{nk}A_{nk}$$

ga ega bo'lamiz.

İkkinchi va uchinchi tartibli determinantlarning xossalari ixtiyoriy tartibli determinantlar uchun Oʻrinlidir.

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + ... + a_{1n}x_n = b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + ... + a_{2n}x_n = b_2 \\ ... \\ a_{n1}x_1 + a_{n2}x_2 + ... + a_{nn}x_n = b_n \end{cases}$$

sistemaning determinanti

$$D = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix} \neq 0$$

bo'lsa, uning yechimlari  $x_1 = \frac{D_1}{D}$ ,  $x_2 = \frac{D_2}{D}$ , ....  $x_n = \frac{D_n}{D}$  formulalardan topiladi. Bu formulalarda D – sistemaning determinanti,  $D_k$ , (k = 1, 2, ..., n) sistemaning determinantida knchi tartibli ustunni (aniqlanadigan noma'lumlar oldidagi

koeffitsientlar ustuni) ozod ustuni bilan almashtirishdan hosil boʻlgan:

$$D_k = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1,k-1} & b_1 & a_{1,k+1} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2,k-1} & b_2 & a_{2,k+1} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots \\ a_{n1} & a_{n2} & \dots & a_{n,k-1} & b_n & a_{n,k+1} & \dots & a_{nn} \end{vmatrix}$$

determinant. Agar D=0 boʻlsa, sistema yoki birgalikda emas  $(D_1,D_2,....,D_n$  larning kamida bittasi noldan farqli), yoki cheksiz koʻp yechimga ega  $(D_1=D_2=.....=D_n=0)$ .

## To'g'ri chiziqdagi koordinatalar

x absissaga ega bo'lgan OX koordinata o'qining M nuqtasi M(x) bilan belgilanadi.  $M_1(x_1)$  va  $M_2(x_2)$  nuqtalar orasidagi masofa  $d = |x_2 - x_1|$  formula bilan aniqlanadi.

Ixtiyoriy toʻgʻri chiziqda AB (A-kesmaning boshi, B-oxiri) kesma berilgan boʻlsin: u holda bu toʻgʻri chiziqning ixtiyoriy C nuqtasi AB kesmani qandaydir  $\lambda$  nisbatda boʻladi, bu erda  $\lambda=\pm$  |AC| : |CB|. Agar AC, CB kesmalar bir tomonga qarab yoʻnalgan boʻlsa,''+" ishora, qarama-qarshi tomonga yoʻnalgan boʻlsa "-" ishora olinadi. Boshqacha qilib aytganda, agar C nuqta A va B nuqtalar orasida yotsa,  $\lambda$  musbat, tashqarida yotsa, manfiy boʻladi.

Agar A va B nuqtalar OX oʻqida yotsa,  $A(x_1)$  va  $B(x_2)$  nuqtalarni  $\lambda$  nisbatda boʻluvchi  $C(\overline{x})$  nuqtaning koordinatalari

$$\overline{x} = \frac{x_1 + \lambda x_2}{1 + \lambda}$$

formula bilan aniqlanadi. Hususiy holda, agar  $\lambda$ =1 boʻlsa, kesma Oʻrtasining koordinatalari uchun

$$\overline{x} = \frac{x_1 + x_2}{2}$$

formula kelib chiqadi.

### Tekislikdagi toʻgʻri burchakli koordinatalar

Agar berilgan tekislikda XOY dekart koordinatalar sistemasi berilgan bo'lsa, x, y kordinataga ega bo'lgan M nuqtani M(x,y) bilan belgilaymiz.

 $M_1(x_1,y_1)$  ,  $M_2(x_2,y_2)$  nuqtalar orasidagi masofa

$$d = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2}$$

formula bilan hisoblanadi. Xususiy holda koordinata boshidan M(x,y) nuqtagacha boʻlgan masofa

$$d = \sqrt{x^2 + y^2}$$

formula bilan aniqlanadi.

 $A(x_1,y_1)$ ,  $B(x_2,y_2)$  nuqtalar orasidagi kesmani berilgan  $\lambda$  nisbatda bo'luvchi  $C(\overline{x},\overline{y})$  nuqtaning koordinatalari

$$\overline{x} = \frac{x_1 + \lambda x_2}{1 + \lambda}$$
;  $\overline{y} = \frac{y_1 + \lambda y_2}{1 + \lambda}$ 

formulalar bilan aniqlanadi.

Xususiy holda,  $\lambda=1$  bo'lganda, kesma o'rtasining koordinatalari:

$$\overline{x} = \frac{x_1 + x_2}{2} \quad \overline{y} = \frac{y_1 + y_2}{2}$$

Uchlarining koordinatalari  $A(x_1,y_1)$ ,  $B(x_2,y_2)$ ,  $C(x_3,y_3)$  boʻlgan uchburchak yuzasi

$$C = \frac{1}{2} \cdot |x_1(y_2 - y_3) + x_2(y_3 - y_1) + x_3(y_1 - y_2)| = \frac{1}{2} \cdot |(x_2 - x_1)(y_3 - y_1) + (x_3 - x_1)(y_2 - y_1)|$$

formula yordamida topiladi.

Uchburchak yuzasi  $C = \frac{1}{2}\Delta$ 

formula bilan hisoblanadi (bu erda,  $\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ x_1 & x_2 & x_3 \\ y_1 & y_2 & y_3 \end{vmatrix}$ ).

### **Qutb** koordinatalari

Qutb koordinatalarida M nuqtaning o'rni uning O qutbdan masofasi  $|OM| = \rho$  ( $\rho$ -nuqtaning qutb radius – vektori) va OM kesmaning qutb o'qi OX bilan tashkil qilgan burchagi  $\theta$  ( $\theta$  - nuqtaning qutb burchagi) bilan aniqlanadi. Qutb o'qidan soat strelkasiga qarama - qarshi olingan  $\theta$  burchak musbat hisoblanadi. Agar M nuqta qutb koordinatalariga ega bo'lsa ( $\rho > 0$ ,  $0 \le \theta < 2\pi$ ), unga cheksiz ko'p ( $\rho$ ,  $\theta + 2k\pi$ ), qutb koordinatlari jufti to'g'ri keladi,  $k \in Z$ .

Agar dekart koordinatalar sistemasining koordinata boshini qutbga qo'yib, OX o'qini qutb o'qi bo'yicha yo'naltirsak, u holda M nuqtaning to'g'ri burchakli (x,y) koordinatalari bilan  $(\rho,\theta)$  qutb koordinatalari o'rtasida bog'lanish quyidagi:

$$x = \rho \cos \theta,$$
  $y = \rho \sin \theta;$   
 $\rho = \sqrt{x^2 + y^2},$   $tg\theta = \frac{y}{x}$ 

formulalar bilan aniqlanadi.

## Fazodagi toʻgʻri burchakli koordinatalar

Agar fazoda OXYZ toʻgʻri burchakli dekart koordinatalar sistemasi berilgan boʻlsa, u holda koordinatalari x (absissa), y (ordinata) va z (aplikata) boʻlgan M nuqta M(x, y, z) bilan belgilanadi.  $A(x_1, y_1, z_1)$  va  $B(x_2, y_2, z_2)$  nuqtalar orasidagi masofa

$$d = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2 + (z_2 - z_1)^2}$$

formula bilan aniqlanadi.

M(x; y; z) nuqtadan koordinata boshigacha boʻlgan masofa

$$d = \sqrt{x^2 + y^2 + z^2}$$

formula bilan topiladi.

Agar uchlari  $A(x_1, y_1, z_1)$  va  $B(x_2, y_2, z_2)$  bo'lgan kesma  $C(\overline{x}, \overline{y}, \overline{z})$  nuqta orqali  $\lambda$  nisbatda bo'lingan bo'lsa, C nuqtaning koordinatalari

$$\overline{x} = \frac{x_1 + \lambda x_2}{1 + \lambda}; \quad \overline{y} = \frac{y_1 + \lambda y_2}{1 + \lambda}; \quad \overline{z} = \frac{z_1 + \lambda z_2}{1 + \lambda}$$

tengliklardan topiladi.

Kesma o'rtasining koordinatalari

$$\overline{x} = \frac{x_1 + x_2}{2}; \ \overline{y} = \frac{y_1 + y_2}{2}; \ \overline{z} = \frac{z_1 + z_2}{2}$$

formulalar bilan topiladi.

### Vektorlar va ular ustida amallar

OXYZ koordinatlar sistemasida berilgan  $\overline{a}$  vektorni  $\overline{a} = a_x \cdot \overline{i} + a_y \cdot \overline{j} + a_z \cdot \overline{k}$  koʻrinishida tasvirlash mumkin.  $\overline{a}$  vektorni bunday tasvirlash uni koordinata oʻqlari yoki ortlar boʻyicha yoyish deb ataladi. Bu erda  $a_x$ ,  $a_y$ ,  $a_z$  lar  $\overline{a}$  vektorning mos oʻqlardagi proeksiyalari ( $\overline{a}$  vektorning koordinatalari) deyiladi,  $\overline{i}$ ,  $\overline{j}$ ,  $\overline{k}$  lar esa, oʻqlarning ortlari (mos oʻqlarning musbat yoʻnalishi bilan ustma-ust tushgan birlik vektorlar).

 $a_x \overline{i}$ ,  $a_y \overline{j}$ ,  $a_z \overline{k}$  lar  $\overline{a}$  vektorning koordinat oʻqlari boʻyicha tashkil etuvchilari (komponentalari) deb ataladi.  $\overline{a}$  vektorning kattaligi  $|\overline{a}|$  bilan belgilanib,  $|\overline{a}| = \sqrt{a_x^2 + a_y^2 + a_z^2}$  formuladan topiladi.

 $\overline{a}$  vektorning yoʻnalishi uning koordinata oʻqlari bilan tashkil qilgan  $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$  burchaklar orqali belgilanadi. Bu burchaklarning kosinuslari (vektorning yoʻnaltiruvchi kosinuslari)

$$\cos \alpha = \frac{a_x}{|\overline{a}|} = \frac{a_x}{\sqrt{a_x^2 + a_y^2 + a_z^2}}; \cos \beta = \frac{a_y}{|\overline{a}|} = \frac{a_y}{\sqrt{a_x^2 + a_y^2 + a_z^2}};$$

$$\cos \gamma = \frac{a_z}{|\overline{a}|} = \frac{a_z}{\sqrt{a_x^2 + a_y^2 + a_z^2}}$$

formulalardan aniqlanadi.

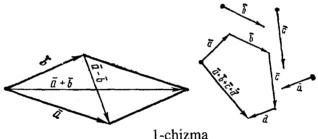
Vektoming yoʻnaltiruvchi kosinuslari  $\cos^2 \alpha + \cos^2 \beta + \cos^2 \gamma = 1$  munosabat bilan bogʻlangan. Agar  $\overline{a}$  va  $\overline{b}$  vektorlar ortlar boʻyicha yoyilmasi bilan berilgan boʻlsa, ularning yigʻindisi va ayirmasi

$$\overline{a} + \overline{b} = (a_x + b_x) \cdot \overline{i} + (a_y + b_y) \cdot \overline{j} + (a_z + b_z) \cdot \overline{k}$$

$$\overline{a} - \overline{b} = (a_x - b_x) \cdot \overline{i} + (a_y - b_y) \cdot \overline{j} + (a_z - b_z) \cdot \overline{k}$$

formulalardan aniqlanadi.

Boshlari ustma-ust tushadigan  $\overline{a}$  va  $\overline{b}$  vektorlar yigʻindisi tomonlari  $\overline{a}$  va  $\overline{b}$  boʻlgan parallelogram diagonali bilan ustma-ust tushadigan vektor orqali tasvirlanadi.  $\overline{a}$  - $\overline{b}$  ayirma shu parallelogramning ikkinchi diagonali bilan ustma-ust tushib, vektorning boshi  $\overline{b}$  ning oxirida, oxiri  $\overline{a}$  ning oxirida yotadi.



Ixtiyoriy sondagi vektorlar yigʻindisi koʻpburchaklar qoidasi boʻyicha topiladi.  $\overline{a}$  vektorni m skalyarga koʻpaytmasi  $m \cdot \overline{a} = m \cdot a_x \cdot \overline{i} + m \cdot a_y \cdot \overline{j} + m \cdot a_z \cdot \overline{k}$  formuladan topiladi. Agar m>0 boʻlsa,  $\overline{a}$  va  $m\overline{a}$  vektorlar parallel (kollineyar) va bir tomonga yoʻnalgan, m<0 boʻlsa, qarama-qarshi tomonga yoʻnalgan boʻladi. Agar  $m = \frac{1}{|\overline{a}|}$  boʻlsa,  $\frac{\overline{a}}{|\overline{a}|}$ 

vektor uzunligi birga teng boʻlib, yoʻnalishi  $\overline{a}$  ning yoʻnalishi bilan ustma-ust tushadi. Bu vektor  $\overline{a}$  vektorning birlik vektori (ort) deyilib,  $\overline{a}_0$  bilan belgilanadi.  $\overline{a}$  vektor yoʻnalishidagi birlik vektorni topish

 $\overline{a}$  vektorni normallashtirish deyiladi. Shunday qilib,  $\overline{a}_0 = \frac{\overline{a}}{|\overline{a}|}$ ,

yoki  $\overline{a} = |\overline{a}| \cdot \overline{a}_0$ . Boshi  $A(x_1, y_1, z_1)$ , oxiri  $B(x_2, y_2, z_2)$  nuqtada

yotgan  $\overline{AB}$  vektor  $\overline{AB} = (x_2 - x_1)\overline{i} + (y_2 - y_1)\overline{j} + (z_2 - z_1)\overline{k}$  koʻrinishda boʻladi. Uning uzunligi A va B nuqtalar orasidagi masofaga teng.

$$\left| \overline{AB} \right| = d = \sqrt{(x_2 - x_1)^2 + (y_2 - y_1)^2 + (z_2 - z_1)^2}$$

 $\overline{AB}$  vektorning yoʻnalishi quyidagi yoʻnaltiruvchi kosinuslar bilan aniqlanadi:

$$\cos \alpha = \frac{x_2 - x_1}{d}$$
;  $\cos \beta = \frac{y_2 - y_1}{d}$ ;  $\cos \gamma = \frac{z_2 - z_1}{d}$ 

### Skalyar va vektor koʻpaytma, aralash koʻpaytma

 $\overline{a}$  va  $\overline{b}$  vektorlarning skalyar koʻpaytmasi deb  $\overline{a} \cdot \overline{b} = |\overline{a}| |\overline{b}| \cos \varphi$  skalyar kattalikka aytamiz.

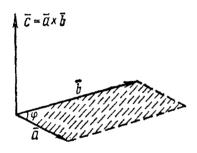
Skalyar koʻpaytmaning xossalari:

- 1.  $\overline{a} \cdot \overline{a} = |\overline{a}|^2$  yoki  $\overline{a}^2 = |\overline{a}|^2$ ;
- 2.  $\overline{a} \perp \overline{b}$  (noldan farqli vektorlar ortogonalligi) bo'lsa,  $\overline{a} \cdot \overline{b} = 0$  va aksincha;
  - 3.  $\overline{a} \cdot \overline{b} = \overline{b} \cdot \overline{a}$  (o'rin almashtirish qonuni);
  - 4.  $\overline{a}(\overline{b} + \overline{c}) = \overline{ab} + \overline{ac}$  (taqsimot qonuni);
- 5. (ma)b = a(mb) = m(ab) (skalyar koʻpaytuvchiga nisbatan guruhlash qonuni).

 $\overline{a} = a_x \overline{i} + a_y \overline{j} + a_z \overline{k}$ ,  $\overline{b} = b_x \overline{i} + b_y \overline{j} + b_z \overline{k}$  lar berilgan bo'lsa, ularning skalyar ko'paytmasi  $\overline{ab} = a_x b_x + a_y b_y + a_z b_z$  formuladan topiladi.

 $\overline{a}$  vektorning  $\overline{b}$  vektorga vektor koʻpaytmasi deb shunday  $\overline{c}$  vektorga aytamizki, u quyidagi shartlarni qanoatlantirsin:

- 1.  $\overline{c}$  ning kattaligi  $\overline{a}$  va  $\overline{b}$  vektorlardan yasalgan parallelogramning yuziga teng  $(|\overline{c}| = |\overline{a}||\overline{b}| \sin \varphi, \varphi = \overline{a} \wedge \overline{b});$ 
  - 2.  $\bar{c}$  vektor  $\bar{a}$  va  $\bar{b}$  vektorlarga perpendikulyar;
- 3.  $\overline{a}, \overline{b}, \overline{c}$  vektorlar bitta nuqtaga keltirilgandan soʻng oʻng sistemani tashkil etsin.  $(\overline{a}, \overline{b}, \overline{c})$  vektorlar oʻng sistemani tashkil etadi deyiladi, agar  $\overline{a}$  dan  $\overline{b}$  ga va  $\overline{c}$  ga oʻtish soat strelkasi harakatiga teskari yoʻnalgan boʻlsa).



 $\overline{a}$  vektorning  $\overline{b}$  vektorga vektor koʻpaytmasi  $\overline{a}$  x $\overline{b}$  koʻrinishda yoziladi.

## Vektor koʻpaytmaning xossalari:

- 1.  $\overline{b} \times \overline{a} = -\overline{a} \times \overline{b}$ , O'rin almashtirish xossasiga ega emas;
- 2. agar  $\overline{a} = 0$ , yoki  $\overline{b} = 0$ , yoki  $\overline{a} \parallel \overline{b}$  boʻlsa,  $\overline{a} \times \overline{b} = 0$  boʻladi;
- 3.  $(ma) \times \vec{b} = \vec{a} \times (m\vec{b}) = m(\vec{a} \times \vec{b})$  (skalyar koʻpaytuvchiga nisbatan guruhlash qonuni);
  - 4.  $\overline{a} \times (\overline{b} + \overline{c}) = \overline{a} \times \overline{b} + \overline{a} \times \overline{c}$  (taqsimot qonuni).

 $\overline{a} = x_1 \overline{i} + y_1 \overline{j} + z_1 \overline{k}, \quad \overline{b} = x_2 \overline{i} + y_2 \overline{j} + z_2 \overline{k}$  vektorlarning vektor koʻpaytmasi

$$\overline{a} \times \overline{b} = \begin{vmatrix} \overline{i} & \overline{j} & \overline{k} \\ x_1 & y_1 & z_1 \\ x_2 & y_2 & z_2 \end{vmatrix}$$
 formula yordamida topiladi.

Uchta  $\overline{a}, \overline{b}, \overline{c}$  vektorning aralash koʻpaytmasi  $\overline{a} \times \overline{b}$  ni  $\overline{c}$  ga skalyar koʻpaytmasiga teng, ya'ni  $(\overline{a} \times \overline{b}) \cdot \overline{c}$ . Aralash koʻpaytmaning moduli shu vektorlarga qurilgan parallelepipedning hajmiga teng. Aralash koʻpaytmaning xossalari:

- 1. Agar:
- a) koʻpaytiriluvchi vektorlardan biri nolga teng;
- b) ikkitasi kolleniar;
- v) uchta noldan farqli vektor bitta tekislikka parallel (komplanar) boʻlsa, aralash koʻpaytma nolga teng.
- 2. Agar aralash koʻpaytmada vektor koʻpaytma va skalyar koʻpaytmalarning oʻrnini almashtirsak aralash koʻpaytma oʻzgarmaydi, ya'ni  $\overline{(a \times b) \cdot c} = \overline{a \cdot (b \times c)}$ , shuni hisobga olib, aralash koʻpaytma  $\overline{abc}$  kabi yoziladi.
- 3. Agar koʻpaytiriladigan vektorlar <u>oʻrnini doiraviy</u> shaklda almashtirsak, koʻpaytma oʻzgarmaydi: <u>abc</u> = <u>bca</u> = <u>cab</u>.
- 4. Ixtiyoriy ikkita vektor Oʻrnini almashtirsak, aralash koʻpaytmaning ishorasi Oʻzgaradi.

$$\overline{bac} = -\overline{abc}$$
;  $\overline{cba} = -\overline{abc}$ ;  $\overline{acb} = -\overline{abc}$ .  
 $\overline{a} = x_1 \overline{i} + y_1 \overline{j} + z_1 \overline{k}$ ;  $\overline{b} = x_2 \overline{i} + y_2 \overline{j} + z_2 \overline{k}$ ;  $\overline{c} = x_3 \overline{i} + y_3 \overline{j} + z_3 \overline{k}$   
vektorlarning aralash koʻpaytmasi

$$\overline{abc} = \begin{vmatrix} x_1 & y_1 & z_1 \\ x_2 & y_2 & z_2 \\ x_3 & y_3 & z_3 \end{vmatrix}$$
 dan topiladi.

Aralash koʻpaytmaning xossalaridan quyidagilar kelib chiqadi: uch vektor komplanarligining zarur va yetarli sharti  $\overline{abc} = 0$  dir.  $\overline{a}, \overline{b}, \overline{c}$  lardan qurilgan parallelepiped najmi

$$V_1 = |\overrightarrow{abc}|$$
, uchburchakli piramidaning hajmi  $V_2 = \frac{1}{6}V_1 = \frac{1}{6}|\overrightarrow{abc}|$  ga teng.

#### Matritsalar va ular ustida amallar

$$\begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{pmatrix} , \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}$$

lar mos ravishda 2 va 3- tartibli kvadrat matritsa deyiladi. Koʻp ta'riflarni umumlashtirish uchun ularni 3 tartibli matritsa uchun beriladi. Ularni 2- tartibli matritsa uchun qoʻllash qiyinchilik tugʻdirmaydi. Agar kvadrat matritsaning elementlari  $a_{mn}=a_{nm}$  shartni qanoatlantirsa, matritsa simmetrik deyiladi.

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix} , B = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}$$

matritsalar teng bo'lishi uchun ixtiyoriy m va n larda  $a_{mn} = b_{mn}$  shartning bajarilishi zarur va yetarlidir.

Har canday 
$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}$$
 matritsaga  $D_A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}$ 

determinantni mos qo'yamiz. Agar  $D_A \neq 0$  bo'lsa, u holda, A matritsani xos emas matrisa deb ataymiz.

A, B matritsalar yigʻindisi quyidagicha aniqlanadi:

$$\begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} b_{11} & b_{12} & b_{13} \\ b_{21} & b_{22} & b_{23} \\ b_{31} & b_{32} & b_{33} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_{11} + b_{11} & a_{12} + b_{12} & a_{13} + b_{13} \\ a_{21} + b_{21} & a_{22} + b_{22} & a_{23} + b_{23} \\ a_{31} + b_{31} & a_{32} + b_{32} & a_{33} + b_{33} \end{pmatrix}$$

A matritsani m soniga koʻpaytirish uchun uning har bir elementini m ga koʻpaytiramiz:

$$m \cdot \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} ma_{11} & ma_{12} & ma_{13} \\ ma_{21} & ma_{22} & ma_{33} \\ ma_{1} & ma_{32} & ma_{33} \end{pmatrix}$$

A, B matritsalar koʻpaytmasi quyidagicha aniqlanadi:

$$AB = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{11} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}^{*} \begin{pmatrix} b_{11} & b_{12} & b_{13} \\ b_{21} & b_{22} & b_{23} \\ b_{31} & b_{32} & b_{33} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} \sum_{j=1}^{3} a_{1j} b_{j1} & \sum_{j=1}^{3} a_{1j} b_{j2} & \sum_{j=1}^{3} a_{1j} b_{j3} \\ \sum_{j=1}^{3} a_{2j} b_{j1} & \sum_{j=1}^{3} a_{2j} b_{j2} & \sum_{j=1}^{3} a_{2j} b_{j3} \\ \sum_{j=1}^{3} a_{3j} b_{j1} & \sum_{j=1}^{3} a_{3j} b_{j2} & \sum_{j=1}^{3} a_{3j} b_{j3} \end{pmatrix}$$

Koʻpaytma matritsaning i-nchi yoʻl va k-nchi ustunda turuvchi elementi, A matritsa i-nchi yoʻlidagi elementlarini B matritsa k-nchi ustunining mos elementlariga koʻpaytmalari yigʻindisiga teng.

Ikki matritsaning koʻpaytmasi umuman oʻrin almashtirish xossasiga boʻysunmaydi. Ikki matritsa koʻpaytmasiining determinanti bu matritsalar determinantlari koʻpaytmalariga teng. Hamma elementlari nollardan iborat boʻlgan matritsa nol matritsa deyiladi.

$$\begin{pmatrix} 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \\ 0 & 0 & 0 \end{pmatrix} = 0$$

Bu matritsa uchun: A+0=A.

$$E = \begin{pmatrix} 1 & 0 & 0 \\ 0 & 1 & 0 \\ 0 & 0 & 1 \end{pmatrix}$$
 ni birlik matritsa deyiladi.

Bu matritsani A ga chapdan va o'ngdan ko'paytmasi A ga teng: EA=AE=A. Agar AB=BA=E ga teng bo'lsa, B matritsa A-ga teskari matritsa deyiladi. A ga teskari matritsani  $A^{-1}$  bilan belgilanadi: B= $A^{-1}$ . Har qanday xos emas matritsa teskari matritsaga ega. Teskari matritsa quyidagicha topiladi:

$$A^{-1} = \begin{pmatrix} \frac{A_{11}}{D_A} & \frac{A_{21}}{D_A} & \frac{A_{31}}{D_A} \\ \frac{A_{12}}{D_A} & \frac{A_{22}}{D_A} & \frac{A_{32}}{D_A} \\ \frac{A_{13}}{D_A} & \frac{A_{23}}{D_A} & \frac{A_{33}}{D_A} \end{pmatrix}$$

Bu erda  $A_{mn}$  - A matritsa determinantidagi  $a_{mn}$  - elementning algebraik toʻldiruvchisidir, ya'ni  $A_{mn}$  - A matritsa determinantidagi m –nchi yoʻl va n-nchi ustunini oʻchirishdan hosil boʻlgan ikkinchi tartibli determinant (minor) bilan  $(-1)^{m+n}$  ifoda koʻpaytmasidir.

$$X = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix}$$
 - ni ustun matritsa deyiladi.

AX koʻpaytma quyidagicha aniqlanadi:

$$AX = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{13}x_3 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{23}x_3 \\ a_{31}x_1 + a_{32}x_2 + a_{33}x_3 \end{pmatrix}.$$

$$\begin{cases} a_{11}x_1 + a_{12}x_2 + a_{13}x_3 = b_1 \\ a_{21}x_1 + a_{22}x_2 + a_{23}x_3 = b_2 \\ a_{31}x_1 + a_{32}x_2 + a_{33}x_3 = b_3 \end{cases}$$

sistemani AX=B koʻrinishda yozish mumkin, bu erda,

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}, X = \begin{pmatrix} x_1 \\ x_2 \\ x_3 \end{pmatrix}, B = \begin{pmatrix} b_1 \\ b_2 \\ b_3 \end{pmatrix}$$

Bu sistemaning yechimi  $X = A^{-1} \cdot B$   $(D_A \neq 0)$  bo'ladi.

$$\begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}$$
 matritsaning xarakteristik tenglamasi

$$\begin{vmatrix} a_{11} - \lambda & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} - \lambda & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} - \lambda \end{vmatrix} = 0.$$

Bu tenglamaning ildizlari  $\lambda_1$ ,  $\lambda_2$ ,  $\lambda_3$  lar matritsaning xos sonlari deyiladi. Bu xos sonlarga mos keluvchi xos vektorlarning koordinatalari quyidagi:

$$\begin{cases} (a_{11} - \lambda)\zeta_1 + a_{12}\zeta_2 + a_{13}\zeta_3 = 0 \\ a_{21}\zeta_1 + (a_{22} - \lambda)\zeta_2 + a_{23}\zeta_3 = 0 \\ a_{31}\zeta_1 + a_{32}\zeta_2 + (a_{33} - \lambda)\zeta_3 = 0 \end{cases}$$

tenglamalar sistemasi yechimlaridan iborat bo'ladi.

## Matritsaning rangi. Ekvivalent matritsalar

To'g'ri burchakli matritsa berilgan bo'lsin.

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} \cdots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} \cdots & a_{2n} \\ a_{m1} & a_{m2} \cdots & a_{mn} \end{pmatrix}$$

Bu matritsadan ixtiyoriy k-ta yoʻl, k-ta ustun ajratamiz  $(k \le m, k \le n)$ . A matritsaning ajratilgan yoʻl va ustunlarining kesishgan joyida turgan elementlaridan tuzilgan k-nchi tartibli determinant A matritsaning k-nchi tartibli minori deyiladi. A matritsa  $C_m^k \cdot C_n^k$  ta k-nchi tartibli minorlarga ega. A matritsaning noldan farqli hamma minorlarini qaraymiz. A matritsaning rangi deb uning noldan farqli minorlarining eng yuqori tartibiga aytamiz. Agar matritsaning hamma elementlari nollardan iborat boʻlsa, uning rangi nolga teng. Tartibi matritsaning rangiga teng boʻlgan noldan farqli har qanday minor matritsaning bazis minori deyiladi. Matritsaning rangini r(A) bilan belgilaymiz. Agar r(A)=r(B) ga teng boʻlsa, A va B lar ekvivalent matritsalar deyiladi va A-B kabi yoziladi. Elementar almashtirishlardan matritsaning rangi oʻzgarmaydi.

Elementar almashtirishlarga quyidagilar kiradi:

- 1. Matritsaning yoʻllarini ustunlar bilan almashtirish.
- 2. Matritsaning yo'llarini o'zaro almashtirish.
- 3. Hamma elementlari nollardan iborat yoʻllarni oʻchirish.
- 4. Birorta yoʻlini noldan farqli songa koʻpaytirish.
- 5. Biror yo'l elementlariga boshqa yo'lning mos elementlarini qo'shish.

### Chiziqli almashtirish

$$x = a_{11}x' + a_{12}y'$$
  
 $y = a_{21}x' + a_{22}y'$ 

tenglik orqali x, y oʻzgaruvchilarni x', y' orqali ifodalash mumkin. Bu tenglikni x', y' oʻzgaruvchilarni chiziqli almashtirish deyiladi.

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{pmatrix}$$

jadval qaralayotgan chiziqli almashtirish matritsasi deyiladi.

$$D_A = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{vmatrix}$$

chiziqli almashtirishlarning determinanti deyiladi. Bundan soʻng  $D_A \neq 0$  deb qaraladi.

Chiziqli almashtirishni uch oʻzgaruvchili deb qarash mumkin:

$$x = a_{11}x^{1} + a_{12}y^{1} + a_{13}z^{1}$$

$$y = a_{21}x^{1} + a_{22}y^{1} + a_{23}z^{1}$$

$$z = a_{31}x^{1} + a_{32}y^{1} + a_{33}z^{1}$$

bu erda,

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{pmatrix}, \qquad D_A = \begin{vmatrix} a_{11} & a_{12} & a_{13} \\ a_{21} & a_{22} & a_{23} \\ a_{31} & a_{32} & a_{33} \end{vmatrix}$$

lar bu chiziqli almashtirishning mos ravishda matritsa. • /a determinanti deyiladi.

## Gauss usuli bilan chiziqli tenglamalar sistemasini echish

Chiziqli algebraik tenglamalarni determinant yordamida echish ikki va uch noma'lumli tenglamalar sistemasi uchun qulay. Tenglamalar soni sistemada koʻp boʻlganda Gauss usuli qulay. Bu usulni 4 noma'lumli 4 ta tenglamalar sistemasida tahlil qilamiz:

$$\begin{cases} a_{11}x + a_{12}y + a_{13}z + a_{14}u = a_{15} & \text{(a)} \\ a_{21}x + a_{22}y + a_{23}z + a_{24}u = a_{25} & \text{(b)} \\ a_{31}x + a_{32}y + a_{33}z + a_{34}u = a_{35} & \text{(c)} \\ a_{41}x + a_{42}y + a_{43}z + a_{44}u = a_{45} & \text{(d)} \end{cases}$$

 $a_{11} \neq 0$  deb faraz qilamiz, (agar  $a_{11} = 0$  bo'lsa, tenglamalarning o'rnini almashtiramiz).

1-qadam. (a) tenglamani  $a_{11}$  ga bo'lib, hosil bo'lgan tenglamani  $a_{21}$  ga ko'paytirib (b) dan ayiramiz, so'ngra  $a_{31}$  ga ko'paytirib (c) dan ayiramiz,  $a_{41}$  ga ko'paytirib (d) dan ayiramiz. Birinchi qadamdan so'ng quyidagi sistemaga kelamiz:

$$\begin{cases} x + b_{12}y + b_{13}z + b_{14}u = b_{15} & (e) \\ b_{22}y + b_{23}z + b_{24}u = b_{25} & (f) \\ b_{32}y + b_{33}z + b_{34}u = b_{35} & (g) \\ b_{42}y + b_{43}z + b_{44}u = b_{45} & (h) \end{cases}$$

 $b_{ii}$  ni  $a_{ii}$  lardan quyidagi formulalar bo'yicha topiladi:

$$b_{1j} = \frac{a_{1j}}{a_{11}} \quad (j = 2,3,4,5)$$

$$b_{ij} = a_{ij} - a_{i1} \cdot b_{1j} \quad (i=2,3,4; j=2,3,4,5).$$

2- qadam. (a), (b), (c), (d) tenglamalarda nima qilgan bo'lsak, (f), (g), (h) larda ham shularni qaytaramiz va hokazo. Natijada berilgan tenglama quyidagi ko'rinishga keladi:

$$\begin{cases} x + b_{12}y + b_{13}z + b_{14}u = b_{15} \\ y + c_{23}z + c_{24}u = c_{25} \\ z + d_{34}u = d_{35} \\ u = e_{45} \end{cases}$$

Hosil boʻlgan sistemadan barcha noma'lumlar ketma-ket topiladi.

## Chiziq tenglamasi

XOY tekisligida biror chiziqni nuqtalar toʻplami deb qarasak, unga bu chiziqda yotgan ixtiyoriy M(x,y) nuqta koordinatalarini bogʻlovchi tenglama toʻgʻri keladi. Bunday tenglama berilgan chiziqning tenglamasi deb ataladi. Agar berilgan chiziqning tenglamasiga bu chiziqda yotgan ixtiyoriy nuqtaning koordinatalarini qoʻysak, uni ayniyatga aylantiradi. Chiziqdan tashqaridagi nuqtaning koordinatalari bu chiziq tenglamasini qanoatlantirmaydi.

## Chiziqning parametrik tenglamasi

Ba'zida nuqtalar to'plamining tenglamasini tuzishda x, y koordinatalarni qandaydir yordamchi parametr t orqali ifodalash qulay keladi (uni parametr deb ataladi), ya'ni  $x = \varphi(t)$ ,  $y = \psi(t)$  tenglamalar sistemasi qaraladi. Izlangan chiziqni bunday tasvirlash parametrik ko'rinish deyilib, tenglamalar sistemasi berilgan chiziqning parametrik tenglamalari deyiladi. Tenglamalar sistemasidan parametr t ni yuqotib, x, y ni bog'lovchi, ya'ni oddiy f(x, y)=0 ko'rinishdagi tenglamaga keltiriladi.

## To'g'ri chiziqning umumiy tenglamasi

x, y larga nisbatan har qanday birinchi darajali tenglama, ya'ni

### Ax+By+C=0

A, B, C – lar oʻzgarmas koeffitsientlar) tenglama tekislikda qandaydir toʻgʻri chiziqni aniqlaydi va tekislikdagi har qanday toʻgʻri chiziqning tenglamasini 1-darajali Ax+By+C=0 tenglama koʻrinishida yozish mumkin. Bu tenglama toʻgʻri chiziqning umumiy tenglamasi deb ataladi.

Xususiy hollar:

- 1. C=0; A≠0; B≠0. Ax+By=0 tenglama bilan aniqlanadigan toʻgʻri chiziq koordinatalar boshidan oʻtadi.
  - 2. A=0; B $\neq$ 0; C $\neq$ 0. By+C=0 tenglama bilan aniqlanadigan (y=-C/B) to 'g'ri chiziq OX o 'qiga parallel.
- 3. B=0; A $\neq$ 0; C $\neq$ 0. Ax+C=0 tenglama bilan aniqlanadigan (x=-C/A) to'g'ri chiziq OY o'qiga parallel.
- 4. B=C=0;  $A\neq 0$ ; Ax=0 yoki x=0 tenglama bilan aniqlanadigan toʻgʻri chiziq OY oʻqi bilan ustma-ust tushadi.
- 5. A=C=0; B≠0, By=0 yoki y=0 tenglama bilan aniqlanadigan toʻgʻri chiziq OX oʻqi bilan ustma-ust tushadi.

### To'g'ri chiziqning burchak koeffitsientli tenglamasi

Agar umumiy tenglamada  $B\neq 0$  bo'lsa, uni y-ka nisbatan echib y=kx+b tenglamani hosil qilamiz (bu erda k=-A/B, b=-C/B). Uni to'g'ri chiziqning burchak koeffitsientli tenglamasi deb atashadi, bu erda,  $k = tg\alpha$ ,  $\alpha$ -to'g'ri chiziq bilan OX o'qining musbat yo'nalishi orasidagi burchak. Tenglamaning ozod hadi b to'g'ri chiziqning OY o'qi bilan kesishgan nuqtasi.

### To'g'ri chiziqning kesmalarga nisbatan tenglamasi

Agar to'g'ri chiziqning umumiy tenglamasida C≠0 bo'lsa, tenglamani - C ga bo'lib,

$$\frac{x}{a} + \frac{y}{b} = 1$$

tenglikga ega bo'lamiz (bu erda, a=-C/A, b=-C/B). Uni to'g'ri chiziqning kesmalarga nisbatan tenglamasi deb atashadi; bunda, a – to'g'ri chiziqning OX o'qi, b – esa OY o'qi bilan kesishish nuqtasi. Shuning uchun, a, b larga to'g'ri chiziqning o'qlardagi kesmalari deyiladi.

### To'g'ri chiziqning normal tenglamasi

Agar toʻgʻri chiziqning umumiy tenglamasining ikki tomonini  $\mu=1/\pm\sqrt{A^2+B^2}$  ga koʻpaytirsak ( $\mu$ -normallashtiruvchi koʻpaytuvchi, ildiz oldidagi ishorani shunday tanlaymizki,  $\mu C < 0$  boʻlsin)

$$x\cos\varphi + y\sin\varphi - P = 0$$

ga ega bo'lamiz. Bu tenglikka to'g'ri chiziqning normal tenglamasi deyiladi. Bu erda P koordinatalar boshidan to'g'ri chiziqqa tushirilgan perpendikulyarning uzunligi,  $\varphi$ -perpendikulyar bilan OX o'qining musbat yunalishi orasidagi burchak.

## Toʻgʻri chiziqlar orasidagi burchak. Ikki nuqtadan oʻtuvchi toʻgʻri chiziq tenglamasi

 $y=k_1x+b_1$ ,  $y=k_2x+b_2$  to 'g'ri chiziqlar orasidagi burchak

$$tg\alpha = \left| \frac{\mathbf{k}_2 - \mathbf{k}_1}{1 + \mathbf{k}_1 \mathbf{k}_2} \right|$$

formula bilan aniqlanadi.  $k_1 = k_2$  ikki chiziqning paralellik sharti.  $k_1 = -1/k_2$  ikki toʻgʻri chiziqning perpendikulyarlik sharti. k burchak koeffitsientli va  $M(x_1, y_1)$  nuqtadan oʻtuvchi toʻgʻri chiziq tenglamasi quyidagi:

$$y-y_1 = k (x-x_1)$$

koʻrinishda yoziladi.  $M_1(x_1, y_1)$  va  $M_2(x_2, y_2)$  nuqtalardan oʻtuvchi toʻgʻri chiziq tenglamasi

$$\frac{y - y_1}{y_2 - y_1} = \frac{x - x_1}{x_2 - x_1}$$

bo'lib, bu to'g'ri chiziqning burchak koeffitsienti

$$k = \frac{y_2 - y_1}{x_2 - x_1}$$

formuladan topiladi. Agar  $x_1=x_2$  bo'lsa,  $M_1$ ,  $M_2$  nuqtalardan o'tuvchi to'g'ri chiziq tenglamasi  $x=x_1$ ,  $y_1=y_2$  bo'lsa  $y=y_1$  bo'ladi.

## Toʻgʻri chiziqlarning kesishuvi. Nuqtadan toʻgʻri chiziqqacha masofa

Agar  $A_1/A_2 \neq B_1/B_2$  boʻlsa,  $A_1x+B_1y+C_1=0$  va  $A_2x+B_2y+C_2=0$  toʻgʻri chiziqlarning kesishgan nuqtasini ularning tenglamalari birga echib topiladi.

 $M(x_0, y_0)$  nuqtadan Ax+Bx+C=0 to'g'ri chiziqqacha masofa

$$d = \frac{|Ax_0 + By_0 + C|}{\sqrt{A^2 + B^2}}$$

formuladan topiladi.

 $A_1x+B_1y+C_1=\bar{0}$  va  $A_2x+B_2y+C_2=0$  to 'g'ri chiziqlar orasidagi burchak bissektrisasining tenglamasi

$$\frac{A_1x + B_1y + C_1}{\sqrt{A_1^2 + B_1^2}} \pm \frac{A_2x + B_2y + C_2}{\sqrt{A_2^2 + B_2^2}} = 0$$

boʻladi.

### Ikkinchi tartibli egri chiziqlar. Aylana

Aylana deb, tekislikdagi shunday nuqtalarning toʻplamiga aytiladiki, bu nuqtalarning har biridan shu tekislikdagi markaz deb ataluvchi nuqtagacha boʻlgan masofa oʻzgarmas miqdordir.

Bu o'zgarmas miqdor r-ni aylananing radiusi, C(a; b)-nuqtani uning markazi desak, aylananing tenglamasi

$$(x-a)^2+(y-b)^2=r^2$$

koʻrinishda boʻladi. Aylana markazi koordinata boshi bilan ustma-ust tushsa, aylana tenglamasi  $x^2+y^2=r^2$  boʻladi. Agar  $x_1^2+y_1^2=r^2$  boʻlsa,  $M(x_1; y_1)$  nuqta aylanada yotadi,  $x_1^2+y_1^2>r^2$  boʻlsa, M nuqta aylanadan tashqarida  $x_1^2+y_1^2< r^2$  boʻlsa, nuqta aylana ichida yotadi.

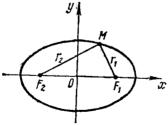
### **Ellips**

Ellips deb, tekislikdagi shunday nuqtalarning toʻplamiga aytiladiki, bu nuqtalarning har biridan fokuslar deb ataluvchi ikki nuqtagacha boʻlgan masofalar yigʻindisi oʻzgarmas miqdordir, u 2a bilan belgilanadi, bu oʻzgarmas miqdor fokuslar orasidagi masofadan katta boʻladi.

Agar koordinata Oʻqlari ellipsga nisbatan simmetrik joylashib, ellipsning fokuslari esa OX Oʻqida koordinata boshidan bir xil masofada  $(F_1(s,0), F_2(-s,0))$  yotsa, ellipsning

oddiy (kanonik) tenglamasi 
$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$$
 koʻrinishda boʻladi.

a- ellipsning katta, b – kichik yarim oʻqi, a, b, c (c – fokuslar orasidagi masofaning yarmi) lar orasida  $a^2=b^2+c^2$  munosabat bor. Ellipsning shakli (siqilish oʻlchovi) uning ekssentrisiteti e=c/a (c<a boʻlgani uchun e<1) bilan xarakterlanadi.



Ellipsning biror M nuqtasidan fokuslargacha boʻlgan masofalarni nuqtaning fokal radius-vektorlari deb ataladi. Ular  $r_1$ ,  $r_2$  bilan belgilanadi (ellipsning ta'rifiga koʻra uning ixtiyoriy nuqtasi uchun  $r_1+r_2=2a$  boʻladi). Xususiy holda, a=b (c=0, e=0); fokuslar markaz bilan ustma-ust tushsa) boʻlsa, ellips aylanaga aylanib qoladi:  $x^2+y^2=a^2$ .  $M(x_1; y_1)$  nuqta va  $x^2/a^2+y^2/b^2=1$  ellipsning oʻzaro joylanishi quyidagi shartlar bilan aniqlanadi:

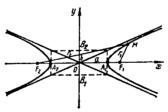
agar  $x_1^2/a^2 + y_1^2/b^2 = 1$  bo'lsa, M nuqta ellipsda yotadi; agar  $x_1^2/a^2 + y_1^2/b^2 < 1$  bo'lsa, M nuqta ellipsdan tashqarida; agar  $x_1^2/a^2 + y_1^2/b^2 < 1$  bo'lsa, M nuqta ellips ichida yotadi. Fokal radius-vektorlar ellips nuqtalarining absissasi orqali  $r_1$ =a-ex (o'ng fokal radius-vektor),  $r_2$ =a+ex (chap fokal radius vektor) bilan ifodalanadi.

## Giperbola

Giperbola deb, tekislikdagi shunday nuqtalarning toʻplamiga aytiladiki, bu nuqtalarning har biridan fokuslar deb ataluvchi ikki nuqtasigacha boʻlgan masofalar ayirmalarining absolyut qiymatlari oʻzgarmas miqdordir. Bu oʻzgarmas miqdor 2a bilan belgilanadi, u fokuslar orasidagi masofadan kichik. Agar giperbolaning fokuslarini  $F_1(s,0)$ ,  $F_2(-s,0)$  nuqtalarga joylashtirsak, u holda giperbolaning

 $x^2/a^2-y^2/b^2=1$ 

kanonik tenglamasiga ega boʻlamiz, bu erda,  $b^2=c^2-a^2$ . Giperbola ikki tarmoqdan iborat va koordinata oʻqlariga nisbatan simmetrik joylashgan.  $A_1(a; 0)$ ,  $A_2(-a, 0)$  lar giperbolaning uchlari deb ataladi.  $|A_1A_2|=a$  giperbolaning haqiqiy,  $|B_1B_2|=b$  mavhum oʻqi deyiladi.



Agar giperbolaning M(x, y) nuqtasidan biror toʻgʻri chiziqqacha boʻlgan masofasi nolga intilsa  $(x \to +\infty)$  yoki  $x \to -\infty$  da), u toʻgʻri chiziq giperbolaning asimptotasi deyiladi. Giperbola ikkita asimptotaga ega, ular  $y = \pm (b/a)x$ . Giperbolaning asimptotalarini yasash uchun tomonlari x=a, x=-a, y=b, y=-b boʻlgan toʻgʻri toʻrtburchak chizamiz. Bu toʻgʻri toʻrtburchakning qarama-qarshi uchlaridan oʻtkazilgan toʻgʻri chiziq giperbolaning asimptotalari boʻladi.

e=c/a>1 nisbat giperbolaning ekssentrisiteti deyiladi. r<sub>1</sub>=ex-a (oʻng fokal radius-vektor) r<sub>1</sub>=ex+a (chap fokal radius-vektori) giperbola Oʻng tarmogʻining fokal radius-vektorlari deyiladi. Xuddi shunday chap tarmogʻining fokal radius-vektorlari r<sub>1</sub>=-ex+a, r<sub>1</sub>(-ex-a) boʻladi. Agar a=b boʻlsa, giperbolaning tenglamasi x²-y²=a² boʻladi. Bunday giperbola teng tomonli deb ataladi. Uning asimptotalari toʻgʻri burchak hosil qiladi. Agar koordinata Oʻqlarini asimptotalar deb qarasak (teng tomonli giperbolada), uning tenglamasi xy=m (m=±a²/2; m>0 boʻlsa, giperbola I va III chorakda, m<0 boʻlsa, II va IV chorakda yotadi. xy=m tenglamani y=m/x koʻrinishda yozish mumkin boʻlgani uchun, teng tomonli giperbola x,y miqdorlar orasidagi teskari proporsional bogʻlanishni ifodalaydi.

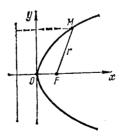
x²/a²-y²/b²=1 va x²/a²-y²/b²=-1 giperbolalar bir xil yarim

x²/a²-y²/b²=1 va x²/a²-y²/b²=-1 giperbolalar bir xil yarim oʻqqa va bir xil asimptotaga ega, lekin haqiqiy va mavhum oʻqlari almashinib keladi. Bunday giperbolalar qoʻshma deb

ataladi.

### Parabola

Berilgan nuqta va berilgan toʻgʻri chiziqdan barobar uzoqlikda turgan nuqtalarning toʻplami parabola deb ataladi. Nuqta fokus, toʻgʻri chiziq direktrisa deb ataladi. Agar parabolaning direktrisasi x=-r/2, fokusi F(r/2;0) nuqta boʻlsa, uning tenglamasi y²=2px boʻladi.



Bu parabola abssissa oʻqiga nisbatan simmetrik joylashgan (p>0). x²=2py tenglama ordinata oʻqiga nisbatan simmetrik boʻlgan parabola boʻladi. p>0 da parabola mos oʻqlarining musbat tomoniga, p<0 boʻlsa, manfiy tomoniga qaragan

bo'ladi.  $y^2=2px$  parabolaning fokal radius – vektorining uzunligi r=x+p/2 (p>0) formula bilan aniqlanadi.

## Fazodagi analitik geometriya. Tekislik va to'g'ri chiziq. Tekislik

Agar  $A^2 + B^2 + C^2 \neq 0$  boʻlsa, har qanday 1-darajali Ax+By+Cz+D=0 koʻrinishdagi tenglama tekislikni aniqlaydi va ixtiyoriy tekislik tenglamasini

Ax+By+Cz+D=0

koʻrinishda yozish mumkin. A, B, C lar tekislikka perpendikulyar  $\overline{N}(A,B,C)$  vektorning koordinatalari. Umumiy tenglamani normal holga keltirish uchun uni normallashtiruvchi koʻpaytuvchi

$$\mu = \pm \frac{1}{|N|} = \pm \frac{1}{\sqrt{A^2 + B^2 + C^2}}$$

ga ko'paytirish kerak, bu erdagi ishora D ning ishorasiga teskari bo'ladi.

Ax+By+Cz+D=0 umumiy tenglamaning xususiy xollari:

A=0; bu holda, tekislik OX o'qiga parallel;

B=0; bu holda, tekislik OY o'qiga parallel;

C=0; bu holda, tekislik OZ o'qiga parallel;

D=0; bu holda, tekislik koordinat boshidan o'tadi;

A=B=0; bu holda, tekislik OZ oʻqiga perpendikulyar (XOY tekisligiga parallel);

A=C=0; bu holda, tekislik OY oʻqiga perpendikulyar (XOZ tekisligiga parallel);

B=C=0; bu holda, tekislik OX oʻqiga perpendikulyar (YOZ tekisligiga parallel);

A=D=0; bu holda, tekislik OX oʻqidan oʻtadi;

B=D=0; bu holda, tekislik OY oʻqidan oʻtadi;

C=D=0; bu holda, tekislik OZ oʻqidan oʻtadi;

A=B=D=0; bu holda, tekislik XOY (Z=0) tekisligi bilan ustma-ust tushadi:

A=C=D=0; bu holda, tekislik XOZ (Y=0) tekisligi bilan ustma-ust tushadi;

B=C=D=0; bu holda, tekislik YOZ (X=0) tekisligi bilan ustma-ust tushadi.

Agar umumiy tenglamada D≠0 bo'lsa, tenglamani -D ga bo'lib,

$$\frac{x}{a} + \frac{y}{b} + \frac{z}{c} = 1$$

ga ega bo'lamiz.

(bu erda, a=-D/A, b=-D/B, C=-D/C.) Bu tekislikning kesmalarga nisbatan tenglamasi deyiladi; a, b, c lar tekislikning OX, OY, OZ oʻqlar bilan kesishgan nuqtalari.

 $A_1x+B_1y+C_1z+D_1=0$  va  $A_2x+B_2y+C_2z+D_2$  tekisliklar orasidagi burchak

$$\cos \varphi = \frac{A_1 A_2 + B_1 B_2 + C_1 C_2}{\sqrt{A_1^2 + B_1^2 + C_1^2} \cdot \sqrt{A_2^2 + B_2^2 + C_2^2}}$$

formula bilan aniqlanadi.

Ikki tekislikning parallellik sharti

$$A_1/A_2=B_1/B_2=C_1/C_2$$
.

Perpendikulyarlik sharti

$$A_1A_2+B_1B_2+C_1C_2=0.$$

 $M_0(x_0, y_0, z_0)$  nuqtadan Ax+By+Cz+D=0 tekislikkacha masofa

$$d = \frac{|Ax_0 + By_0 + Cz_0 + D|}{\sqrt{A^2 + B^2 + C^2}}$$

formula bilan aniqlanadi.

Bunda tekislikning normal tenglamasiga  $M_0(x_0, y_0, z_0)$  nuqtaning koordinatalarini qoʻyib, natijaning absolyut qiymati olingan.

 $M_0(x_0, y_0, z_0)$  nuqtadan Oʻtib,  $\overline{N} = A\overline{i} + B\overline{j} + C\overline{k}$  vektorga perpendikulyar tekislik tenglamasi

$$A(x-x_0)+B(y-y_0)+C(z-z_0)=0$$

koʻrinishda boʻladi.

Berilgan  $M_1(x_1, y_1, z_1), M_2(x_2, y_2, z_2), M_3(x_3, y_3, z_3)$  uch nuqtadan O'tuvchi tekislik tenglamasi

$$\begin{vmatrix} x - x_1 & y - y_1 & z - z_1 \\ x_2 - x_1 & y_2 - y_1 & z_2 - z_1 \\ x_3 - x_1 & y_3 - y_1 & z_3 - z_1 \end{vmatrix} = 0$$

## To'g'ri chiziq

To'g'ri chiziqni ikki tekislikning kesishgan chizig'i deb qarash mumkin:

$$\begin{cases} A_1 x + B_1 y + C_1 z + D_1 = 0 \\ A_2 x + B_2 y + C_2 z + D_2 = 0 \end{cases}$$

Ikki  $M_1(x_1, y_1, z_1)$ ,  $M_2(x_2, y_2, z_1)$  nuqtadan oʻtuvchi toʻgʻri chiziq tenglamasi:

$$\frac{x - x_1}{x_2 - x_1} = \frac{y - y_1}{y_2 - y_1} = \frac{z - z_1}{z_2 - z_1}$$

 $M_1(x_1, y_1, z_1)$  nuqtadan oʻtib,  $\overline{S} = l\overline{i} + m\overline{j} + n\overline{k}$  vektorga parallel toʻgʻri chiziqning kanonik tenglamasi:

$$\frac{x-x_1}{1} = \frac{y-y_1}{m} = \frac{z-z_1}{n}$$

Xususiy holda, uni quyidagicha:

$$\frac{x - x_1}{\cos \alpha} = \frac{y - y_1}{\cos \beta} = \frac{z - z_1}{\cos \gamma}$$

yozish mumkin, bu erda,  $\alpha$ ,  $\beta$ ,  $\gamma$  toʻgʻri chiziqning oʻqlar bilan tashkil qilgan burchaklari. Toʻgʻri chiziqning yoʻnaltiruvchi kosinuslari

$$\cos\!\alpha = \frac{1}{\sqrt{l^2 + m^2 + n^2}}, \; \cos\!\beta = \frac{m}{\sqrt{l^2 + m^2 + n^2}}, \; \cos\!\gamma = \frac{n}{\sqrt{l^2 + m^2 + n^2}}$$

formulalar bilan aniqlanadi.

Kanonik tenglamalarga t parametr kiritib, parametrik tenglamalarga kelish mumkin:

$$\begin{cases} x = lt + x_1 \\ y = mt + y_1 \\ z = nt + z_1 \end{cases}$$

Kanonik tenglamalar bilan berilgan ikki toʻgʻri chiziq orasidagi burchak

$$\cos \varphi = \frac{l_1 l_2 + m_1 m_2 + n_1 n_2}{\sqrt{l_1^2 + m_1^2 + n_1^2} \cdot \sqrt{l_2^2 + m_2^2 + n_2^2}}.$$

Ikki to'g'ri chiziqning parallellik sharti:

$$l_1/l_2 = m_1/m_2 = n_1/n_2$$
.

Ikki toʻgʻri chiziqning perpendikulyarlik sharti:

$$l_1 l_2 + m_1 m_2 + n_1 n_2 = 0$$
.

 $(x-x_1)/l=(y-y_1)/m=(z-z_1)/n$  to 'g'ri chiziq va Ax+By+Cz+D=0 tekislik orasidagi burchak formulasi

$$\sin \phi = \frac{Al + Bm + Cn}{\sqrt{A^2 + B^2 + C^2} \cdot \sqrt{l^2 + m^2 + n^2}}$$

tenglikdan topiladi.

To'g'ri chiziq va tekislikning perpendikulyarlik sharti:

Al+Bm+Cn=0.

To'g'ri chiziq va tekislikning parallellik sharti:

A/l=B/m=C/n.

$$\frac{x-x_1}{1} = \frac{y-y_1}{m} = \frac{z-z_1}{n}$$
 to 'g'ri chiziqning Ax+By+Cz+D=0

tekislik bilan kesishish nuqtasini topish uchun ularning tenglamasi birga echiladi, bunda toʻgʻri chiziqning

$$\begin{cases} x = lt + x_0 \\ y = mt + y_0 \\ z = nt + z_0 \end{cases}$$

koʻrinishdagi parametrik tenglamasidan foydalaninsh kerak.

a) Agar Al+Bm+Cn≠0 bo'lsa, to'g'ri chiziq tekislikni kesadi.

- b) Agar Al+Bm+Cn=0,  $Ax_0 + By_0 + Cz_0 + D \neq 0$  bo'lsa, to'g'ri chiziq tekislikka parallel.
- v) Agar Al+Bm+Cn=0,  $Ax_0 + By_0 + Cz_0 + D = 0$  boʻlsa, to'g'ri chiziq tekislikda yotadi.

#### Ikkinchi tartibli sirtlar, Sfera

Dekart koordinata sistemasida markazi C(a,b,c) va radiusi r bo'lgan sfera

$$(x-a)^2+(y-b)^2+(z-c)^2=r^2$$

tenglama bilan aniqlanadi.

Agar markaz koordinata boshida yotsa, tenglama  $x^2+y^2+z^2=r^2$ 

$$x^2+y^2+z^2=r^2$$

koʻrinishida boʻladi.

#### Silindrik sirtlar va ikkinchi tartibli konus

F(x,y)=0 tenglama fazoda yasovchisi OZ o'qiga parallel po'lgan silindrik sirtni ifodalaydi. Shunga o'xshash F(x,z)=0 yasovchisi OY o'qiga, F(y,z)=0 OX o'qiga parallel bo'lgan silindrik sirtni ifodalaydi.

Ikkinchi tartibli silindrik sirtlarning kanonik tenglamalari:

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$$
 -elliptik silindr;  

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1$$
 -giperbolik silindr;  

$$y^2 = 2px$$
 -parabolik silindr.

Uchala silindrning yasovchilari OZ o'qiga parallel, yo'naltiruvchisi esa, XOY tekisligida yotuvchi ikkinchi tartibli egri chiziq (ellips, giperbola, parabola). Fazoda egri chiziqni ikki sirtning kesishgan chizig'i deb qarash mumkin.

Masalan, elliptik silindrning yo'naltiruvchisi, ya'ni XOY tekisligidagi ellips tenglamasi

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$$

z=0.

O'qi OZ, uchi koordinata boshida bo'lgan ikkinchi tartibli konus tenglamasi ushbu

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - \frac{z^2}{c^2} = 0$$

ko'rinishda bo'ladi, xuddi shunga o'xshash,

$$\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 0, \qquad \qquad -\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 0$$

larning o'qlari mos ravishda OY, OX lar hisoblanadi.

# Aylanma sirt. Ikkinchi tartibli sirt

Ellips, giperbola, parabolaning o'z simmetriya o'qi atrofida aylanishidan hosil bo'lgan ikkinchi tartibli aylanma sirt tenglamalarini keltiramiz:

$$\frac{x^2 + y^2}{a^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1$$
 – aylanma ellipsoid, bu erda, aylanish o'qi OZ.

$$\frac{x^2 + y^2}{a^2} - \frac{z^2}{c^2} = 1$$
 - aylanma bir pallali giperboloid, aylanish o'qi OZ (OZ giperbolaning mavhum o'qi).

 $\frac{x^2 + y^2}{a^2} - \frac{z^2}{c^2} = -1$  - aylanma ikki pallali giperboloid, aylanish o'qi OZ (giperbolaning haqiqiy o'qi).

 $x^2+y^2=2pz$  – aylanma paraboloid.

Ikkinchi tartibli aylanma sirtlar umumiy koʻrinishdagi ikkinchi tartibli sirtlarning hususiy holidir:

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} + \frac{z^2}{c^2} = 1$$
 - ellipsoid;  
$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - \frac{z^2}{c^2} = 1$$
 - bir pallali giperboloid;

$$\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} - \frac{z^2}{c^2} = -1 - ikki pallali giperboloid;$$

$$\frac{x^2}{p} + \frac{y^2}{q} = 2z \qquad (p > 0, q > 0) - elliptik paraboloid.$$

Bu toʻrtta ikkinchi tartibli sirtlardan, ikkinchi tartibli uchta silindr (elliptik, giperbolik, parabolik) ikkinchi tartibli konusdan tashqari yana bitta ikkinchi tartibli sirt – giperbolik paraboloid mavjud:

$$\frac{x^2}{p} - \frac{y^2}{q} = 2z \qquad (p > 0, \ q > 0)$$

Shunday qilib, 9 ta ikkinchi tartibli sirt mavjud.

# 2-§. MATEMATIK ANALIZGA KIRISh

# Funksiya. Asosiy elementar funksiyalar va ularning xossalari

Ratsional va irratsional sonlar haqiqiy sonlar deyiladi. Barcha haqiqiy sonlar toʻplami R bilan belgilanadi. Har bir haqiqiy sonni sonlar oʻqidagi nuqtada tasvirlash mumkin.

X va Y ikkita bo'sh bo'lmagan to'plamlar bo'lsin. Agar X to'plamning har bir x elementiga biror aniq qoidaga asosan Y ning yagona elementi y mos kelsa, u holda, X to'plamda qiymatlar to'plami Y bo'lgan funksiya yoki akslantirish berilgan deyiladi. Buni shunday yozish mumkin:  $x \in X, X \xrightarrow{f} Y$  yoki  $f: X \to Y$ , bunda X funksiyaning aniqlanish sohasi, Y to'plam esa - funksiyaning qiymatlar to'plami deyiladi. Agar y x-ning funksiyasi bo'lsa, u holda y=f(x) ko'rinishda ham yoziladi. f funksiyaning aniqlanish sohasi D(f) bilan, qiymatlar to'plami esa, E(f) bilan belgilanadi. Oddiy xollarda funksiyaning aniqlanish sohasi:  $a \in X$  shartini qanoatlantiruvchi x-ning qiymatlar to'plami;  $a \in X \in X$  shartini (kesma yoki yopiq oraliq) ya'ni  $a \in X \in X$  shartini

qanoatlantiruvchi x ning qiymatlar to'plami; a,b (ya'ni  $a < x \le b$ ), yoki a,b (ya'ni  $a \le x < b$ ) yarim interval, cheksiz interval  $a,+\infty$  (ya'ni  $a \le x < \infty$ ) yoki  $-\infty,b$  (ya'ni  $-\infty,x \le b$ ) yoki  $-\infty,+\infty$  (ya'ni  $-\infty,x < \infty$ ), bir necha intervallar va segmentlar to'plami va x.k.

Ouyidagi funksiyalar asosiy elementar funksiyalar deyiladi:

- 1.  $u=x^{\alpha}$  darajali funksiya, bunda  $\alpha \in \mathbb{R}$
- 2.  $u=a^x$  ko'rsatkichli funksiya, bunda a birdan farqli ixtiyoriy musbat son: a>0,  $a \ne 1$
- 3.  $y=log_ax$  logarifmik funksiya, bunda a birdan farqli xar qanday musbat son: a > 0,  $a \ne 1$ .
- 4. y=sinx, y=cosx, y=tgx, y=ctgx, trigonometrik funksiyalar:
- 5. y=arcsinx, y=arccosx, y=arctgx, y=arcctgx teskari trigonometrik funksiyalar.

Elementar funksiyalar deb asosiy elementar funksiyalardan to'rt arifmetik amal va superpozitsiyalash (ya'ni murakkab funksiyalarni hosil qilish) amalini chekli son marta qo'llash yordamida hosil bo'ladigan funksiyalarga aytiladi.

Haqiqiy son x ning absolyut qiymati (moduli) elementar bo'lmagan funksiyaga misol bo'lib xizmat qiladi:

$$y = |x| = \begin{cases} x, x \ge 0 & da \\ -x, x < 0 & da \end{cases}$$

|x| - geometrik nuqtai nazardan sonlar o'qida koordinatasi x bo'lgan nuqtadan koordinata boshigacha bo'lgan masofaga teng. Koordinatalari (x,f(x)) bo'lgan XOY tekislikdagi nuqtalar to'plami y=f(x) funksiyaning grafigi deyiladi, bunda  $x \in D(f)$ .

Agar xar qanday  $x \in D(f)$  uchun f(-x)=f(x) [mos ravishda f(-x)=-f(x)] bo'lsa, aniqlanish sohasi nolga nisbatan simmetrik bo'lgan f(x) funksiya, juft (toq) funksiya deyiladi.

Juft funksiyaning grafigi ordinata o'qiga nisbatan, toq funksiyaning grafigi - koordinata boshiga nisbatan simmetrik bo'ladi. Agar shunday musbat T son mavjud bo'lsaki,  $x \in D(f)$  va  $(x+T) \in D(f)$  da f(x+T)=f(x) tenglik bajarilsa, f(x) funksiya

davriy funksiya deyiladi. Koʻrsatilgan xossaga ega boʻlgan eng kichik musbat  $\tau$  soniga funksiyaning asosiy davri deyiladi.

#### Sonli ketma-ketliklar, ularning limiti

Funksiyaning nuqtadagi chekli limitining ta'rifi:

Agar ixtiyoriy kichik  $\varepsilon > 0$  uchun shunday  $\delta(\varepsilon) > 0$  son topilsaki,  $|x-a| < \delta$  bo'lganda,  $|f(x)-A| < \varepsilon$  tengsizlik kelib chiqsa,  $x \to a$  da A soni f(x) funksiyaning limiti deyiladi va quyidagicha yoziladi:  $\lim_{x \to a} f(x) = A$ . Agar |x| > N bo'lganda  $|f(x)-A| < \varepsilon$  bo'lsa  $\lim_{x \to \infty} f(x) = A$  deb yoziladi.

Agar  $\lim_{x \to a} f(x) = 0$  (yoki  $\lim_{x \to a} F(x) = \infty$ ) bo'lsa, f(x) funksiya (yoki F(x)) cheksiz kichik (cheksiz katta) deyiladi.

 $x \rightarrow a$  bo'lganda, bir vaqtda 0 yoki  $\infty$  ga intiluvchi 2 ta f(x) va  $\varphi(x)$  funksiyalar uchun  $\lim_{x \rightarrow a} \frac{f(x)}{\varphi(x)} = 1$  bo'lsa, bu funksiyalar

ekvivalent deyiladi va  $f(x) \sim \phi(x)$  koʻrinishda yoziladi.

Elementar funksiyaning biror nuqtadagi limiti funksiyaning shu nuqtadagi qiymatiga teng:  $\lim_{x\to a} f(x) = f(a)$ .  $x\to a$  (a=0 yoki a= $\infty$ ) bo'lganda funksiyaning limitini hisoblashda quyidagi aniqmasliklarga kelish mumkin:

$$\infty - \infty$$
,  $\infty \cdot 0$ ,  $\frac{0}{0}$ ,  $1^{\infty}$ ,  $0^{0}$ ,  $\infty^{0}$ .

Bu aniqmasliklarni ochishning oddiy usullari:

- 1) Aniqmaslikka olib keladigan koʻpaytuvchiga qisqartirish.
- 2)  $(x \rightarrow \infty)$  da koʻphadlarning nisbati berilsa) surat va mahrajni argumentning eng yuqori darajasiga boʻlish.
  - 3) Cheksiz kichik va cheksiz katta ekvivalentlarni qo'llash.
  - 4) Ikkita ajoyib limitlardan foydalanish

$$\lim_{\alpha(x)\to 0} \frac{\sin \alpha(x)}{\alpha(x)} = 1 \quad \text{va} \quad \lim_{\alpha(x)\to 0} (1+\alpha(x))^{\frac{1}{\alpha(x)}} = e.$$

# Funksiyaning uzluksizligi

Agar

1. f(x) funksiya a nuqtada aniqlangan;

$$2. \lim_{x \to a} f(x) = f(a)$$

bo'lsa, u holda, f(x) funksiya a nuqtada uzluksiz deyiladi.

Agar 
$$\lim_{x \to a-0} f(x) = f(a-0) \left( \lim_{x \to a+0} f(x) = f(a+0) \right)$$
 boʻlsa, u

holda, f(x) funksiya a nuqtada chapdan (Oʻngdan) uzluksiz deyiladi.

Agarda funksiyaning aniqlanish sohasidagi a nuqtada uzluksizlik sharti buzilsa, bu nuqta funksiyaning uzulish nuqtasi deyiladi.

Agarda 
$$\lim_{x\to a-0} f(x) = f(a-0)$$
 va  $\lim_{x\to a+0} f(x) = f(a+0)$ 

limitlar mavjud boʻlib, lekin f(a), f(a-0), f(a+0) sonlar oʻzaro teng boʻlmasalar bu holda  $\alpha$  nuqta 1-tur uzulish nuqtasi deyiladi.

1-tur uzulish nuqtasi tuzatish mumkin boʻlgan uzulish nuqtasi deyiladi, agarda  $f(a-0)=f(a+0)\neq f(a)$  boʻlsa, 1-tur uzulish nuqtasi sakrash nuqtasi deyiladi agarda  $f(a-0)\neq f(a+0)$  boʻlsa f(a-0)-f(a+0) ayirmaga funksiyaning  $\alpha$  nuqtadagi sakrash qiymati deyiladi.

1-tur uzulish nuqtasi boʻlmagan boshqa uzulish nuqtalari 2-tur uzulish nuqtalari deyiladi.

# Bir o'zgaruvchili funksiyaning differensial hisobi

y=f(x) funksiyaning x boʻyicha hosilasi deb, funksiya orttirmasi  $\Delta u$  ning argument orttirmasi  $\Delta x$  ga nisbatining argument orttirmasi  $\Delta x \rightarrow 0$  dagi limitiga aytiladi va ta'rifga asosan quyidagicha yoziladi:

$$f'(x) = \lim_{\Delta x \to 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \to 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}.$$

Hosilaning geometrik ma'nosi: y=f(x) funksiya grafigiga x nuqtada o'tkazilgan urunmaning burchak koeffitsientiga teng, ya'ni  $y' = tg\alpha$ . Hosila y=f(x) funksiyaning x nuqtadagi

Oʻzgarish tezligidir. Hosilani topish amali funksiyani differensiallash deyiladi.

Hosilaning asosiy qoidalari:

1). 
$$(u \pm v)' = u' \pm v'$$
. 2).  $(Cu)' = Cu'$ . 3).  $(uv)' = u'v + uv'$ .

4). 
$$\left(\frac{u}{v}\right)' = \frac{u'v - uv'}{v^2}$$
. 5).  $f'_x[u(x)] = f'_u[u(x)] \cdot u'_x(x)$ 

Hosilalar jadvali:

1). 
$$C' = 0;$$
 2).  $x' = 1;$ 

2. 
$$(x^m)' = m \cdot x^{m-1}$$
. 13.  $(\arcsin x)' = \frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$ .

3. 
$$(\sqrt{x})' = \frac{1}{2\sqrt{x}}$$
. 14.  $(\arccos x)' = -\frac{1}{\sqrt{1-x^2}}$ .

4. 
$$\left(\frac{1}{x}\right)' = -\frac{1}{x^2}$$
. 15.  $(arctgx)' = \frac{1}{1+x^2}$ .

5. 
$$(e^x)' = e^x$$
. 16.  $(arcctgx)' = -\frac{1}{1+x^2}$ 

6. 
$$(a^x)' = a^x \ln a$$
. 17.  $(shx)' = \left(\frac{e^x - e^{-x}}{2}\right)' = chx$ .

7. 
$$(\ln x)' = \frac{1}{x}$$
. 18.  $(\cosh x)' = \left(\frac{e^x + e^{-x}}{2}\right)' = \sinh x$ .

8. 
$$(\log_a x)' = \frac{1}{x \ln a}$$
. 19.  $(thx)' = \left(\frac{shx}{chx}\right)' = \frac{1}{ch^2 x}$ .

9. 
$$(\sin x)' = \cos x$$
. 20.  $(cthx)' = \left(\frac{chx}{shx}\right)' = -\frac{1}{sh^2x}$ .

$$10. \quad (\cos x)' = -\sin x.$$

11. 
$$(tgx)' = \frac{1}{\cos^2 x}$$
.

12. 
$$(ctgx)' = -\frac{1}{\sin^2 x}$$

# Oshkormas funksiyaning hosilasi

F(x,y)=0 oshkormas funksiyaning hosilasini topish uchun tenglikning ikki tomonidan y-ni x-ning funksiyasi ekanligini koʻzda tutgan holda x boʻyicha hosila olinadi va hosil boʻlgan tenglikdan y' topiladi.

# Parametrik koʻrinishda berilgan funksiyalarning hosilasi

Agar funksiya quyidagi parametrik koʻrinishda berilgan boʻlsa:

$$x=\phi(t)$$
,  $y=\psi(t)$ ; u holda  $y'_x = \frac{y'_t}{x'_t}$ .

# Urunma tenglamasi

Agar egri chiziq y=f(x) tenglama orqali berilgan boʻlsa, u holda,  $f'(x_0)=tg\alpha$ , bu erda  $\alpha$  OX oʻqining musbat yoʻnalishi bilan  $x_0$  nuqtada egri chiziqqa oʻtkazilgan urunma orasidagi burchak.

y=f(x) egri chiziqqa  $M_0(x_0,y_0)$  nuqtada oʻtkazilgan urunma tenglamasi:  $y-y_0=f'(x_0)(x-x_0)$ .

# Yuqori tartibli hosilalar

y=f(x) funksiyaning ikkinchi tartibli hosilasi deb uning birinchi tartibli hosilasidan olingan hosilasiga aytiladi va y" bilan belgilanadi. y=f(x) funksiyaning uchinchi tartibli hosilasi deb uning ikkinchi tartibli hosilasidan olingan hosilasiga aytiladi hamda y" bilan belgilanadi va hokazo.

Agar funksiya quyidagi parametrik koʻrinishda berilgan boʻlsa:

 $x = \phi(t)$ ,  $y = \psi(t)$ ; u holda,  $y''_{xx} = \frac{(y'_x)'_t}{x'_t}$ ,  $y'''_{xxx} = \frac{(y''_{xx})'_t}{x'_t}$  va hokazo.

# Lopital qoidasi

 $(\frac{0}{0} \text{ yoki } \frac{\infty}{\infty} \text{ ko'rinishdagi aniqmasliklarni ochish)}.$ 

2-ta cheksiz kichik miqdor yoki cheksiz katta miqdor nisbatining limiti ularning hosilalari nisbatlarining limitiga teng, ya'ni

$$\lim_{x\to a}\frac{f(x)}{\varphi(x)}=\lim_{x\to a}\frac{f'(x)}{\varphi'(x)}=A.$$

# Funksiyani tekshirish

Agar  $\mathbf{x}_0$  nuqtaning etarli kichik atrofida  $f(\mathbf{x}) < f(\mathbf{x}_0)$  yoki  $f(\mathbf{x}) > f(\mathbf{x}_0)$  tengsizliklar bajarilsa,  $f(\mathbf{x})$  funksiya  $\mathbf{x}_0$  nuqtada maksimum yoki minimumga ega boʻladi (max. yoki min.).

Funksiyaning maksimum va minimumlari funksiyaning ekstremumlari deyiladi. Ekstremumning zaruriy sharti: agar  $x_0$  f(x) funksiyaning ekstremum nuqtasi boʻlsa, u holda,  $f'(x_0) = 0$ , yoki bu nuqtada hosila mavjud boʻlmaydi. Ekstremumning etarli sharti: agar f'(x)  $x_0$  nuqtaning chap tomonidan oʻng tomoniga oʻtishda oʻz ishorasini musbatdan manfiyga oʻzgartirsa, shu nuqtada funksiya maksimumga ega boʻladi, agar chapdan oʻngga oʻtishda f'(x) ning ishorasi manfiydan musbatga oʻzgarsa, funksiya shu nuqtada minimumga ega boʻladi.

Agar (a,b) ning hamma nuqtalarida f''(x) < 0 bo'lsa, shu intervalda y = f(x) funksiyaning grafigi qavariq bo'ladi, agar (a,b) ning hamma nuqtalarida f''(x) > 0 bo'lsa, shu intervalda y = f(x) funksiyaning grafigi botiq bo'ladi. Uzluksiz funksiya

grafigining qavariq qismini botiq qismidan ajratgan nuqta burilish nuqtasi bo'ladi, bu nuqtada f''(x) = 0 bo'ladi.

y=kx+b t0'g'ri chiziq y=f(x) funksiya grafigining og'ma asimptotasi deyiladi. Bu erda,

$$k = \lim_{x \to \infty} \frac{f(x)}{x}, \qquad b = \lim_{x \to \infty} (f(x) - kx).$$

k=0 boʻlganda y=b boʻladi, bu gorizontal asimptota deyiladi. Agar  $\lim_{x\to a-0} f(x) = \infty$  yoki  $\lim_{x\to a+0} f(x) = \infty$  boʻlsa, x=a toʻgʻri chiziq vertikal asimptota deyiladi.

# 3-§. BIR O'ZGARUVCHILI FUNKSIYANING INTEGRALI Aniqmas integral

Agar F'(x) = f(x) boʻlsa, F(x) funksiya f(x) funksiyaning boshlangʻich funksiyasi deyiladi. Agar F(x) funksiya f(x) funksiyaning boshlangʻich funksiyasi boʻlsa , u holda, F(x) + C ham boshlangʻich funksiyasidir. f(x) funksiyaning aniqmas integrali deb uning barcha boshlangʻichlari toʻplamiga aytiladi va quyidagicha belgilanadi:  $\int f(x) dx = F(x) + C$ .

# Integrallash qoidalari:

$$1. \qquad (\int f(x)dx)' = f(x).$$

2. 
$$d(\int f(x)dx) = f(x)dx.$$

$$3. \qquad \int dF(x) = F(x) + C.$$

$$4. \qquad \int af(x)dx = a\int f(x)dx.$$

5. 
$$\int [f_1(x) \pm f_2(x)] dx = \int f_1(x) dx \pm \int f_2(x) dx.$$

6. Agar 
$$\int f(x)dx = F(x) + C$$
 va  $u = \phi(x)$  boʻlsa,  $u \text{ holda}$ ,  $\int f(u)du = F(u) + C$ .

# Aniqmas integrallar jadvali

I. 
$$\int dx = x + C$$
. VIII.  $\int \sin x dx = -\cos x + C$ .

II. 
$$\int x^m dx = \frac{x^{m+1}}{m+1} + C \qquad m \neq -1. \quad IX. \quad \int \cos x dx = \sin x + C.$$

III. 
$$\int \frac{dx}{x} = \ln|x| + C.$$
 X. 
$$\int \frac{1}{\sin^2 x} dx = tgx + C.$$

IV. 
$$\int \frac{dx}{1+x^2} = \arctan x + C$$
. XI.  $\int \frac{1}{\cos^2 x} dx = -\cot x + C$ .

V. 
$$\int \frac{dx}{\sqrt{1-x^2}} = \arcsin x + C$$
. XII.  $\int \sinh x dx = \cosh x + C$ .

VI. 
$$\int e^x dx = e^x + C$$
. XIII.  $\int chdx = shx + C$ 

VII. 
$$\int a^x dx = \frac{a^x}{\ln a} + C.$$

Ixtiyoriy funksiyalarni integrallashda quyidagi usullardan foydalaniladi:

1. Agar 
$$\int f(x)dx = F(x) + C$$
 boʻlsa, u holda, 
$$\int f(ax+b)dx = \frac{1}{a}F(ax+b) + C$$
 boʻladi, bu erda, a va b lar ixtiyoriy oʻzgarmaslar.

2. Differensial ostiga kiritish:

$$\int f[\phi(x)] \cdot \phi'(x) dx = \int f[\phi(x)] \cdot d[\phi(x)] = \int f(u) du \quad \text{chunki}$$
 
$$\phi'(x) dx = d\phi(x), \quad [u = \phi(x)].$$

3. Bo'laklab integrallash formulasi:  $\int u dv = uv - \int v du$ .

Odatda, dv ifoda integrallashda qiyinchilik tugʻdirmaydigan qilib tanlab olinadi. Boʻlaklab integrallanadigan funksiyalar sinfiga, xususan:

$$P(x) \cdot e^{\alpha x}$$
,  $P(x) \cdot \sin \alpha x$ ,  $P(x) \cdot \cos \alpha x$ ,  $P(x) \cdot \ln x$ ,

 $P(x) \cdot \arcsin x$ ,  $P(x) \cdot arctgx$  lar kiradi, bu erda, P(x) - koʻphad.

4. Ratsional kasrlarni integrallash:

$$R(x) = \frac{P(x)}{Q(x)}$$
 ko'phadlar nisbati berilgan bo'lsa,  $R(x)$ 

elementar kasrlarga ajratiladi:

ular 
$$\frac{A}{(x-a)^m}$$
,  $\frac{Mx+N}{(x^2+px+q)}$  ko'rinishda bo'lib, bu erda

m butun musbat son.

$$\int \frac{A}{x-a} dx = A \ln|x-a| + C;$$

$$\int \frac{Adx}{(x-a)^m} = -\frac{A}{m-1} \cdot \frac{1}{(x-a)^{m-1}} + C; \ m \neq 1.$$

$$\int \frac{dx}{x^2 + px + q} = \frac{2}{\sqrt{4q - p^2}} \cdot \operatorname{arctg} \frac{2x + p}{\sqrt{4q - p^2}} + C.$$

5. O'zgaruvchilarni almashtirish usuli:

Bu usulning ma'nosi x o'zgaruvchidan t o'zgaruvchiga o'tish:

x=f(t). Koʻp uchraydigan funksiyalarga standart almashtirishlar koʻrsatish mumkin.

$$\int R\left(x, \sqrt[n]{\frac{ax+b}{cx+d}}\right) dx, \qquad \sqrt[n]{\frac{ax+b}{cx+d}} = t;$$

$$\int R(x, \sqrt{a^2 - x^2}) dx, \qquad x = a \cdot \sin t;$$

$$\int R(x, \sqrt{a^2 + x^2}) dx, \qquad x = a \cdot tgt;$$

$$\int R(x, \sqrt{x^2 - a^2}) dx, \qquad x = \frac{a}{\sin t};$$

$$\int R(\sin x, \cos x) dx, \qquad tg\left(\frac{x}{2}\right) = t;$$

bu erda, R - ratsional funksiyaning simvoli.

#### Ania integral

Agar F'(x) = f(x) va F(x) boshlang'ich [a,b] kesmada uzluksiz bo'lsa, aniq integralni hisoblashda Nyuton-Leybnis formulasi

$$\int_{a}^{b} f(x) dx = F(b) - F(a)$$

koʻrinishda boʻladi. Aniq integral x=a, x=b, y=0 toʻgʻri chiziqlar va y=f(x) funksiya grafigi bilan chegaralangan trapetsiyaning yuziga teng, agar  $f(x) \ge 0$  bo'lsa, «+» ishora bilan,  $f(x) \le 0$  bo'lsa, "-" ishora bilan olinadi.

# Xosmas integrallar. Chegarasi cheksiz xosmas integrallar

Agar  $\lim_{b\to +\infty} \int_{-\infty}^{b} f(x) dx$  limit mavjud bo'lsa, bu limit f(x)

funksiyaning [a,+∞) dagi xosmas integrali deyiladi va

$$\int_{a}^{+\infty} f(x) dx = \lim_{b \to +\infty} \int_{a}^{b} f(x) dx$$
 koʻrinishda yoziladi.

 $\int_{a}^{+\infty} f(x)dx = \lim_{b \to +\infty} \int_{a}^{b} f(x)dx$  koʻrinishda yoziladi. Xuddi shuningdek, agar  $\lim_{a \to -\infty} \int_{a}^{b} f(x)dx$  limit mavjud boʻlsa,

bu limit f(x) funksiyaning (-\infty,b] dagi xosmas integrali deyiladi va  $\int_{-\infty}^{b} f(x) dx = \lim_{a \to -\infty} \int_{a}^{b} f(x) dx$  koʻrinishda yoziladi. Agar

o'ng tomonda turgan limit chekli bo'lsa, u holda integral vaqinlashuvchi xosmas integral deyiladi, aks holda, integral uzoglashuvchi deyiladi.

# Cheksiz funksiyalarning xosmas integrallari

f(x) funksiya a  $\leq x < c$  oraliqda aniqlangan va uzluksiz bo'lsin, x=c bo'lganda esa yoki aniqlanmagan, yoki uzilishga ega boʻlsin. Bunday holda, f(x) funksiyaning  $a \le x < c$  oraliqdagi integrali  $\int\limits_a^c f(x) dx = \lim_{\epsilon \to 0} \int\limits_a^{c-\epsilon} f(x) dx$  koʻrinishda voziladi.

Agar f(x) funksiya (a,c) ning chap uchida uzlukli bo'lsa, u holda  $\int_{a}^{c} f(x)dx = \lim_{\epsilon \to 0} \int_{a+\epsilon}^{c} f(x)dx.$ 

Agar oʻng tomonda turgan limit chekli boʻlsa, u holda, integral yaqinlashuvchi xosmas integral deyiladi, aks holda integral uzoqlashuvchi deyiladi. Agar f(x) funksiya [a,c] kesma ichidagi biror  $x_0$  nuqtada uzlukli boʻlsa, u holda, integral ikki integral yigʻindisi koʻrinishda yoziladi:

$$\int_{a}^{c} f(x)dx = \int_{a}^{x_0} f(x)dx + \int_{x_0}^{c} f(x)dx.$$

# 4-§. KO'P O'ZGARUVCHILI FUNKSIYALAR

1. Agar biror D toʻplamning har bir  $(x_1,x_2,...x_n)$  elementiga biror qoida bilan E toʻplamdagi yagona u haqiqiy son mos qoʻyilgan boʻlsa, u holda, D toʻplamda n oʻzgaruvchining funksiyasi aniqlangan deyiladi va quyidagicha yoziladi:  $u = u(x_1,x_2,...x_n)$ .

2.  $M(x_1,x_2,...x_n)$  nuqta funksiyaning aniqlanish sohasida  $M_0(x_0,x_0,...x_n)$  nuqtaga ixtiyoriy usulda intilganda

$$\lim_{M\to M_0} u(M) = u(M_0)$$

tenglik oʻrinli boʻlsa,  $u = u(x_1, x_2, \dots x_n)$  funksiya  $M_0(x_0, x_0, \dots x_n)$  nuqtada uzluksiz deyiladi.

3.  $u = u(x_1, x_2, ..., x_n)$  funksiyaning  $x_1$  oʻzgaruvchi boʻyicha xususiy hosilasi

$$\frac{\partial u}{\partial x_1} = \lim_{\Delta x_1 \to 0} \frac{\Delta_{x_1} u}{\Delta x_1} = \lim_{\Delta x_1 \to 0} \frac{u(x_1 + \Delta x_1, x_2, ..., x_n)}{\Delta x_1}$$

tenglik bilan aniqlanadi.

Xuddi shuningdek, qolgan argumentlar bo'yicha ham xususiy hosilalar topiladi.

4. 
$$\frac{\partial^n u}{\partial x_{i_1}^{k_1} \partial x_{i_2}^{k_2} ... \partial x_{i_m}^{k_m}}$$

ifoda n – tartibli xususiy hosilaning umumiy formulasi, bu erda  $k_1+k_2+...+k_m=n$  va  $1 \le i_i \le n$ ,  $1 \le j \le m$ .

### 5-§. ODDIY DIFFERENSIAL TENGLAMALAR

1. Erkli oʻzgaruvchi x, noma'lum funksiya y va uning hosilalari y', y", ...,  $y^{(n)}$  lar orasidagi bogʻlanishga differensial tenglama deyiladi va quyidagi koʻrinishda yoziladi:

$$F(x, y, y', y'', ..., y^{(n)}) = 0.$$

Birinchi tartibli differensial tenglama F(x,y,y')=0 koʻrinishda yoziladi. Bu tenglamaning  $x=x_0$  dagi  $y=y_0$  boshlangʻich shartni qanoatlantiruvchi xususiy yechimini topish masalasi Koshi masalasi deyiladi.

Berilgan differensial tenglama y=φ(x) yechimining XOY tekislikda chizilgan grafigi bu tenglamaning integral egri chizigʻi deyiladi.

- $2. \ y' + P(x)y = Q(x)$  koʻrinishdagi tenglama birinchi tartibli chiziqli differensial tenglama deyiladi. Agar Q(x) = 0 boʻlsa, bir jinsli, agar  $Q(x) \neq 0$  boʻlsa, bir jinsli boʻlmagan differensial tenglama deyiladi. Bir jinsli tenglamaning umumiy yechimi oʻzgaruvchilarni ajratish yoʻli bilan topiladi. Bir jinsli boʻlmagan tenglamaning umumiy yechimi esa bir jinsli tenglamaning umumiy yechimidan ixtiyoriy oʻzgarmas C ni variatsiyalash yordamida topiladi yoki  $y = u \cdot v$  koʻrinishda almashtirish yordamida topiladi.
- 3.  $y^{(n)} = f(x, y', ..., y^{(n-1)})$  tenglama *n*-tartibli differensial tenglama boʻlib, uning  $\mathcal{N}(x_0) = \mathcal{Y}_0; \mathcal{N}(x_0) = \mathcal{Y}_0; ..... \mathcal{N}^{(n-1)}(x_0) = \mathcal{Y}_0^{(n-1)}$  boshlangʻich shartlarni qanoatlantiruvchi  $y = \varphi(x)$  yechimini topish masalasi Koshi masalasi deyiladi. n-tartibli differensial tenglamaning umumiy yechimi  $y = \varphi(x, C_1, C_2, ..., C_n)$  koʻrinishda boʻladi.

4) O'zgarmas koeffitsientli, n-tartibli, chiziqli, bir jinsli differensial tenglama berilgan bo'lsin:

$$y^{(n)}+a_1y^{(n-1)}+\ldots+a_ny=0,$$

bu erda,  $a_1, a_2, \ldots, a_n$  -lar o'zgarmas sonlar.

Bu tenglamaning umumiy yechimini topish uchun uning fundamental yechimlar sistemasinin topish etarlidir. n- tartibli differensial tenglama boʻlgan holda fundamental sistema n ta chiziqli erkli xususiy yechimlardan iborat boʻladi. Umumiy yechim  $y_1, y_2, \ldots, y_n$  chiziqli erkli xususiy yechimlarning chiziqli kombinasiyasi sifatida yoziladi:  $y=c_1y_1+c_2y_2,+\ldots+c_ny_n$ .

5)  $y^{(n)} + a_1 y^{(n-1)} + a_2 y^{(n-2)} + ... + a_n y = f(x)$  n-tartibli, oʻzgarmas koeffitsientli, bir jinsli boʻlmagan chiziqli tenglama berilgan boʻlsin. Bu tenglamaga mos bir jinsli oʻzgarmas koeffisientli  $y^{(n)} + a_1 y^{(n-1)} + a_2 y^{(n-2)} + ... + a_n y = 0$  tenglamaning umumiy yechimi  $\tilde{y}$  boʻlsin. U holda oʻzgarmas koeffisientli, bir jinsli boʻlmagan tenglamaning umumiy yechimi  $y = \tilde{y} + y^0$  koʻrinishda izlanadi, bu erda,  $y^0$  – bir jinsli boʻlmagan tenglamaning xususiy yechimi. Oʻzgarmas koeffitsientli, bir jinsli boʻlmagan tenglamaning xususiy yechimini topish uchun, noaniq koeffitsientlar usulini qoʻllaymiz. Bu usul oʻng tomoni maxsus koʻrinishda boʻlgan tenglamalar uchun tatbiq qilinadi. Bunda xususiy yechimni oʻng tomonning shakliga oʻxshash shaklda izlash kerak.

6) 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = f(t, x, y) \\ \frac{dy}{dt} = \phi(t, x, y) \end{cases}$$

koʻrinishdagi sistemaga differensial tenglamalarning normal sistemasi deyiladi, bu erda, x va y lar noma'lum funksiyalar.

O'zgarmas koeffitsientli 2-ta chiziqli diffyerensial tenglamalar sistemasi quyidagi ko'rinishga ega:

$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = a_{11}x + a_{12}y \\ \frac{dy}{dt} = a_{21}x + a_{22}y \end{cases}$$

bu erda, a<sub>ii</sub> - lar o'zgarmas sonlar.

Bu sistemani matrisa koʻrinishda quyidagicha:

$$\frac{\mathrm{dX}}{\mathrm{dt}} = \mathbf{A} \cdot \mathbf{X}$$

yozish mumkin, bu yerda,

$$A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} \end{pmatrix}, \ X = \begin{pmatrix} x \\ y \end{pmatrix}, \quad \frac{dX}{dt} = \begin{pmatrix} \frac{dx}{dt} \\ \frac{dy}{dt} \end{pmatrix}.$$

Sistemaning yechimini  $x = p_1 e^{\lambda t}$ ;  $y = p_2 e^{\lambda t}$  koʻrinishda qidiramiz. x va y qiymatlarni tenglamalar sistemasiga qoʻyib,  $p_1$ ,  $p_2$  larga nisbatan chiziqli algebraik tenglamalar sistemasini hosil qilamiz:

$$\begin{cases} (a_{11} - \lambda)p_1 + a_{12}p_2 = 0 \\ a_{21}p_1 + (a_{22} - \lambda)p_2 = 0 \end{cases}$$

Bu sistema noldan farqli yechimlarga ega bo'lishi uchun uning determinanti nolga teng bo'lishi kerak:

$$\begin{vmatrix} a_{11} - \lambda & a_{12} \\ a_{21} & a_{22} - \lambda \end{vmatrix} = 0$$

Bu esa λ ga nisbatan 2-tartibli algebraik tenglama. Uning ildizlari haqiqiy, har xil, kompleks, karrali boʻlishi mumkin.

Ularning qiymatlariga qarab A matritsaning xos vektorlari topiladi va ular orqali berilgan sistemaning umumiy yechimlari yoziladi.

# 6-§. SONLI VA FUNKSIONAL QATORLAR

1. 
$$u_1 + u_2 + ... + u_n + ... = \sum_{n=1}^{\infty} u_n$$
 sonli qator deyiladi.

Agar 
$$S_n = \sum_{k=1}^n u_k$$
 qismiy yigʻindining limiti  $S = \lim_{k \to \infty} S_k$ 

mavjud bo'lsa, sonli qator yaqinlashuvchi deyiladi va S-soni qatorning yig'indisi deyiladi. Agar limit mavjud bo'lmasa,

berilgan sonli qator uzoqlashuvchi deyiladi.  $\lim_{n\to\infty} u_n = 0$  sonli qator yaqinlashuvchi bo'lishining zaruriy shartidir.

Musbat hadli sonli qatorlar yaqinlashishining etarli shartlari

 $(u_n \ge 0)$ :

a) Agar 
$$\lim_{n \to \infty} \frac{u_n}{v_n} = k$$
,  $(k \neq 0, \infty)$  boʻlsa, u holda,  $\sum_{n=1}^{\infty} u_n$ 

va  $\sum_{n=1}^{\infty} v_n$  qatorlar bir vaqtda yaqinlashuvchi va uzoqlashuvchi bo'ladi. Musbat hadli sonli qatorlar odatda, quyidagi qator ılan taqqoslanadi:  $\sum_{n=1}^{\infty} \frac{1}{n^{\alpha}} - \alpha > 1$  bo'lganda yaqinlashuvchi va  $\alpha \le 1$  bo'lganda uzoqlashuvchi qator bo'ladi.

b) Dalamber alomati:

$$\lim_{n\to\infty} \frac{u_{n+1}}{u_n} = q \quad \text{bo'lsa,} \quad \sum_{n=1}^{\infty} u_n \quad \text{qator} \quad q < 1 \quad \text{bo'lganda}$$

yaqinlashuvchi, q > 1 boʻlganda uzoqlashuvchi boʻladi. Agar q = 1 boʻlsa, qatorning yaqinlashishini bu alomat bilan aniqlab boʻlmaydi.

Xuddi shunga oʻxshash, Koshi alomati mavjud. Bundan tashqari integral alomati bilan ham qatorning yaqinlashuvchiligi tekshiriladi.

2.  $u_1(x) + u_2(x) + ... + u_n(x) + ...$  koʻrinishdagi qatorga funksional qator deyiladi,  $a_0 + a_1x + a_2x^2 + ... + a_nx^n + ...$  qator darajali qator deyiladi.  $a_n$ -lar qatorning koeffitsientlari. Darajali qatorning yaqinlashish sohasi markazi koordinatalar boshida boʻlgan intervaldan iborat. -R dan +R gacha boʻlgan intervalga darajali qatorning yaqinlashish intervali deyiladi, bu interval ichida yotgan har qanday x nuqtada qator yaqinlashadi, shu bilan birga absolyut yaqinlashadi, uning tashqarisidagi x nuqtalarda qator uzoqlashadi, R — darajali qatorning yaqinlashish radiusi deyiladi va

$$R = \lim_{n \to \infty} \frac{u_n}{u_{n-1}}$$

formula bilan hisoblanadi. Darajali qatorlarni yaqinlashish intervali ichida hadlab differensiallash va integrallash mumkin.

3.  $2\ell$  davrli f(x) funksiya uchun Fure qatori:

$$f(x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} a_n \cos \frac{n\pi x}{\ell} + b_n \sin \frac{n\pi x}{\ell},$$

bu erda,

$$a_n = \frac{1}{\ell} \int_{-\ell}^{\ell} f(x) \cos \frac{n\pi x}{\ell} dx$$
,  $n=1,2,3,...$ 

$$b_n = \frac{1}{\ell} \int_{-\ell}^{\ell} f(x) \sin \frac{n\pi x}{\ell}, \quad n=1,2,3,...$$

Juft funksiya uchun Furye qatori:

$$f(x) = \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} a_n \cos \frac{n\pi x}{\ell}; \quad b_n = 0, \ a_n = \frac{2}{\ell} \int_{0}^{\ell} f(x) \cos \frac{n\pi x}{\ell} dx,$$

Toq funksiyalar uchun Fure qatori:

$$f(x) = \sum_{n=1}^{\infty} b_n \sin \frac{n\pi x}{\ell}; \quad a_n = 0, \quad b_n = \frac{2}{\ell} \int_0^{\ell} f(x) \sin \frac{n\pi x}{\ell} dx,$$

# 7-§. KARRALI, EGRI CHIZIQLI INTEGRALLAR

1.  $\iint_{D} f(x,y) dxdy$  ifodaga ikki o'lchovli integral deyiladi.

Agar D soha a  $\le x \le b$ ,  $f_2(x) \le y \le f_1(x)$  da oʻzgarsa, ikki oʻlchovli integralni hisoblash  $\iint\limits_D f(x,y) dx dy = \int\limits_a^b dx \int\limits_{f_1(x)}^{f_2(x)} f(x,y) dy$  koʻrinishdagi ikki karrali integralni hisoblashga olib kelinadi.

Agar D soha  $c \le y \le d$ ,  $\varphi_2(y) \le x \le \varphi_1(y)$  da oʻzgarsa, ikki oʻlchovli integralni hisoblash  $\iint\limits_D f(x,y) dx dy = \int\limits_c^d dy \int\limits_{\varphi_1(y)}^{\varphi_2(y)} f(x,y) dx$ 

koʻrinishdagi ikki karrali integralni hisoblashga olib kelinadi.

$$\int_{c}^{d} dy \int_{\varphi_{1}(y)}^{\varphi_{2}(y)} f(x, y) dx = \int_{\alpha}^{\beta} dx \int_{\varphi_{1}^{-1}(x)}^{\varphi_{2}^{-1}(x)} f(x, y) dy. \text{ Bu erda } y = \varphi_{1,2}^{-1}(x)$$

funksiya  $x = \varphi_{1,2}(y)$  funksiyaga teskari funksiyadir.

Bu tenglik bilan integrallash tartibini o'zgartirish mumkin.

2.  $\Omega$  sohada aniqlangan f(x,y,z) funksiyadan olingan uch oʻlchovli integralni hisoblash

$$\iiint_{\Omega} f(x, y, z) dx dy dz = \iint_{\Omega_{xy}} dx dy \int_{\psi_{1}(x, y)}^{\psi_{2}(x, y)} f(x, y, z) dz \text{ ko'rinishdagi}$$

integralni hisoblashga keltiriladi, bu erda,  $\Omega_{xy}$   $\Omega$  – sohaning XOY-tekislikdagi proeksiyasi,  $z=\psi_1(x,y)$  va  $z=\psi_2(x,y)$  lar  $\Omega$  soxani yuqoridan va pastdan chegaralagan sirtlar tenglamalari. Ikki oʻlchovli integralga oʻxshash uch oʻlchovli integralda ham integrallash tartibini oʻzgartirish mumkin.

3. Birinchi tur egri chiziqli integral  $\int_{(\ell)} f(x, y, z) ds$  berilgan

bo'lib, agar  $\ell$  egri chiziq x=x(t), y=y(t), z=z(t) ( $\alpha \le t \le \beta$ ) parametrik holda berilgan bo'lsa, unda,

$$\int_{(\ell)} f(x, y) ds = \int_{\alpha}^{\beta} f(x(t), y(t), z(t)) \cdot \sqrt{x'^{2}(t) + y'^{2}(t) + z'^{2}(t)} dt$$

boʻladi.

Ikkinchi tur egri chiziqli integral  $\int P(x,y,z)dx + Q(x,y,z)dy + R(x,y,z)dz \text{ berilgan bo'lib, agar}$ (L)

L-egri chiziq x=x(t), y=y(t), z=z(t) ( $\alpha \le t \le \beta$ ) parametrik holda berilgan boʻlsa, u holda

$$\int_{CL} P(x,y,z)dx + Q(x,y,z)dy + R(x,y,z)dz =$$

$$= \int_{CL} P(x(t),y(t),z(t))x'(t)dt + Q(x(t),y(t),z(t))y'(t)dt +$$

$$+ R(x(t),y(t),z(t))z'(t)dt$$
hotted:

boʻladi.

4. Uch o'lchovli integrallar yordamida:

a) jismning V hajmi va uning M massasi quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

jism massasining zichligi;

b) bir jinsli jism inersiya momenti (masalan, OZ oʻqi boʻyicha) quyidagi formula yordamida hisoblanadi:

$$J_z = \iiint_C (x^2 + y^2) dx dy dz.$$

#### 8-§. KOMPLEKS O'ZGARUVCHILI FUNKSIYALAR NAZARIYASI

Agar xar bir z=x+iy kompleks songa biror qonun yordamida bir yoki bir necha kompleks son w=u+iv mos qoʻyilgan boʻlsa,

$$w = f(z) = u+iv = u(x,y) + iv(x,y)$$

kompleks o'zgaruvchili funksiya berilgan deyiladi.

Agar w = f(z) funksiya uzluksiz hosilaga ega bo'lsa, bu funksiyani analitik deyishadi. Analitiklikni tekshirish uchun quyidagi etarli va zaruriy shart mavjud:

$$\frac{\partial u(x,y)}{\partial x} = \frac{\partial v(x,y)}{\partial y}, \qquad \frac{\partial u(x,y)}{\partial y} = -\frac{\partial v(x,y)}{\partial x}$$

Bu shartlar bajarilganda hosila quyidagi formula yordamida topiladi:

$$f'(z) = \frac{\partial u}{\partial x} + i \frac{\partial v}{\partial x} = \frac{\partial v}{\partial y} - i \frac{\partial u}{\partial y} = \frac{\partial u}{\partial x} - i \frac{\partial u}{\partial y} = \frac{\partial v}{\partial y} + i \frac{\partial v}{\partial x}$$

#### 9-§. EHTIMOLLAR NAZARIYASI

Ehtimollar nazariyasining asosiy tushunchalaridan biri bo'lmish hodisa deb sinov (tajriba) o'tkazish natijasida, ya'ni malum shartlar majmui amalga oshishi natijasida ro'y berishi mumkin bo'lgan har qanday faktga aytiladi. Tajribaning natijasi bir qiymatli aniqlanmagan hollarda hodisa — tasodifiy hodisa deb ataladi, tajriba esa tasodifiy tajriba deb ataladi. Tasodifiy tajribalar haqida so'z yuritganimizda biz faqat etarlicha ko'p marta takrorlash mumkin bo'lgan (hech bo'lmaganda nazari jihatdan) tajribalarni ko'zda tutamiz. Tasodifiy tajribaning matematik modelini qurish quyidagi etaplarni o'z ichiga oladi:

- a) elementar hodisalar to'plami  $\Omega$  ni tuzish;
- b) berilgan tajriba uchun etarli boʻlgan hodisalar sinfi  $\Re$  ni ajratish;
- v) shu hodisalar sinfi ustida ma'lum shartlarni qanoatlantiruvchi sonli funksiya P hodisaning ehtimolini berish.

Hosil boʻlgan  $(\Omega, \Re, P)$  - uchlikni ehtimollar fazosi deb ataymiz.  $\Omega$  - elementar hodisalar toʻplami deb berilgan tasodifiy tajribada roʻy berishi mumkin boʻlgan barcha birbirini rad etuvchi hodisalar toʻplamiga aytiladi.  $\Omega$  - ning elementlari  $\omega_i$ ,  $i=1,2,\ldots,n$  bilan belgilanadi. n - esa  $\Omega$  - toʻplam elementlarining soni.

Ehtimollik hodisadan olingan sonli funksiya. Haqiqiy oʻzgaruvchili funksiyalar argumentining barcha qiymatlarida aniqlangan boʻlishi shart boʻlmaganligi kabi,  $\Omega$  toʻplamning ixtiyoriy toʻplam ostlari uchun ehtimolni aniqlash har doim xam mumkin boʻlmaydi. Toʻplam ostlari sinflarini cheklashga toʻgʻri kelgan hollarda, biz bu sinflardan hodisalar ustidagi amallarga nisbatan yopiqligini talab etamiz.

 $\Re$  hodisalar sinfini shu shartlarni nazarda tutgan holda,  $\Omega$  toʻplamning toʻplam ostlaridan tuzamiz.

P ehtimollik tasodifiy hodisadan olingan sonli funksiya bo'lib, u hodisaning ro'y berish imkonining obektiv darajasining sonli xarakteristikasidir.

Murakkab hodisa yoki oddiygina hodisa deb  $\Omega$  - elementar hodisalar to'plamining ixtiyoriy to'plam ostiga aytiladi.

Hodisalar uch turga ajratiladi: muqarrar, ro'y bermaydigan va tasodifiy hodisalar.

2. Ehtimolning klassik ta'rifi: A hodisaning ehtimoli deb, tajribaning bu hodisani ro'y berishiga qulaylik tug'diruvchi elementar hodisalari soni m ning, tajribaning barcha mumkin bo'lgan teng imkoniyatli elementar hodisalari soni n ga nisbatiga aytamiz:

$$P(A) = \frac{m}{n}$$
.

8. Hodisaning nisbiy chastotasi:

Hodisa ro'y bergan natijalar sonining aslida o'tkazilgan jami tajribalar soniga nisbatiga hodisaning nisbiy chastotasi deyiladi:

$$W(A) = \frac{M}{N}$$

bu erda, M - hodisalarning ro'y berish soni;

N - tajribalarning jami soni.

8. Ehtimolning geometrik ta'rifi:

 $\Omega$  - n oʻlchovli Evklid fazosining cheklangan toʻplami boʻlsin. Hodisa deb  $\Omega$  ning oʻlchovini aniqlab boʻladigan toʻplam ostini qaraymiz.  $\Re$  deb  $\Omega$  ning barcha oʻlchovga ega boʻlgan toʻplam ostlari sinfini belgilaymiz. U holda A hodisaning ehtimoli deb quyidagiga aytamiz:

$$P(A) = \frac{\mu(A)}{\mu(\Omega)},$$

bu erda,  $\mu(A)$  – A to'plamning o'lchami. (n=1 bo'lganda uzunlik, n=2 bo'lganda yuza, n=3 bo'lganda hajm).

8. Shartli ehtimollik:

A hodisaning B hodisa ro'y berdi degan shart ostida hisoblangan ehtimolligi A hodisaning P(B) > 0 dagi shartli ehtimolligi deb ataladi va P(A/B) bilan belgilanadi:

$$P(A/B) = \frac{P(AB)}{P(B)}.$$

Bundan esa ehtimolliklarni ko'paytirish formulasi kelib chiqadi:

$$P(AB) = P(B)P(A/B)$$
.

8. To'la ehtimollik formulasi.

 $A_1$ ,  $A_2$ , ...,  $A_n$  lar birgalikda boʻlmagan hodisalarning toʻla guruhini tashkil etsin va barcha k-lar uchun  $R(A_k) > 0$  boʻlsin. U holda.

$$P(B) = \sum_{\kappa=1}^{n} P(A_{\kappa}) \cdot P(B/A_{\kappa}).$$

8. Hodisalarning bogʻliqsizligi:

Agar P(B) > 0 va P(A/B) = P(A) bo'lsa A hodisa B hodisaga bog'liq emas deyiladi. Bundan esa, o'zaro bog'liq bo'lmagan A va B hodisalar uchun P(AB)=P(A)P(B) tenglik kelib chiqadi.

- 8.  $P_n(k) = \frac{n!}{k!(n-k)!} p^k q^{n-k}$  Bernulli formulasi. Bu erda
- $P_n(k)$  A hodisaning n-ta tajribada k- marta roʻy berish ehtimoli, p-esa A hodisaning bitta tajribada roʻy berish ehtimoli: q=1-p.
- 9. Diskret tasodifiy miqdor deb, koʻpi bilan sanoqli sondagi qiymatlarni ma'lum ehtimollik bilan qobul qiladigan miqdorga aytiladi. Uzluksiz tasodifiy miqdor deb, chekli yoki cheksiz oraliqdagi barcha qiymatlarni qobul qilishi mumkin boʻlgan miqdorga aytiladi. Tasodifiy miqdorning qobul qiladigan qiymatlari bilan ularning ehtimollari orasidagi munosabatga tasodifiy miqdorning taqsimot qonuni deyiladi.
- 6. Diskret tasodifiy miqdorning matematik kutilmasi deb quyidagi tenglik bilan aniqlanadigan skalyar kattalikka aytiladi:

$$M(X)=x_1p_1+x_2p_2+...+x_np_n$$

bu erda  $x_1, x_2,...,x_n$  – tasodifiy miqdorning mumkin boʻlgan qiymatlari,  $p_1, p_2, \ldots, p_n$  – mos ehtimolliklar.

$$D(X)=M(x^2)-[M(x)]^2$$

ifodaga dispersiya deyiladi.

$$\sigma(X) = \sqrt{D(X)}$$

ifodaga o'rta kvadratik chetlashish deyiladi.

10. X tasodifiy miqdorning o'z matematik kutilmasidan chetlanishi absolyut qiymat bo'yicha  $\varepsilon$  musbat sondan kichik bo'lish ehtimoli  $1 - \frac{D(X)}{\varepsilon^2}$  dan kichik emas, ya'ni

$$P(|X-M(X)|<\varepsilon)\geq 1-\frac{D(X)}{\varepsilon^2}.$$

Bu Chebishev tengsizligi deyiladi.

#### 10-§. MATEMATIK STATISTIKA ELEMEN'ILAR!

Statistika tabiatda va jamiyatda boʻladigan ommaviy hodisalarni oʻrganadi. Matematik statistikaning vazifasi statistik ma'lumotlarni toʻplash, ularni tahlil qilish va shu asosda xulosalar chiqarishdan iborat.

Biror bir toʻplamdan tasodifiy ravishda tanlab olingan ob'ektlar toʻplamiga tanlanma deviladi.

Tanlanma ajratiladigan ob'ektlar to'plami bosh to'plam deyiladi. Tanlanmaning hajmi deb, shu tanlanmadagi ob'ektlar soniga aytiladi.

Olingan ob'ekt kuzatish o'tkazilgandan keyin bosh to'plamga qaytarilsa takror tanlanma, qaytarilmasa notakror tanlanma deyiladi.

Biror X bosh to'plamdan  $x_1$ ,  $x_2$ , ...,  $x_n$  - tanlanma olingan bo'lsin. Agar  $x_1$ ,  $x_2$ , ...,  $x_n$  larni  $x_1^* \le x_2^* \le ... \le x_n^*$  kabi o'sish tartibida joylashtirsak,  $x_1^*$ ,  $x_2^*$ , ...,  $x_n^*$  variatsion qator hosil bo'ladi. Tanlanmaning elementlari variantalar deyiladi. Variantalarning har biri bir necha bor takrorlanishi mumkin:

 $x_1^*$  varianta  $n_1$  marta,  $x_2^*$  varianta  $n_2$  marta, ...,  $x_k^*$  varianta  $n_k$  marta takrorlansin va  $n=n_1+n_2+...+n_k$  boʻlsin,  $n_1$ ,  $n_2$ , ...,  $n_k$  sonlar chastotalar deyiladi.

Har bir chastotaning tanlanma hajmi n ga nisbati shu variantaning nisbiy chastotasi deyiladi:

$$w_i = \frac{n_i}{n}$$
,  $i = \overline{1,k}$ :

$$X: x_1, x_2, ..., x_k;$$
  
 $W: w_1, w_2, ..., w_k;$ 

jadval X tasodifiy miqdorning statistik yoki empirik taqsimoti deviladi.

Variantalarning x sonidan kichik bo'lgan qiymatlarining nisbiy chastotasi

$$F_n(x) = \frac{m(x)}{n}$$

empirik taqsimot funksiya deyiladi. Chastotalar poligoni deb,  $(x_1, n_1)$ ;  $(x_2, n_2)$ ; . . . ;  $(x_k, n_k)$  nuqtalarni tutashtiruvchi siniq chiziqqa aytiladi. Nisbiy chastotalar poligoni deb esa,  $(x_1, w_1)$ ;  $(x_2, w_2)$ ; . . . ;  $(x_k, w_k)$  nuqtalarni tutashtiruvchi siniq chiziqqa aytiladi. Chastotalar gistogrammasi deb, asoslari huzunlikdagi intervallar, balandliklari esa,  $n_i$ -dan iborat boʻlgan toʻgʻri toʻrtburchaklardan iborat pogʻonasimon shaklga aytiladi, bu erda h-bosh toʻplamning kuzatiladigan qiymatlarini oʻz ichiga olgan interval uzunligi,  $n_i$  - intervalga tushgan variantalar soni.Matematik statistika oʻrganadigan masalalardan biri — taqsimotning turli sonli xarakteristikalarini nuqtaviy baholashdan iborat. Nuqtaviy baho deb, bitta son bilan aniqlanadigan statistik bahoga aytiladi.

Tanlanmaning o'rta arifmetik qiymati:

$$\overline{X} = \frac{\sum_{i=1}^{n} X_{i}}{n}$$

bo'ladi, tanlanma dispersiyasi deb,

$$\sigma^{2} = \frac{\sum_{i=1}^{n} n_{i} (x_{i} - \overline{x})^{2}}{\sum_{i=1}^{n} n_{i}}$$

ifodaga aytiladi. Bundan tashqari intervalli baholar ham qaraladi. Intervalli baho deb baholanayotgan parametrni qoplaydigan intervalning uchlari boʻlgan ikki son bilan aniqlanadigan bahoga aytiladi.

Statistik gipoteza deb, noma'lum taqsimotning koʻrinishi yoki ma'lum taqsimotlarning parametrlari haqidagi gipotezaga aytiladi. Gipotezalarni tekshirishda birinchi tur xatolik shundan iboratki, bunda, toʻgʻri gipoteza rad qilinadi. Ikkinchi tur xatolik shundan iboratki, bunda, notoʻgʻri gipoteza qabul qilinadi.

Statistik kriteriy (yoki oddiygina kriteriy) deb, nolinchi gipotezani tekshirish uchun xizmat qiladigan tasodifiy miqdorga aytiladi. Bosh toʻplamning normal taqsimlanganligi haqidagi gipotezani tekshirishda quyidagi Pirson kriteriyasi ishlatiladi:

$$\chi^2 = \sum \frac{(n_i - n_i')^2}{n_i'}$$
.

Pirson kriteriyasi yordamida empirik chastotalar  $n_i$  va nazariy chastotalar  $n_i'$  - lar taqqoslanadilar.

Agar X tasodifiy miqdorning har bir qiymatiga biror qonun asosida Y tasodifiy miqdorning taqsimoti yoki sonli xarakteristikasi mos kelsa, u holda X va Y orasidagi munosabat statistik yoki korrelyatsion munosabat deyiladi. Bu munosabatni jadval koʻrinishda ifodalash mumkin.

Bogʻliqlik miqdori boʻlgan korrelyatsion koeffitsientini

$$r_{xy} = \frac{\sum x_i \cdot y_i - n_{f'} \overline{x} \cdot \overline{y}}{n \cdot \sigma_x \sigma_y}$$

formula yordamida topish mumkin.

#### II BOB. YOZMA ISH VARIANTLARINING NAMUNAVIY YECHIMLARI

#### 1-§. BIRINCHI YOZMA ISh

1. Biror bazisda  $\vec{a}(a_1, a_2, a_3)$ ,  $\vec{b}(b_1, b_2, b_3)$ ,  $\vec{c}(c_1, c_2, c_3)$  va  $\vec{d}(d_1, d_2, d_3)$  vektorlar berilgan.  $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$  vektorlar bazis tashkil etishini koʻrsating va bu bazisda  $\vec{d}$  vektorning koordinatalarini toping.

#### Berilishi:

$$\vec{a}(1;-2;3), \ \vec{b}(4;7;2), \ \vec{c}(6;4;2), \ \vec{d}(14;18;6).$$

 $\vec{a}$ ,  $\vec{b}$  va  $\vec{c}$  - lar bazis tashkil etishi uchun ular nokomplanar bo'lishlari kerak.

Agarda  $\vec{a} \cdot \vec{b} \cdot \vec{c} \neq 0$  bo'lsa,  $\vec{a}$ ,  $\vec{b}$ ,  $\vec{c}$  vektorlar nokomplanar bo'ladilar. Shuni tekshiramiz:

$$\vec{a} \cdot \vec{b} \cdot \vec{c} = \begin{vmatrix} 1 & -2 & 3 \\ 4 & 7 & 2 \\ 6 & 4 & 2 \end{vmatrix} = 14 - 24 + 48 - 126 + 16 - 8 = -80 \neq 0$$

Demak,  $\vec{a}$ ,  $\vec{b}$ ,  $\vec{c}$  - vektorlar bazis tashkil etadi.  $\vec{d}$  vektorning  $\vec{a}$ ,  $\vec{b}$ ,  $\vec{c}$  bazisdagi yoyilmasi  $\vec{d} = \lambda_1 \vec{a} + \lambda_2 \vec{b} + \lambda_3 \vec{c}$  koʻrinishda boʻladi. Bunga  $\vec{a}$ ,  $\vec{b}$ ,  $\vec{c}$  va  $\vec{d}$  vektorlarning koordinatalarining qiymatlarini qoʻyib quyidagini topamiz:

$$(14;18;6) = \lambda_1(1;-2;3) + \lambda_2(4;7;2) + \lambda_3(6;4;2);$$

$$(14;18;6) = (\lambda_1 + 4\lambda_2 + 6\lambda_3; -2\lambda_1 + 7\lambda_2 + 4\lambda_3; 3\lambda_1 + 2\lambda_2 + 2\lambda_3)$$

$$\begin{cases} \lambda_1 + 4\lambda_2 + 6\lambda_3 = 14 \\ -2\lambda_1 + 7\lambda_2 + 4\lambda_3 = 18 \Rightarrow \begin{cases} \lambda_1 + 4\lambda_2 + 6\lambda_3 = 14 \\ 15\lambda_2 + 16\lambda_3 = 46 \Rightarrow \end{cases} \\ 3\lambda_1 + 2\lambda_2 + 2\lambda_3 = 6 \end{cases}$$

$$\Rightarrow \begin{cases} \lambda_1 + 4\lambda_2 + 6\lambda_3 = 14 \\ 15\lambda_2 + 16\lambda_3 = 46 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} \lambda_1 = 0 \\ \lambda_2 = 2; \\ \lambda_3 = 1 \end{cases}$$

Javob: 
$$\vec{d} = 2\vec{b} + \vec{c}$$
;

2.  $A_1 A_2 A_3 A_4$  piramida uchlarining koordinatalari berilgan. **Toping:** 

- 1) A, A, qirrasining uzunligini.
- 2)  $A_1A_2$  va  $A_1A_4$  qirralari orasidagi burchagini.
- 3)  $A_1A_4$  qirrasi bilan  $A_1A_2A_3$  yoqlar orasidagi burchagini.
- 4)  $A_1A_2A_3$  yoqlar yuzasini.
- 5) Piramida hajmini.
- 6)  $A_1A_2$  qirrasi yotgan to'g'ri chiziq tenglamasini.
- 7)  $A_1 A_2 A_3$  tekisligining tenglamasini.
- 8)  $A_4$  uchidan  $A_1A_2A_3$  yoqqa tushirilgan balandlik tengamasini.

**Berilgan:**  $A_1(6,6,5)$ ,  $A_2(4,9,5)A_3(4,6,11)A_4(6,9,3)$ 

1) 
$$\overline{A_1 A_2} = \{4 - 6 \quad 9 - 6 \quad 5 - 5\} = \{-2; 3; 0\};$$
  
 $|\overline{A_1 A_2}| = \sqrt{(-2)^2 + 3^2 + 0^2} = \sqrt{13};$ 

2) 
$$\overline{A_1 A_2} = \{-2;3;0\};$$
  
 $\overline{A_1 A_4} = \{6-6 \quad 9-6 \quad 3-5\} = \{0;3;-2\};$ 

$$\cos(\overline{A_1 A_2}; \overline{A_1 A_4}) = \frac{\overline{A_1 A_2} \cdot \overline{A_1 A_4}}{\left|\overline{A_1 A_2}\right| \cdot \left|\overline{A_1 A_4}\right|} = \frac{0 \cdot (-2) + 3 \cdot 3 + (-2) \cdot 0}{\sqrt{(-2)^2 + 3^2 + 0^2} \sqrt{0^2 + 3^2 + (-2)^2}} = \frac{9}{13};$$

$$\overrightarrow{A_1 A_2}$$
;  $\overrightarrow{A_1 A_4} = \arccos \frac{9}{13} \approx 46^{\circ} 2'$ ;

3)  $A_1$  va  $A_4$  nuqtalardan o'tuvchi to'g'ri chiziq tenglamasi:

$$\frac{x - x_1}{x_4 - x_1} = \frac{y - y_1}{y_4 - y_1} = \frac{z - z_1}{z_4 - z_1}$$
Bundan 
$$\frac{x - 6}{6 - 6} = \frac{y - 6}{9 - 6} = \frac{z - 5}{3 - 5} \Rightarrow \frac{x - 6}{0} = \frac{y - 6}{3} = \frac{z - 5}{-2}$$

kelib chiqadi.

Bu toʻgʻri chiziqning yoʻnaltiruvchi vektori  $\vec{S} = \{0;3;-2\}$ .

 $A_1, A_2, A_3$  nuqtalardan o'tuvchi tekislik tenglamasi:

$$\begin{vmatrix} x - x_1 & y - y_1 & z - z_1 \\ x_2 - x_1 & y_2 - y_1 & z_2 - z_1 \\ x_3 - x_1 & y_3 - y_1 & z_3 - z_1 \end{vmatrix} = 0$$

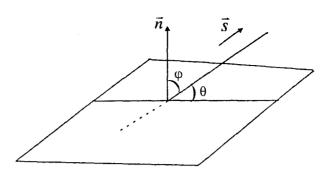
Bundan,

$$\begin{vmatrix} x-6 & y-6 & z-5 \\ 4-6 & 9-6 & 5-5 \\ 4-6 & 6-6 & 11-5 \end{vmatrix} = \begin{vmatrix} x-6 & y-6 & z-5 \\ -2 & 3 & 0 \\ -2 & 0 & 6 \end{vmatrix} =$$

$$= 18(x-6) + 6(z-5) + 12(y-6) =$$

$$= 18x + 12y + 6z - 210 = 0. \text{ yoki}$$

$$6x+4y+2z-70=0$$
 kelib chiqadi.  
Bu tekislikning normali:  $\vec{n} = \{6;4;2\}$ .



1-chizma

 $\vec{n}$  va  $\vec{S}$  orasidagi burchak  $\varphi$  quyidagicha topiladi:

$$\cos \varphi = \frac{\vec{n} \cdot \vec{S}}{|\vec{n}| \cdot |\vec{S}|};$$

 $A_1A_4$  va  $A_1A_2A_3$  lar orasidagi burchak  $\theta$  quyidagicha topiladi:

$$\theta = 90^{\circ} - \varphi \Rightarrow \varphi = 90^{\circ} - \theta;$$
  

$$\cos \varphi = \cos(90^{\circ} - \theta) = \sin \theta;$$

Demak, 
$$\sin\theta = \frac{\vec{n} \cdot \vec{S}}{|\vec{n}| \cdot |\vec{S}|}$$
;

$$\sin \theta = \frac{0 \cdot 6 + 3 \cdot 4 + (-2) \cdot 2}{\sqrt{0^2 + 3^2 + (-2)^2} \cdot \sqrt{6^2 + 4^2 + 2^2}} = \frac{8}{\sqrt{56 \cdot 13}} = \frac{8}{\sqrt{578}};$$

$$\theta = \arcsin \frac{8}{\sqrt{578}};$$

4)  $A_1A_2A_3$  ning yuzini quyidagi formuladan topamiz:

$$S_{A_{1}A_{2}A_{3}} = \frac{1}{2} |\overrightarrow{A_{1}A_{2}} \times \overrightarrow{A_{1}A_{3}}|; \qquad \overrightarrow{A_{1}A_{2}} = \{-2;3;0\};$$

$$\overrightarrow{A_{1}A_{3}} = \{4-6 \quad 6-6 \quad 11-5\} = \{-2;0;6\};$$

$$\overrightarrow{A_{1}A_{2}} \times \overrightarrow{A_{1}A_{3}} = \begin{vmatrix} \overrightarrow{i} & \overrightarrow{j} & \overrightarrow{k} \\ -2 & 3 & 0 \\ -2 & 0 & 6 \end{vmatrix} = \overrightarrow{i} \cdot \begin{vmatrix} 3 & 0 \\ 0 & 6 \end{vmatrix} - \overrightarrow{j} \cdot \begin{vmatrix} -2 & 0 \\ -2 & 6 \end{vmatrix} + \overrightarrow{k} \cdot \begin{vmatrix} -2 & 3 \\ -2 & 0 \end{vmatrix} =$$

$$= 18\overrightarrow{i} + 12\overrightarrow{j} + 6\overrightarrow{k};$$

$$S_{A_{1}A_{2}A_{3}} = \frac{1}{2} |18\overrightarrow{i} + 12\overrightarrow{j} + 6\overrightarrow{k}| = \frac{1}{2} \sqrt{18^{2} + 12^{2} + 6^{2}} \approx 11,22.$$

5) Piramidaning hajmini quyidagi formuladan topamiz.

$$V = \frac{1}{6} \left| \overrightarrow{A_1 A_2} \cdot \overrightarrow{A_1 A_3} \cdot \overrightarrow{A_1 A_4} \right| = \frac{1}{6} \begin{vmatrix} -2 & 3 & 0 \\ -2 & 0 & 6 \\ 0 & 3 & -2 \end{vmatrix} = \frac{1}{6} |36 - 12| = \frac{24}{6} = 4.$$

6)  $A_1$ ,  $A_2$  nuqtalardan o'tuvchi to'g'ri chiziq tenglamasi:

$$\frac{x - x_1}{x_2 - x_1} = \frac{y - y_1}{y_2 - y_1} = \frac{z - z_1}{z_2 - z_1}$$

yoki

$$\frac{x-6}{4-6} = \frac{y-6}{9-6} = \frac{z-5}{5-5} \Rightarrow \frac{x-6}{-2} = \frac{y-6}{3} = \frac{z-5}{0};$$

7)  $A_1 A_2 A_3$  - tekislik tenglamasi 3-bo'limda topildi: 6x + 4y + 2z - 70 = 0.

3)  $A_4$  uchidan  $A_1A_2A_3$  yoqqa tushurilgan balandlik tenglamasini

tuzing.  $A_4(6,9,3)$ 

 $A_1A_2A_3$  - ning tenglamasi: 6x + 4y + 2z - 70 = 0.  $\vec{n} = \{6,4,2\}$  - tekislikning normali.

 $A_4$  - nuqtadan oʻtib yoʻnaltiruvchisi  $\vec{S} = \{m; n; l\}$  - boʻlgan toʻgʻri chiziqning tenglamasi.

$$\frac{x-6}{m} = \frac{y-9}{n} = \frac{z-3}{l}$$
;

To'g'ri chiziq bilan tekislikning perpendikulyarligidan  $\vec{n} \parallel \vec{S}$  ligi kelib chiqadi va m,n va l lar 6,4,2 larga proporsional bo'ladi. Shuning uchun izlangan balandlik tenglamasi:

$$\frac{x-6}{6} = \frac{y-9}{4} = \frac{z-3}{2}$$
 boʻladi.

3. Berilgan chiziqli tenglamalar sistemasining birgalikdaligini koʻrsating va uni eching.

Berilishi:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 - x_3 = 1 \\ 8x_1 + 3x_2 - 6x_3 = 2 \\ 4x_1 + x_2 - 3x_3 = 3 \end{cases}$$

Sistema birgalikda bo'lishi uchun asosiy determinant  $\Delta \neq 0$  bo'lishi kerak.

$$\Delta = \begin{vmatrix} 1 & 1 & -1 \\ 8 & 3 & -6 \\ 4 & 1 & -3 \end{vmatrix} = -9 - 24 - 8 + 12 + 24 + 6 = 1 \neq 0.$$

Demak, sistema birgalikda va yagona yechimga ega.

#### Kramer usuli:

Yechimlar quyidagi formulalar orqali topiladi:

$$x_{1} = \frac{\Delta x_{1}}{\Delta}; x_{2} = \frac{\Delta x_{2}}{\Delta}; x_{3} = \frac{\Delta x_{3}}{\Delta};$$

$$\Delta x_{1} = \begin{vmatrix} 1 & 1 & -1 \\ 2 & 3 & -6 \\ 3 & 1 & -3 \end{vmatrix} = -9 - 18 - 2 + 9 + 6 + 6 = -8;$$

$$\Delta x_{2} = \begin{vmatrix} 1 & 1 & -1 \\ 8 & 2 & -6 \\ 4 & 3 & -3 \end{vmatrix} = -6 - 24 - 24 + 8 + 18 + 24 = -4;$$

$$\Delta x_3 = \begin{vmatrix} 1 & 1 & 1 \\ 8 & 3 & 2 \\ 4 & 1 & 3 \end{vmatrix} = 9 + 8 + 8 - 12 - 2 - 24 = 25 - 38 = -13;$$

$$x_1 = \frac{\Delta x_1}{\Delta} = \frac{-8}{1} = -8;$$
  $x_2 = \frac{\Delta x_2}{\Delta} = \frac{-4}{1} = -4;$   $x_3 = \frac{\Delta x_3}{\Delta} = \frac{-13}{1} = -13;$ 

**Javob**:  $x_1 = -8$ ,  $x_2 = -4$ ,  $x_3 = -13$ .

Gauss usuli:

$$\begin{cases} x_1 + x_2 - x_3 = 1 \\ 8x_1 + 3x_2 - 6x_3 = 2 \\ 4x_1 + x_2 - 3x_3 = 3 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x_1 + x_2 - x_3 = 1 \\ 5x_2 - 2x_3 = 6 \Rightarrow \\ 3x_2 - x_3 = 1 \end{cases}$$

$$\Rightarrow \begin{cases} x_1 + x_2 - x_3 = 1 \\ 5x_2 - 2x_3 = 6 \Rightarrow \end{cases} \begin{cases} x_1 + x_2 - x_3 = 1 \\ 5 \cdot (-4) - 2 \cdot x_3 = 6 \Rightarrow \end{cases} \begin{cases} x_1 = -8 \\ x_3 = -13 \\ x_2 = -4 \end{cases}$$

(1): Ikkinchi qator oʻrniga, shu qatordan, birinchi qatorni 8 ga koʻpaytirib ayirilgan natijani yozamiz.

- (2): Uchinchi qator o'rniga, shu qatorni 3 ga ko'paytirib ikkinchi qatorni ayirilganini yozamiz. Natijada  $x_2 = -4$ qiymat hosil bo'ladi.
  - (3): Topilgan  $x_2 = -4$  qiymatni ikkinchi qatorga qo'yib  $x_3 = -13$  qiymatni topamiz.
- (4): Topilgan  $x_2 = -4$  va  $x_3 = -13$  qiymatlarni birinchi qatorga qo'yib  $x_1 = -8$  qiymatni topamiz.

**Javob:** 
$$x_1 = -8$$
,  $x_2 = -4$ ,  $x_3 = -13$ .

4. Berilgan matritsaning xos son va xos vektorlarini toping:

$$\begin{pmatrix} 1 & 1 & 3 \\ 1 & 5 & 1 \\ 3 & 1 & 1 \end{pmatrix}$$

Xarakteristik tenglamasini tuzamiz:

$$\begin{vmatrix} 1-\lambda & 1 & 3 \\ 1 & 5-\lambda & 1 \\ 3 & 1 & 1-\lambda \end{vmatrix} = 0 \quad \text{yoki} \quad (\lambda+2) \cdot (-\lambda^2+9\pi-18) = 0 \,.$$
 Bundan  $\lambda_1 = -2$ ,  $\lambda_2 = 3$ ,  $\lambda_3 = 6$  xos sonlarni sil qilamiz. Endi,  $\lambda_1 = -2$  xos songa mos keluvchi xos vektorni

hosil qilamiz.

topamiz:

Buning uchun quyidagi tnglamalar sistemasini tuzamiz va echamiz:

$$\begin{cases} [1 - (-2)] \cdot x_1 + x_2 + 3x_3 = 0 \\ x_1 + [5 - (-2)] \cdot x_2 + x_3 = 0 \\ 3x_1 + x_2 + [1 - (-2)] \cdot x_3 = 0 \end{cases}$$

yoki

$$\begin{cases} 3x_1 + x_2 + 3x_3 = 0 \\ x_1 + 7x_2 + x_3 = 0 \\ 3x_1 + x_2 + 3x_3 = 0 \end{cases}$$

Bu sistemada birinchi va uchinchi tenglamalar bir xil bo'lgani uchun, bittasini tashlab yozamiz:

$$\begin{cases} 3x_1 + x_2 + 3x_3 = 0 \\ x_1 + 7x_2 + x_3 = 0 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} 3(x_1 + x_3) = -x_2 \\ x_1 + x_3 = -7x_2 \end{cases}$$

Bundan biz quyidagini hosil qilamiz:

$$\begin{cases} x_1 + x_3 = -\frac{x_2}{3} \\ x_1 + x_3 = -7x_2 \end{cases}.$$

Chap tomonlar tengligidan, oʻng tomonlar ham teng boʻlishi kerak. Bu esa, faqat  $x_2=0$  boʻlganda toʻgʻri boʻladi. Bundan esa  $x_1=-x_3$  ekanligi kelib chiqadi. Bu erda,  $x_3$  ni erkli oʻzgaruvchi deb olamiz.  $x_3=1$  desak  $x_1=-1$ ,  $x_2=0$ . ya'ni  $\vec{v}_1(-1;0;1)$  xos vektorni olamiz.  $\lambda_2=3$  va  $\lambda_3=6$  xos sonlar uchun ham shu usulda xos vektorlarni topamiz:  $\vec{v}_2(1;-1;1)$ ,  $\vec{v}_3(1;2;1)$ .

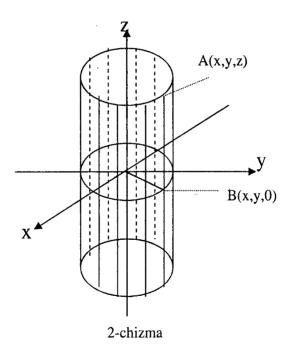
5. Quyidagi tenglama qanday sirtni ifodalaydi?:

$$x^2 + y^2 = r^2.$$

Berilgan tenglama faqat x va y oʻzgaruvchilarni oʻz ichiga olgan va shuning uchun bu tenglama fazoda yasovchisi OZ oʻqiga parallel boʻlgan, yoʻnaltiruvchisi OXY tekisligidagi  $x^2 + y^2 = r^2$  aylana boʻlgan silindrik sirtni ifodalaydi. Bu xulosani asoslaymiz:

OXY tekisligida berilgan tenglama markazi koordinata boshida bo'lgan va radiusi r ga teng aylanani aniqlaydi.Bu aylana silindrik sirtning yo'naltiruvchisi bo'lsin, yasovchisi esa OZ o'qiga parallel. Silindrda ixtiyoriy A(x,y,z) nuqtani olamiz va uni OXY tekisligiga proeksiyalaymiz. Koordinatalari x,y,0 bo'lgan B proeksiya nuqta yo'naltiruvchi vazifasini bajaruvchi aylana ustiga tushadi va shuning uchun ham uning

koordinatalari x, u lar aylana tenglamasi  $x^2 + y^2 = r^2$  ni qanoatlantiradilar. Lekin silindrik sirtdagi A(x,y,z) nuqtaning absissasi ham, ordinatasi ham aylanadagi B(x,y,0) nuqtaning absissasi va ordinatasi bilan aynan bir xil boʻlganlari uchun,  $x^2 + y^2 = r^2$  tenglama OZ oʻzgaruvchini oʻz ichiga olmaganini xisobga olgan holda, shuni aytish mumkinki, bu tenglamani silindrik sirtda yotuvchi ixtiyoriy A(x,y,z) nuqta koordinatalari ham qanoatlantiradi. Shunday qilib, berilgan  $x^2 + y^2 = r^2$  tenglama fazoda toʻgʻri aylanma silindrni aniqlaydi. Bu silindr yasovchisi OZ oʻqiga parallel yoʻnaltiruvchisi esa OXY tekisligida yotuvchi  $x^2 + y^2 = r^2$  aylanadir (2-chizma).



6. Lopital qoidasidan foydalanmay quyidagi funksiyalarning limitini hisoblang:

a)  $\lim_{x\to\infty} \frac{x-2x^2+5x^4}{2+3x^2+x^4} = \frac{\infty}{\infty}$  koʻrinishdagi aniqmaslik. Surat va mahrajini  $x^4$ -ga boʻlib limitga oʻtamiz:

$$\lim_{x \to \infty} \frac{x - 2x^2 + 5x^4}{2 + 3x^2 + x^4} = \lim_{x \to \infty} \frac{\frac{x}{x^4} - \frac{2x^2}{x^4} + \frac{5x^4}{x^4}}{\frac{2}{x^4} + \frac{3x^2}{x^4} + \frac{x^4}{x^4}} = \lim_{x \to \infty} \frac{\frac{1}{x^3} - \frac{2}{x^2} + 5}{\frac{2}{x^4} + \frac{3}{x^2} + 1} =$$

$$= \frac{\lim_{x \to \infty} \frac{1}{x^3} - \lim_{x \to \infty} \frac{2}{x^2} + \lim_{x \to \infty} \frac{5}{x^2}}{\lim_{x \to \infty} \frac{2}{x^4} + \lim_{x \to \infty} \frac{3}{x^2} + \lim_{x \to \infty} 1} = \frac{0 - 0 + 5}{0 + 0 + 1} = 5.$$

b)  $\lim_{x\to 0} \frac{\sqrt{1+3x^2}-1}{x^2+x^3} = \frac{0}{0}$  koʻrinishdagi aniqmaslik. Surat va mahrajini qoʻshma ifoda  $\sqrt{1+3x^2}+1$ ) ga koʻpaytiramiz:

$$\lim_{x \to 0} \frac{\sqrt{1 + 3x^2 - 1}}{x^2 + x^3} = \lim_{x \to 0} \frac{(\sqrt{1 + 3x^2 - 1})(\sqrt{1 + 3x^2 + 1})}{(x^2 + x^3)(\sqrt{1 + 3x^2 + 1})} = \lim_{x \to 0} \frac{1 + 3x^2 - 1}{x^2(1 + x)(\sqrt{1 + 3x^2 + 1})} = \lim_{x \to 0} \frac{3}{(1 + x)(\sqrt{1 + 3x^2 + 1})} = \frac{3}{2} = 1,5.$$

$$\lim_{x \to 0} \frac{1 - \cos 6x}{1 - \cos 2x} = \lim_{x \to 0} \frac{2\sin^2 3x}{2\sin^2 x} = \lim_{x \to 0} \frac{\sin^2 3x}{3x^2} \cdot \frac{x^2}{\sin^2 x} \cdot 9 =$$
v)

$$=9\lim_{x\to 0}\left(\frac{\sin 3x}{3x}\right)^2\cdot\left(\frac{x}{\sin x}\right)^2=9.$$

Bu erda biz  $\lim_{kx\to 0} \frac{\sin kx}{kx} = \lim_{x\to 0} \frac{kx}{\sin kx} = 1$  birinchi ajoyib limitdan foydalandik.

$$\lim_{x \to \infty} (x - 5) \left[ \ln(x - 3) - \ln x \right] = \lim_{x \to \infty} (x - 5) \left[ \ln \frac{(x - 3)}{x} \right] =$$
g)
$$\lim_{x \to \infty} \ln \left[ \left( 1 - \frac{3}{x} \right)^{x - 5} \right] = \ln \lim_{x \to \infty} \left[ \left( 1 + \frac{-3}{x} \right)^{-\frac{x}{3}} \right]^{\frac{3(x - 5)}{x}} =$$

$$= \ln \left[ \lim_{x \to \infty} \left( 1 + \frac{-3}{x} \right)^{-\frac{x}{3}} \right]^{\frac{\lim_{x \to \infty} 3(x - 5)}{x}} = \ln e^{-3} = -3 \ln e = -3$$

Bu erda biz  $\lim_{x\to\infty} \left(1+\frac{1}{x}\right)^x = e$  ikkinchi ajoyib limitdan

foydalandik. Bundan tashqari lagorifm va koʻrsatkichli funksiyalarning uzluksizligidan limitni oldin lagorifm ichiga olib kirildi, soʻngra daraja koʻrsatkichiga olib chiqildi.

7. y = f(x) funksiya berilgan. Bu funksiyaning uzulish nuqtalarini toping (agar mavjud bo'lsa) va turini aniqlang. Chizmasini chizing.

Berilishi: 
$$f(x) = \begin{cases} -(x+1) & x \le -1 \\ (x+2)^2 & -1 < x \le 0 \end{cases}$$

y = -(x+1),  $y = (x+2)^2$  va y = x funksiyalar R - to'plamda uzluksiz bo'lgani uchun y = f(x) funksiyani  $x_1 = -1$  va  $x_2 = 0$  nuqtalarda uzluksizlik shartiga tekshiramiz.

Uzluksizlik sharti:

$$\lim_{x \to x_0 - 0} f(x) = \lim_{x \to x_0 + 0} f(x) = f(x_0).$$
1) x=-1 da

$$\lim_{x \to -1-0} (-1 - 0 + 1) = 0.$$

$$\lim_{x \to -1+0} (x+2)^2 = (-1+0+2)^2 = (1+0)^2 = 1.$$

$$f(-1) = -(-1+1) = 0.$$

Bu erda,

$$\lim_{x \to -1-0} f(x) \neq \lim_{x \to -1+0} f(x). \text{ va } \lim_{x \to -1-0} f(x) \neq \infty,$$

 $\lim_{x\to -1+0} f(x) = \infty$ ,  $f(-1) \neq \infty$  bo'lgani uchun x = -1 nuqta 1-tur uzulish nuqtasidir. Funksiyaning sakrashi  $\Delta = |0-1| = 1$  bo'ladi.

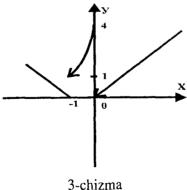
1) 
$$x=0$$
 da  $\lim_{x\to -0} (x+2)^2 = (0-0+2)^2 = (2-0)^2 = 4$ .  
 $\lim_{x\to 0} x = 0$ .

$$f(0) = (0+2)^2 = 4$$

Bu erda  $\lim_{x\to -0} f(x) \neq \lim_{x\to +0} f(x)$  va  $\lim_{x\to -0} f(x) \neq \infty$ ,

 $\lim_{x\to +0} f(x) \neq \infty$ ,  $f(0) \neq \infty$  bo'lgani uchun x=0 nuqta ham

1-tur uzulish nuqtasidir. Funksiyaning sakrashi  $\Delta = |0-4| = 4$  boʻladi.



8. Berilgan funksiyalarning xosilasini taping.

a)
$$y = \sqrt[3]{\frac{1+x^2}{1-x^2}}; \quad y' = \frac{1}{3} \left(\frac{1+x^2}{1-x^2}\right)^{\frac{1}{3}-1} \cdot \left(\frac{1+x^2}{1-x^2}\right)' =$$

$$= \frac{1}{3} \sqrt[3]{\left(\frac{1-x^2}{1+x^2}\right)^2} \cdot \frac{2x \cdot (1-x^2) + 2x \cdot (1+x^2)}{(1-x^2)^2} = \frac{1}{3} \frac{(1-x^2)^{\frac{2}{3}}}{(1+x^2)^{\frac{2}{3}}} \cdot \frac{4x}{(1-x^2)^2} =$$

$$= \frac{4}{3} \frac{x}{(1+x^2)^{\frac{2}{3}}(1-x^2)^{\frac{2}{3}}} = \frac{4}{3} \frac{x}{(1+x^2)^{\frac{2}{3}}(1-x^2)^{\frac{4}{3}}} =$$

$$= \frac{4x}{3\sqrt[3]{(1+x^2)^2}(1-x^2)\sqrt[3]{1-x^2}};$$

b) 
$$y = \frac{1}{2}tg^2x + \ln\cos x;$$
  
 $y' = \frac{1}{2}2tgx \cdot \frac{1}{\cos^2 x} + \frac{1}{\cos x} \cdot (-\sin x) = tgx \left[ \frac{1}{\cos^2 x} - 1 \right] = tgx \cdot \frac{1 - \cos^2 x}{\cos^2 x} =$   
 $= tgx \cdot \frac{\sin^2 x}{\cos^2 x} = tgx \cdot tg^2x = tg^3x.$ 

v) 
$$y = arctg \frac{x}{1 + \sqrt{1 - x^2}};$$
  

$$y' = \frac{1}{1 + \frac{x^2}{\left(1 + \sqrt{1 - x^2}\right)^2}} \cdot \frac{x' \cdot (1 + \sqrt{1 - x^2}) + x \cdot \frac{2x}{2\sqrt{1 - x^2}}}{(1 + \sqrt{1 - x^2})^2} = \frac{\left(1 + \sqrt{1 - x^2}\right)^2}{1 + 2\sqrt{1 - x^2} + 1 - x^2 + x^2} \cdot \frac{\sqrt{1 - x^2} + 1 - x^2 + x^2}{\sqrt{1 - x^2} (1 + \sqrt{1 - x^2})^2} = \frac{1 + \sqrt{1 - x^2}}{2\left(1 + \sqrt{1 - x^2}\right)} = \frac{1}{2};$$

q) 
$$y = (x + x^2)^X$$
;  $(u^V)' = vu^{V-1}u' + u^Vv' \ln u$ ;  
 $y' = ((x + x^2)^X)' = x(x + x^2)^{X-1}(1 + 2x) + (x + x^2)^X \ln(x + x^2) =$   
 $= (x + 2x^2)(x + x^2)^{X-1} + (x + x^2)^X \ln(x + x^2)$ .

- 9. Berilgan funksiyalar uchun  $\frac{dy}{dx}$  va  $\frac{d^2y}{dx^2}$  lar topilsin:
- a)  $y = e^{x} \cos x;$   $\frac{dy}{dx} = (e^{x} \cos x)' = e^{x} \cos x - e^{x} \sin x = e^{x} (\cos x - \sin x).$   $\frac{d^{2}y}{dx^{2}} = \left(\frac{dy}{dx}\right)' = \left[e^{x} (\cos x - \sin x)\right] =$   $= e^{x} (\cos x - \sin x) + e^{x} (-\sin x - \cos x) =$   $= e^{x} [\cos x - \sin x - \sin x - \cos x] = -2e^{x} \sin x.$

b)
$$\begin{cases}
x = 3t - t^{3} \Rightarrow x'_{t} = 3 - 3t^{2} \Rightarrow \frac{dy}{dx} = \frac{y'_{t}}{x'_{t}} = \frac{6t}{3 - 3t^{2}} = \frac{2t}{1 - t^{2}}: \\
\frac{d^{2}y}{dx^{2}} = \frac{\left(\frac{dy}{dx}\right)'_{t}}{x'_{t}} = \frac{\left(\frac{2t}{1 - t^{2}}\right)'_{t}}{3 - 3t^{2}} = \frac{2(1 - t^{2}) - 2t(-2t)}{(1 - t^{2})^{2}3(1 - t^{2})} = \\
= \frac{2 - 2t^{2} + 4t^{2}}{(1 - t^{2})^{3}3} = \frac{2}{3} \cdot \frac{1 + t^{2}}{(1 - t^{2})^{3}};
\end{cases}$$

10. Lopital qoidasidan foydalanib quyidagi limitlarni hisoblang:

$$\lim_{x \to 0} \frac{e^{\alpha \cdot x} - e^{\beta \cdot x}}{\sin(\alpha \cdot x) - \sin(\beta \cdot x)} = \frac{0}{0} = \lim_{x \to 0} \frac{\left(e^{\alpha \cdot x} - e^{\beta \cdot x}\right)}{\left(\sin(\alpha \cdot x) - \sin(\beta \cdot x)\right)'} =$$

$$= \lim_{x \to 0} \frac{\alpha \cdot e^{\alpha \cdot x} - \beta \cdot e^{\beta \cdot x}}{\alpha \cos(\alpha \cdot x) - \beta \cos(\beta \cdot x)} = \frac{\alpha \cdot e^{0} - \beta \cdot e^{0}}{\alpha \cdot 1 - \beta \cdot 1} = 1.$$
b)
$$\lim_{x \to 1} \left(\frac{2x - 1}{x}\right)^{\frac{1}{\sqrt[3]{x} - 1}} = 1^{\infty} = \lim_{x \to 1} e^{\frac{1}{\sqrt[3]{x} - 1}} \cdot \ln\left(\frac{2x - 1}{x}\right) = \lim_{x \to 1} e^{\frac{\ln\left(\frac{2x - 1}{x}\right)}{\sqrt[3]{x} - 1}} =$$

$$\lim_{x \to 1} \left(\frac{2x - 1}{x}\right)^{\frac{1}{\sqrt[3]{x} - 1}} = 1^{\infty} = \lim_{x \to 1} e^{\frac{1}{\sqrt[3]{x} - 1}} = \lim$$

$$\lim_{x \to 1} \frac{1}{x} e^{x-1} = \lim_{x \to 1} e^{x} =$$

11. Berilgan funksiyani  $x = x_0$  nuqta atrofida Lagranj koʻrinishli qoldiq hadli Teylor formulasi boʻyicha 4-darajali hadgacha yoying.

$$f(x) = x^{4} - x + 1, x_{0} = -2.$$

$$f(x) = f(x_{0}) + \frac{f'(x_{0})}{1!}(x - x_{0}) + \frac{f''(x_{0})}{2!}(x - x_{0})^{2} + \frac{f'''(x_{0})}{3!}(x - x_{0})^{3} + \frac{f^{(4)}(x_{0})}{4!}(x - x_{0})^{4} + R_{4}$$

$$f(-2) = 15;$$

$$f'(x) = 4x^{3} - 1; \quad f'(-2) = -33;$$

$$f''(x) = 12x^{2}; \quad f'''(-2) = 48;$$

$$f''''(x) = 24x; \quad f''''(-2) = -48;$$

$$f^{(4)}(x) = 24; \quad f^{(4)}(-2) = 24;$$

$$f^{(5)}(x) = 0; \quad f^{(5)}(-2) = 0;$$

Demak,

$$x^{4} - x + 1 = 15 - 33(x+2) + 24(x+2)^{2} - \frac{48}{6}(x+2)^{3} + \frac{24}{4!}(x+2)^{4} =$$

$$= 15 - 33(x+2) + 24(x+2)^{2} - 8(x+2)^{3} + (x+2)^{4};$$

12. Berilgan funksiyani xosila yordamida tekshiring va tekshirish natijalariga koʻra funksiyaning grafigini chizing:

$$f(x) = \frac{x^3}{x^2 - 1}.$$

Bu funksiya x=±1 nuqtalardan tashqari barcha x ning

qiymatlarida aniqlangan.  $f(-x) = \frac{(-x)^3}{(-x)^2 - 1} = \frac{-x^3}{x^2 - 1} = -\frac{x^3}{x^2 - 1} = -f(x) \quad \text{bo'lgani}$   $x \ge 0$ qiymatlarda tekshirish etarlidir. x=0 da f(0)=0; x=1 da mavjud emas va qolgan nuqtalarda uzluksiz, shuning uchun f(x) ning ishorasi quyidagicha aniqlanadi:

x	0 < x < 1	l < x < ∞
f(x)	-	+

Demak, (0,1) oraliqda f(x) funksiyaning grafigi OX o'qidan pastda, (1,+∞) oraliqda esa OX o'qidan yuqorida joylashgan. Funksiya grafigi x=1 vertikal asimptotaga ega. Og'ma asimptotalarini y=kx+b koʻrinishda izlaymiz:

$$k = \lim_{x \to \infty} \frac{f(x)}{x} = \lim_{x \to \infty} \frac{\frac{x^3}{x^2 - 1}}{x} = \lim_{x \to \infty} \frac{x^2}{x^2 - 1} = 1$$

$$b = \lim_{x \to \infty} [f(x) - kx] = \lim_{x \to \infty} (\frac{x^3}{x^2 - 1} - x) = \lim_{x \to \infty} \frac{x}{x^2 - 1} = 0$$

y=x ogʻma asimptotasi.

Ekstremumlarini topamiz:

$$f'(x) = \frac{3x^2(x^2-1)-2x \cdot x^3}{(x^2-1)^2} = \frac{x^2(x^2-3)}{(x^2-1)^2} = 0.$$

Bu tenglamaning musbat yechimlari  $x_1 = 0$ ,  $x_2 = \sqrt{3}$ .

f'(x) > 0 tengsizlikdan  $x^2 - 3 > 0$  tengsizlikni olamiz va uning musbat yechimlari  $x > \sqrt{3}$  ni hosil qilamiz. Bu oraliqda f'(x) > 0 boʻlgani uchun funksiya oʻsuvchi.  $0 < x < \sqrt{3}$  oraliqda f'(x) < 0 boʻlgani uchun funksiya bu oraliqda kamayuvchidir.

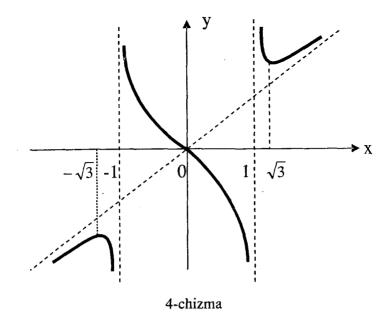
 $x = \sqrt{3}$  da funksiya  $f(\sqrt{3}) = \frac{3\sqrt{3}}{2}$  minimumga ega.

x=0 nuqta, funksiya grafigi koordinata boshiga nisbatan simmetrik bo'lgani uchun, burilish nuqtasi bo'ladi.

Botiqlik va qabariqlikni tekshirish uchun ikkinchi hosilani topamiz:

$$f''(x) = \left(\frac{x^2(x^2 - 3)}{(x^2 - 1)^2}\right) = \frac{2x(x^2 + 3)}{(x^2 - 1)^3}; \quad \text{Bundan} \quad (1, +\infty)$$

oraliqda



f''(x) > 0 bo'lgani uchun bu oraliqda funksiya grafigi botiq bo'ladi. (0,1) oraliqda f''(x) < 0 bo'lgani uchun bu oraliqda funksiya grafigi qabariq bo'ladi.

Bu ma'lumotlarga asosan biz x≥0 da funksiya grafigini yasay olamiz. x<0 larda esa funksiya grafigi koordinata boshiga nisbatan simmetrikligini nazarda tutib chizamiz (4-chizma).

## 2-§. IKKINCHI YOZMA ISh

1.Quyidagi aniqmas integrallarni hisoblang: a)

$$\int \frac{\sin x dx}{\sqrt[3]{\cos^2 x}} = \int \frac{-d \cos x}{\sqrt[3]{\cos^2 x}} = -\int (\cos x)^{-\frac{2}{3}} d \cos x =$$

$$= |\cos x| = z| = -\int z^{-\frac{2}{3}} dz = -\frac{z^{-\frac{2}{3}+1}}{-\frac{2}{3}+1} + C = -\frac{z^{\frac{1}{3}}}{\frac{1}{3}} + C =$$

$$= -3\sqrt[3]{z} + C = -3\sqrt[3]{\cos x} + C$$

$$\int x \cdot \arcsin \frac{1}{x} dx = \begin{vmatrix} u = \arcsin \frac{1}{x} & du = \frac{-\frac{1}{x^2}}{\sqrt{1 - (\frac{1}{x})^2}} dx \\ dv = x dx & v = \frac{x^2}{2} \end{vmatrix} = \frac{x^2 \arcsin \frac{1}{x} - \int \frac{x^2}{x} \cdot \frac{-\frac{1}{x^2}}{\sqrt{\frac{x^2 - 1}{x^2}}} dx = \frac{x^2 \cdot \arcsin \frac{1}{x} + \frac{1}{2} \cdot \int \frac{x dx}{\sqrt{x^2 - 1}} = \frac{x^2 \cdot \arcsin \frac{1}{x} + \frac{1}{4} \cdot \int (x^2 - 1)^{-\frac{1}{2}} d(x^2 - 1) = \frac{x^2}{2} \cdot \arcsin \frac{1}{x} + \frac{1}{4} \cdot \int (x^2 - 1)^{-\frac{1}{2}} d(x^2 - 1) = \frac{x^2}{2} \cdot \arcsin \frac{1}{x} + \frac{1}{4} \cdot \frac{(x^2 - 1)^{-\frac{1}{2} + 1}}{-\frac{1}{2} + 1} + C = \frac{x^2}{2} \cdot \arcsin \frac{1}{x} + \frac{1}{2} \cdot \sqrt{x^2 - 1} + C$$

$$V)$$

$$\int \frac{x + 3}{x^3 + x^2 - 2x} dx = \int \frac{x + 3}{x(x^2 + x - 2)} dx = \int \frac{x + 3}{x(x - 1)(x + 2)} dx = I$$

$$\int \frac{x + 3}{x(x - 1)(x + 2)} = \frac{A}{x} + \frac{B}{x - 1} + \frac{C}{x + 2} = \frac{Ax^2 + Ax - 2A + Bx^2 + 2Bx + Cx^2 - Cx}{x(x - 1)(x + 2)}$$

$$\begin{cases} A + B + C = 0 \\ A + 2B - C = 1, & A = -\frac{2}{3}, \\ 2B - C = \frac{5}{2} \end{cases} + \Rightarrow 3B = \frac{8}{2} \Rightarrow B = \frac{8}{6};$$

$$\begin{cases} A + B + C = 0 \\ A + 2B - C = 1, & A = -\frac{2}{3}, \\ -2A = 3 \end{cases} \begin{cases} B + C = \frac{3}{2} \\ 2B - C = \frac{5}{2} \end{cases} + \Rightarrow 3B = \frac{8}{2} \Rightarrow B = \frac{8}{6};$$

$$C = \frac{3}{2} - \frac{8}{6} = \frac{1}{6};$$

$$\frac{x+3}{x(x-1)(x+2)} = -\frac{3}{2x} + \frac{8}{6(x-1)} + \frac{1}{6(x+2)};$$

$$I = \int \frac{x+3}{x(x-1)(x+2)} dx = -\frac{2}{3} \int \frac{dx}{x} + \frac{8}{6} \int \frac{d(x-1)}{x-1} + \frac{1}{6} \int \frac{d(x+2)}{x+2} =$$

$$= -\frac{3}{2} \ln x + \frac{4}{3} \ln(x-1) + \frac{1}{6} \ln(x+2) + C = \ln(\frac{(x-1) \cdot \sqrt[3]{x-1 \cdot \sqrt[6]{x+2}}}{x\sqrt{x}}) + C.$$

g)
$$\int \frac{(\sqrt[4]{x} + 1)dx}{(\sqrt{x} + 4) \cdot \sqrt[4]{x^3}} = \begin{vmatrix} x = t^4 & t = \sqrt[4]{x} \\ dx = 4t^3 dt & t^2 = \sqrt{x} \end{vmatrix} = \int \frac{(t+1) \cdot 4t^3 dt}{(t^2 + 4)t^3} =$$

$$= 4 \cdot \int \frac{t+1}{t^2 + 4} dt = 4 \left[ \int \frac{t}{t^2 + 4} dt + \int \frac{dt}{t^2 + 4} \right] = 4 \cdot \frac{1}{2} \cdot \int \frac{d(t^2 + 4)}{t^2 + 4} +$$

$$+ 4 \cdot \arctan \frac{t}{2} + C = 2 \ln |t^2 + 4| + 4 \arctan \frac{t}{2} + C = \ln |\sqrt{x} + 4|^2 +$$

$$+ 4 \arctan \frac{\sqrt{x}}{2} + C.$$

2. Quyidagi xosmas integralni hisoblang yoki uzoqlashuvchiligini koʻrsating:

$$I = \int_{-3}^{2} \frac{dx}{(x+3)^{2}} = \lim_{\varepsilon \to 0} \int_{-3+\varepsilon}^{2} \frac{dx}{(x+3)^{2}} = \lim_{\varepsilon \to 0} \int_{-3+\varepsilon}^{2} (x+3)^{-2} d(x+3) =$$

$$= \lim_{\varepsilon \to 0} \frac{(x+3)^{-2+1}}{-2+1} \begin{vmatrix} 2 \\ -3+\varepsilon \end{vmatrix} = \lim_{\varepsilon \to 0} \left[ -\frac{1}{x+3} \begin{vmatrix} 2 \\ -3+\varepsilon \end{vmatrix} \right] = -\lim_{\varepsilon \to 0} \left[ \frac{1}{5} - \frac{1}{\varepsilon} \right] =$$

$$= \lim_{\varepsilon \to 0} \frac{1}{\varepsilon} - \frac{1}{5} = \infty$$

Demak, berilgan integral uzoqlashuvchi.

3. Quyidagi egri chiziqlar bilan chegaralangan tekis shaklning yuzini hisoblang:

$$y = 4 - x^2$$
 va  $y = x^2 - 2x$ ;  $S = S_1 + S_2 + S_3$ ;

$$S_{1} = \int_{-1}^{0} [(4 - x^{2}) - (x^{2} - 2x)] dx = \int_{-1}^{0} (4 - 2x^{2} + 2x) dx =$$

$$= (4x - \frac{2x^{3}}{3} + x^{2}) \Big|_{-1}^{0} = -(-4 + \frac{2}{3} + 1) = \frac{12 - 2 - 3}{3} = \frac{7}{3} = 2\frac{1}{3}$$

5-chizma

$$S_{2} = \int_{0}^{2} (4 - x^{2}) dx = \int_{0}^{2} 4 dx - \int_{0}^{2} x^{2} dx = 4x \Big|_{0}^{2} - \frac{x^{3}}{3} \Big|_{0}^{2} = 8 - \frac{8}{3} = \frac{16}{3} = 5\frac{1}{3};$$

$$S_{3} = -\int_{0}^{2} (x^{2} - 2x) dx = -\left(\frac{x^{3}}{3} - x^{2}\right) \Big|_{0}^{2} = -\left(\frac{8}{3} - 4\right) = \frac{4}{3} = 1\frac{1}{3};$$

$$S = S_{1} + S_{2} + S_{3} = 2\frac{1}{3} + 5\frac{1}{3} + 1\frac{1}{3} = 9;$$

4. z = f(x, y)- ikki oʻzgaruvchili funksiya berilgan. Quyidagi ayniyatni isbotlang:

$$F(x, y, z, \frac{\partial z}{\partial x}, \frac{\partial z}{\partial y}, \frac{\partial^2 z}{\partial x^2}, \frac{\partial^2 z}{\partial y^2}, \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y}) = 0.$$

$$z = \frac{x}{y}; \qquad F = x \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} - \frac{\partial z}{\partial y};$$

$$\frac{\partial z}{\partial x} = \frac{1}{y}; \qquad \frac{\partial z}{\partial y} = -\frac{x}{y^2}; \qquad \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} = -\frac{1}{y^2};$$

$$F = x \cdot \left(-\frac{1}{y^2}\right) - \left(-\frac{x}{y^2}\right) = -\frac{x}{y^2} + \frac{x}{y^2} = 0.$$

5. Berilgan:  $z = arctg(x, y^2)$ , A(2,3),  $\vec{a}(4,-3)$ 

a) z funksiyaning A nuqtada gradienti topilsin:

$$|grad(z)|_{A(2;3)} = \frac{\partial z}{\partial x} \Big|_{A(2;3)} \vec{i} + \frac{\partial z}{\partial y} \Big|_{A(2;3)} \vec{j};$$

$$\frac{\partial z}{\partial x} \Big|_{A(2;3)} = \frac{y^2}{1 + x^2 y^4} = \frac{3^2}{1 + 2^2 \cdot 3^4} = \frac{9}{325};$$

$$\frac{\partial z}{\partial y}\Big|_{A(2;3)} = \frac{2xy}{1+x^2y^4} = \frac{2^2 \cdot 3}{1+2^2 \cdot 3^4} = \frac{12}{325};$$

grad(z) 
$$A(2;3) = \frac{9}{325}\vec{i} + \frac{12}{325}\vec{j};$$

b) z- funksiyaning A nuqtada,  $\vec{a}$  yoʻnalish boʻylab hosilasini quyidagi formuladan topamiz:

$$\frac{dz}{d\vec{a}}\bigg|_A = \frac{dz}{dx}\bigg|_A \cdot \cos\alpha + \frac{dz}{dy}\bigg|_A \cdot \cos\beta \ \text{bu erda} \ \cos\alpha = \frac{\vec{a}_x}{\left|\vec{a}\right|} = \frac{4}{5};$$

$$\cos \beta = \frac{\vec{a}_y}{|\vec{a}|} = -\frac{3}{5}; \frac{dz}{d\vec{a}}|_{A} = \frac{9}{325} \cdot \frac{4}{5} + \frac{12}{325} \cdot (-\frac{3}{5}) = 0$$

6. Berilgan differensial tenglamalarning umumiy yechimini toping:

a)

$$y'\cos x = (y+1)\sin x$$
;  $\Rightarrow \frac{dy}{dx}\cos x = (y+1)\sin x$ ;  $\Rightarrow$ 

$$\Rightarrow \frac{dy}{y+1} = \frac{\sin x}{\cos x} dx \Rightarrow \int \frac{dy}{y+1} = \int tgx \, dx; \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \ln(y+1) = -\frac{1}{\cos^2 x} + \ln C; \Rightarrow y+1 = e^{-\frac{1}{\cos^2 x}} + C \Rightarrow$$

$$\Rightarrow y = e^{-\frac{1}{\cos^2 x}} + C_1;$$
b)
$$(1+y)y'' - 5(y')^2 = 0;$$

Belgilash kiritamiz: y' = p(y);  $\Rightarrow y'' = p' \cdot y' = p' \cdot p$ Tenglamaga qo'yamiz:

$$(1+y)p'\cdot p - 5p^{2} = 0; \Rightarrow \frac{dp}{dy} \cdot (1+y) \cdot p = 5p^{2}; \Rightarrow \frac{pdp}{5p^{2}} =$$

$$= \frac{dy}{y+1}; \Rightarrow \int \frac{dp}{5p} = \int \frac{dy}{y+1}; \Rightarrow \frac{1}{5} \ln p = \ln C_{1}(y+1); \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \sqrt[5]{p} = C_{1}(y+1); \Rightarrow p = C_{1}(y+1)^{5}; \Rightarrow y' = C_{1}(y+1)^{5}; \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \frac{dy}{(y+1)^{5}} = C_{1}dx; \Rightarrow \frac{(y+1)^{-4}}{-4} = C_{1}x + C_{2}; \Rightarrow \frac{1}{(y+1)^{4}} =$$

$$= C_{1}x + C_{2}; \Rightarrow (y+1)^{4} = \frac{1}{C_{1}x + C_{2}};$$

7. Berilgan tenglamaning to'la differensialli ekanligini ko'rsating va uning umumiy yechimini toping.

$$(3x^2y + 2y + 3)dx + (x^3 + 2x + 3y^2)dy = 0;$$

Berilgan tenglamaning chap tomoni  $du = \frac{\partial u}{\partial x} dx + \frac{\partial u}{\partial y} dy$ koʻrinishga ega boʻlgani uchun, agar biz

$$\frac{\partial (3x^2y + 2y + 3)}{\partial y} = \frac{\partial (x^3 + 2x + 3y^2)}{\partial x};$$

ekanligini koʻrsatsak berilgan tenglamaning toʻla differensialligini koʻrsatgan boʻlamiz.

$$\frac{\partial(3x^2y + 2y + 3)}{\partial y} = \frac{\partial(3x^2y)}{\partial y} + 2\frac{\partial y}{\partial y} + \frac{\partial 3}{\partial y} = 3x^2 + 2;$$
$$\frac{\partial(x^3 + 2x + 3y^2)}{\partial x} = \frac{\partial(x^3)}{\partial x} + 2\frac{\partial x}{\partial x} + 3\frac{\partial y^2}{\partial x} = 3x^2 + 2;$$

Demak, tenglama to'la differensialli va biz uning yechimini u(x, y) = C ko'rinishda izlaymiz:

$$\frac{\partial u}{\partial x} = 3x^2y + 2y + 3;$$

$$u(x, y) = \int (3x^2y + 2y + 3)dx + \varphi(y) = x^3y + 2xy + 3x + \varphi(y);$$

$$\frac{\partial u}{\partial y} = x^3 + 2x + \varphi'(y) = x^3 + 2x + 3y^2;$$

Bundan,

$$\varphi(y) = 3y^2; \Rightarrow \frac{\partial \varphi}{\partial y} = 3y^2 \Rightarrow d\varphi = 3y^2 dy; \Rightarrow \varphi(y) = y^3; \Rightarrow \varphi(y) = \varphi(y) = \varphi(y)$$

$$\Rightarrow u(x, y) = x^3y + 2xy + 3x + y^3 = C.$$

8. Berilgan differensial tenglamaning umumiy yechimini toping:

$$x^2y''+xy'=1;$$

Quyidagi almashtirishni bajaramiz:

$$y' = p(x), \Rightarrow \qquad y'' = p'(x) \Rightarrow$$

$$x^{2}p'(x) + xp(x) = 1; \Rightarrow \qquad p'(x) = -\frac{1}{x}p(x) + \frac{1}{x};$$

Bu chiziqli tenglamadir.  $p = u(x) \cdot v(x)$  almashtirishni bajaramiz.

U holda, p'(x) = u'v + uv' va bularni chiziqli tenglamaga qo'yib quyidagini hosil qilamiz:

$$u'v + uv' = -\frac{1}{x}uv + \frac{1}{x}; \Rightarrow$$

$$(u'\cdot v + \frac{1}{x}u \cdot v) + (u'\cdot v - \frac{1}{x}) = 0; \Rightarrow \begin{cases} v \cdot (u' + \frac{1}{x}u) = 0 \\ u \cdot v' - \frac{1}{x} = 0 \end{cases}$$

$$u' + \frac{1}{x}u = 0; \Rightarrow \frac{du}{dx} = -\frac{1}{x}u \Rightarrow \frac{du}{u} = -\frac{dx}{x}; \Rightarrow \ln u = -\ln x \Rightarrow$$

$$\Rightarrow u = \frac{1}{x}; \Rightarrow \frac{1}{x}v' - \frac{1}{x} = 0; \Rightarrow v' = 1 \Rightarrow v = x + C_1; \Rightarrow$$

$$\Rightarrow p = u \cdot v = \frac{1}{x}(x + C_1) = 1 + \frac{C_1}{x}; \Rightarrow y' = p(x) = 1 + \frac{C_1}{x} \Rightarrow$$

$$\Rightarrow dy = (1 + \frac{C_1}{x})dx \Rightarrow y = x + C_1 \ln x + C_2.$$

9. Berilgan  $y''-5y'+6y = (12x-7)e^{-x}$  tenglamaning y(0) = 0, y'(0) = 0 boshlang'ich shartlarni qanoatlantiruvchi hususiy yechimini toping.

y''-5y'+6y=0 mos keluvchi bir jinsli tenglama. Berilgan bir jinsli bo'lmagan tenglamaning umumiy yechimini  $y=y_0+\widetilde{y}$  ko'rinishda izlaymiz. Bu erda  $y_0$ -mos bir jinsli tenglamaning umumiy yechimi.  $\widetilde{y}$  esa berilgan bir jinsli bo'lmagan tenglamaning biror xususiy yechimi. Bir jinsli

tenglamaning xarakteristik tenglamasi  $\lambda^2 - 5\lambda + 6 = 0$ ; Ildizlari  $\lambda_1 = 2$ ,  $\lambda_2 = 3$ ; Demak,  $y_1 = e^{2x}$ ,  $y_2 = e^{3x}$ ; Bundan bir jinsli tenglamaning umumiy yechimi  $y_0(x) = C_1 e^{2x} + C_2 e^{3x}$  ni xosil qilamiz. Xususiy yechim  $\widetilde{y}$  ni quyidagi koʻrinishda izlaymiz:  $y = (Ax + B)e^{-x}$ ,

$$y' = Ae^{-x} + (Ax + B)(-e^{-x}) = Ae^{-x} - (Ax + B)e^{-x};$$
  
$$y'' = -Ae^{-x} - Ae^{-x} + (Ax + B)e^{-x};$$

Berilgan tenglamaga qoʻyamiz:

$$-2Ae^{-x} + (Ax+B)e^{-x} - 5Ae^{-x} + 5(Ax+B)e^{-x} + (Ax+B)e^{-x} \equiv (12x-7)e^{-x};$$

Bundan quyidagilar hosil bo'ladi:

$$\begin{cases} -7A + 7B = -7 \\ 7A = 12 \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} -7 \cdot \frac{12}{7} + 7B = -7 \\ A = \frac{12}{7} \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} A = \frac{12}{7} \\ 7B = -7 + 12 \end{cases} \Rightarrow$$

$$\Rightarrow \frac{A = \frac{12}{7}}{B = \frac{5}{7}}; \Rightarrow \quad \tilde{y} = (\frac{12}{7}x + \frac{5}{7}) \cdot e^{-x}$$

$$y = y_0 + y = C_1 e^{2x} + C_2 e^{3x} + (\frac{12}{7}x + \frac{5}{7})e^{-x}; \quad (1)$$

$$y' = 2C_1 e^{2x} + 3C_2 e^{3x} + \frac{12}{7}e^{-x} - (\frac{12}{7}x + \frac{5}{7})e^{-x}; \quad (2)$$

$$(1) \Rightarrow 0 = C_1 + C_2 + \frac{5}{7} \Rightarrow C_1 + C_2 = -\frac{5}{7};$$

$$(2) \Rightarrow 0 = 2C_1 + 3C_2 + \frac{12}{7} - \frac{5}{7} \Rightarrow 2C_1 + 3C_2 = -1;$$

$$\begin{cases} C_1 + C_2 = -\frac{5}{7} \Big| \times 2 \Rightarrow \begin{cases} 2C_1 + 2C_2 = -\frac{10}{7} \Rightarrow C_2 = -1 + \frac{10}{7} = \frac{3}{7} \\ 2C_1 + 3C_2 = -1 \end{cases} \Rightarrow C_2 = -1 + \frac{10}{7} = \frac{3}{7}$$

$$C_1 + \frac{3}{7} = -\frac{5}{7} \Rightarrow C_1 - \frac{3}{7} - \frac{5}{7} = -\frac{8}{7}; \Rightarrow$$

$$\Rightarrow y = -\frac{8}{7} \cdot e^{2x} + \frac{3}{7} \cdot e^{3x} + (\frac{12}{7}x + \frac{5}{7}) \cdot e^{-x};$$

10.O'zgarmas koeffitsientli chiziqli tenglamalar sistemasi berilgan. Xarakteristik tenglamalar usulida sistemaning umumiy yechimini toping.

$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = 3x - 2y \\ \frac{dy}{dt} = 2x + 8y \end{cases} \Rightarrow \begin{vmatrix} 3 - \lambda & -2 \\ 2 & 8 - \lambda \end{vmatrix} = 0; \Rightarrow (3 - \lambda)(8 - \lambda) + 4 = 0. \Rightarrow \\ \Rightarrow \lambda^2 - 11\lambda + 28 = 0. \end{cases}$$

$$\lambda_{1/2} = \frac{11 \pm \sqrt{121 - 4 \cdot 28}}{2} = \frac{11}{2} \pm \frac{3}{2}; \quad \lambda_1 = \frac{11}{2} + \frac{3}{2} = 7, \quad \lambda_2 = \frac{11}{2} - \frac{3}{2} = 4;$$

$$\begin{cases} (3 - \lambda)z_1^{\lambda} - 2z_2^{\lambda} = 0 \\ 2z_1^{\lambda} + (8 - \lambda)2z_2^{\lambda} = 0 \end{cases}$$

$$\lambda = \lambda_1 = 7.$$

$$\begin{cases} -4\lambda z_1^{\lambda_1} - 2z_2^{\lambda_1} = 0 \\ 2z_1^{\lambda_1} + z_1^{\lambda_1} = 0 \end{cases} \Rightarrow z_1^{\lambda_1} = 1 \Rightarrow z_2^{\lambda_2} = -2.$$

Xos vektori: 
$$z^{\lambda_1} = \begin{pmatrix} z_1^{\lambda_1} \\ z_2^{\lambda_1} \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} +1 \\ -2 \end{pmatrix};$$

$$\lambda = \lambda_2 = 4$$

$$\begin{cases} -\lambda z_{1}^{\lambda_{2}} - 2z_{2}^{\lambda_{2}} = 0 \\ \lambda z_{1}^{\lambda_{2}} + z_{2}^{\lambda_{2}} = 0 \end{cases} \Rightarrow z_{2}^{\lambda_{2}} = 1 \Rightarrow z_{1}^{\lambda_{2}} = -2.$$

Xos vektori: 
$$z^{\lambda_2} = \begin{pmatrix} \lambda_2 \\ z_1 \\ \lambda_2 \\ z_2 \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} 1 \\ -2 \end{pmatrix};$$

$$\begin{pmatrix} x(t) \\ y(t) \end{pmatrix}^{\lambda_1} = \begin{pmatrix} 1 \\ -2 \end{pmatrix} e^{7t}; \qquad \begin{pmatrix} x(t) \\ y(t) \end{pmatrix}^{\lambda_2} = \begin{pmatrix} -2 \\ 1 \end{pmatrix} e^{4t};$$

$$\begin{pmatrix} x(t) \\ y(t) \end{pmatrix} = C_1 \begin{pmatrix} 1 \\ -2 \end{pmatrix} e^{7t} + C_2 \begin{pmatrix} -2 \\ 1 \end{pmatrix} e^{4t};$$

# 3-§. UChINChI YOZMA ISh

1.  $\sum_{n=1}^{\infty} U_n$  sonli qatorni yaqinlashishga tekshiring.

Berilgan:

$$U_n = \frac{2n}{n^2 + 1}$$

Dalamber usulini qo'llaymiz:

$$U_{n+1} = \frac{2(n+1)}{(n+1)^2 + 1} = \frac{2n+2}{n^2 + 2n + 2};$$

$$l = \lim_{n \to \infty} \frac{u_{n+1}}{u_n} = \lim_{n \to \infty} \frac{\frac{2n+2}{n^2+2n+2}}{\frac{2n}{2n}} = \lim_{n \to \infty} \frac{\frac{(2n+2)(n^2+1)}{2n(n^2+2n+2)}}{\frac{2n+2}{2n(n^2+2n+2)}} = \lim_{n \to \infty} \frac{u_{n+1}}{u_n} = \lim_{n \to \infty} \frac{u_{n+1}}{u_$$

$$= \lim_{n \to \infty} \frac{(2n^3 + 2n + 2n^2 + 2) : n^3}{(2n^3 + 4n^2 + 4n) : n^3} = \lim_{n \to \infty} \frac{2 + \frac{2}{n^2} + \frac{2}{n} + \frac{2}{n^3}}{2 + \frac{4}{n} + \frac{4}{n^2}} = \frac{2}{2} = 1.$$

l=1 bo'lgan holda Dalamber usuli javob bermaydi. Integral usulini qo'llaymiz:

$$\int_{1}^{\infty} \frac{2x}{x^{2} + 1} dx = \lim_{A \to \infty} \int_{1}^{A} \frac{d(x^{2} + 1)}{x^{2} + 1} = \lim_{A \to \infty} \ln(x^{2} + 1) \Big|_{1}^{A} =$$

$$= \lim_{A \to \infty} \left[ \ln(A^{2} + 1) - \ln 2 \right] = \ln(\infty) - \ln 2 = \infty$$

Demak, berilgan qator uzoqlashuvchi.

2. Berilgan ishoralari almashinuvchi sonli qatorni yaqinlashishga tekshiring:

Berilgan, 
$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \frac{1}{\sqrt[3]{n^4 + \sqrt[4]{n^3}}};$$

Bunda Leybnis belgisini qo'llaymiz:

$$\begin{split} U_1 &= \frac{1}{1+1} = \frac{1}{2};\\ . \quad U_2 &= \frac{1}{\sqrt[3]{2^4} + \sqrt[4]{2^3}} = \frac{1}{2\sqrt[3]{2} + \sqrt[4]{2^3}} < \frac{1}{2\sqrt[3]{1^4} + \sqrt[4]{1^3}} = \frac{1}{3} < U_1;\\ U_3 &= \frac{1}{3\sqrt[3]{3} + \sqrt[4]{3^3}} < \frac{1}{2\sqrt[3]{2^4} + \sqrt[4]{2^3}} = U_2 \end{split}$$

$$U_{n} = \frac{1}{n\sqrt[3]{n} + \sqrt[4]{n^{3}}} < \frac{1}{(n-1)\sqrt[3]{n-1} + \sqrt[4]{(n-1)^{3}}} = U_{n-1};$$

Demak,

$$U_1 > U_2 > U_3 > U_4 > \dots > U_n > \dots$$

va 
$$\lim_{n \to \infty} U_n = \lim_{n \to \infty} \frac{1}{n^{\frac{3}{3}} \sqrt{n} + \sqrt[4]{n^3}} = 0.$$

Demak, berilgan qator yaqinlashuvchi.

3.  $\sum_{n=1}^{\infty} a_n x^n$  darajali qatorning yaqinlashish sohasini

toping:

Berilgan:

$$a_n = \frac{(n!)^2}{(2n)!};$$

Dalamber belgisini qo'llaymiz:

$$\lim_{n \to \infty} \left| \frac{\frac{((n+1)!)^2 x^{n+1}}{(2n+2)!}}{\frac{(n!)^2 x^n}{(2n)!}} \right| = \lim_{n \to \infty} \left| \frac{((n+1)!)^2 x^{n+1} (2n)!}{(2n+2)! (n!)^2 x^n} \right| =$$

$$= \lim_{n \to \infty} \left| \frac{(n+1)^2 x}{(2n+1)(2n+2)} \right| = \lim_{n \to \infty} \frac{(n+1)^2}{(2n+1)(2n+2)} |x| =$$

$$= |x| \cdot \lim_{n \to \infty} \frac{n^2 + 2n + 1}{n^2} = \frac{1}{n} \cdot |x| < 1$$

 $= |x| \cdot \lim_{\Delta n^2 + 6n + 2} \frac{n^2 + 2n + 1}{\Delta n^2 + 6n + 2} = \frac{1}{\Delta} \cdot |x| < 1$ 

Bu erdan |x| < 4 ya'ni -4 < x < 4 kelib chiqadi. Yaqınlashish sohasi: -4 < x < 4.

Differensial tenglamaning berilgan boshlang'ich qanoatlantiruvchi yechimining Teylor gatoriga yoyilmasidagi dastlabki noldan farqli 4 hadini toping.

Berilgan: 
$$y' = \sin 2x + \cos y$$
.  $y\left(\frac{\pi}{2}\right) = \pi$   
 $y'\left(\frac{\pi}{2}\right) = \sin 2\frac{\pi}{2} + \cos \pi = 0 - 1 = -1$   
 $y'' = 2\cos 2x - y'\sin y$ ;  
 $y''\left(\frac{\pi}{2}\right) = 2 \cdot \cos 2 \cdot \frac{\pi}{2} + 1 \cdot \sin \pi = -2$ ;  
 $y''' = -4\sin 2x - y'' \cdot \sin y - (y')^2 \cdot \cos y$ ;  
 $y'''\left(\frac{\pi}{2}\right) = -4\sin 2 \cdot \frac{\pi}{2} - y''\left(\frac{\pi}{2}\right)\sin \pi - \left(y'\left(\frac{\pi}{2}\right)\right)^2\cos \pi = 2 \cdot 0 + 1 = 1$ ;

$$y = f(x) = f\left(\frac{\pi}{2}\right) + \frac{f'\left(\frac{\pi}{2}\right)}{1!} \cdot \left(x - \frac{\pi}{2}\right) + \frac{f''\left(\frac{\pi}{2}\right)}{2!} \cdot \left(x - \frac{\pi}{2}\right)^2 + \dots$$
$$y = \pi - \left(x - \frac{\pi}{2}\right) - 2\frac{1}{2!}\left(x - \frac{\pi}{2}\right)^2 + \frac{3}{3!}\left(x - \frac{\pi}{2}\right)^3 + \dots$$
$$= \pi - \left(x - \frac{\pi}{2}\right) - \left(x - \frac{\pi}{2}\right)^2 + \frac{1}{2}\left(x - \frac{\pi}{2}\right)^3 + \dots$$

5. Berilgan f(x) funksiyaning (a, e) intervalda Fure qatoriga yoyilmasini toping:

#### Berilishi:

$$f(x) = e^{-x}; \quad (-\pi; \pi)$$

$$a_0 = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} dx = \frac{1}{\pi} \left[ e^{-x} \right]_{-\pi}^{\pi} = \frac{1}{\pi} \left( e^{-\pi} - e^{\pi} \right) =$$

$$= \frac{1}{\pi} \left( e^{-\frac{1}{\pi}} - e^{\frac{1}{\pi}} \right) = \frac{1}{\pi} \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}};$$

$$a_n = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \cos nx dx = \begin{vmatrix} u = e^{-x} & dv = \cos nx dx \\ du = -e^{-x} dx & v = \frac{1}{n} \sin nx \end{vmatrix} =$$

$$= \frac{1}{n\pi} e^{-x} \cdot \sin nx \Big|_{-\pi}^{\pi} + \frac{1}{n\pi} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \sin nx dx =$$

$$= \frac{1}{n\pi} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \sin nx dx = \begin{vmatrix} u = e^{-x} & dv = \sin nx dx \\ du = -e^{-x} dx & v = -\frac{1}{n} \cos nx \end{vmatrix} =$$

$$= \frac{-1}{\pi n^2} e^{-x} \cos nx \Big|_{-\pi}^{\pi} - \left[ \frac{1}{\pi n^2} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \cos nx dx \right] =$$

$$= \frac{(-1)^n}{\pi n^2} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) - \frac{1}{n^2} \cdot \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \cos nx dx ;$$
Demak,  $a_n = \frac{(-1)^n}{\pi n^2} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) - \frac{1}{n^2} a_n$ 
Bundan:  $a_n = \frac{(-1)^n}{\pi (n^2 + 1)} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right)$ 

$$b_n = \frac{1}{\pi} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \sin nx dx = \begin{vmatrix} u = e^{-x} & dv = \sin nx dx \\ du = -e^{-x} dx & v = -\frac{1}{n} \cos nx \end{vmatrix} =$$

$$= -\frac{1}{\pi n} e^{-x} \cos nx \Big|_{-\pi}^{\pi} - \left[ \frac{1}{\pi n} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \cos nx dx \right] = \frac{(-1)^n}{\pi n} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) -$$

$$= \frac{1}{\pi n} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \cos nx dx = \begin{vmatrix} u = e^{-x} & dv = \cos x dx \\ du = e^{-x} dx & v = \frac{1}{n} \sin nx \end{vmatrix} =$$

$$= \frac{(-1)^n}{\pi n} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) - \frac{1}{\pi n} \left[ \frac{1}{\pi n} e^{-x} \sin nx \Big|_{-\pi}^{\pi} + \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \sin nx dx \right] =$$

$$= \frac{(-1)^n}{\pi n} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) - \frac{1}{\pi n^2} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \sin nx dx;$$

$$= \frac{(-1)^n}{\pi n} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) - \frac{1}{\pi n^2} \int_{-\pi}^{\pi} e^{-x} \sin nx dx;$$

Demak, 
$$b_n = \frac{(-1)^n}{\pi n} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) - \frac{1}{n^2} b_n$$

Bundan esa

$$b_n = \frac{n \cdot (-1)^n}{(n^2 + 1)\pi} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right);$$

$$f(x) = e^{-x} = \frac{a_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} (a_n \cos nx + b_n \sin nx) =$$

$$= \frac{1}{\pi} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) + \sum_{n=1}^{\infty} \left[ \frac{(-1)^n}{(n^2 + 1)\pi} \cdot \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) \cdot \cos nx + \frac{n \cdot (-1)^n}{(n^2 + 1)\pi} \cdot \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) \cdot \sin nx \right] = \frac{1}{\pi} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) +$$

$$\frac{1}{\pi} \left( \frac{e^{2\pi} - 1}{e^{\pi}} \right) \cdot \sum_{n=1}^{\infty} \left[ \frac{(-1)^n}{n^2 + 1} \cdot \cos nx + \frac{n \cdot (-1)^n}{n^2 + 1} \cdot \sin nx \right]$$

6. Berilgan ikki karrali integralda integrallash tartibini oʻzgartiring:

#### Berilishi:

$$\int_{0}^{1} dx \int_{1-x^{2}}^{1} f(x, y)dy + \int_{1}^{e} dx \int_{\ln x}^{1} f(x, y)dy = I$$

$$x = \overline{0, e}; \quad y = 1; \quad y = 1 - x^{2}; \quad y = \ln x;$$

$$y = 1 - x^{2} \implies x^{2} = 1 - y \implies x = \pm \sqrt{1 - y}$$

$$y = \ln x \implies x = e^{y}$$

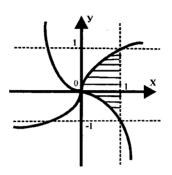
$$I = \int_{0}^{1} dy \int_{\sqrt{1 - y}}^{e^{y}} f(x, y) dx$$

6-chizma

7. Berilgan ikki O'lchamli integralni hisoblang: Berilishi:

$$\iint_{(D)} (8xy + 9x^2y^2) dxdy;$$

(D): 
$$x = 1, y = \sqrt[3]{x}, y = -x^3$$
;



$$\int_{(D)}^{7-\text{chizma}} (8xy + 9x^2y^2) dxdy =$$

$$= \int_{0}^{1} dx \int_{-x^{3}}^{\sqrt[3]{x}} (8xy + 9x^{2}y^{2}) dy = \int_{0}^{1} \left[ 4xy^{2} \Big|_{-x^{3}}^{\sqrt[3]{x}} + 3x^{2}y^{3} \Big|_{-x^{3}}^{\sqrt[3]{x}} \right] dx =$$

$$= \int_{0}^{1} \left[ 4x^{3} \sqrt[3]{x^{2}} - 4xx^{6} + 3x^{2}x + 3x^{2}x^{9} \right] dx =$$

$$= \int_{0}^{1} \left[ 4x^{1+\frac{2}{3}} - 4x^{7} + 3x^{3} + 3x^{11} \right] dx = \frac{4x^{\frac{5}{3}+1}}{\frac{5}{3}+1} \bigg|_{0}^{1} - 4\frac{x^{8}}{8} \bigg|_{0}^{1} +$$

$$+3\frac{x^4}{4}\Big|_{0}^{1}+3\frac{x^{12}}{12}\Big|_{0}^{1}=\frac{3}{2}-\frac{1}{2}+\frac{3}{4}+\frac{1}{4}=2$$

8. Tenglamasi Dekart koordinatalarida berilgan egri chiziq bilan chegaralangan yassi figuraning yuzini ikki o'lchamli integral yordamida qutb koordinatalar sistemasiga oʻtib hisoblang (a>0).

Berilishi: 
$$(x^2 + y^2)^2 = a^2(2x^2 + 3y^2)$$

Bu tenglama – lemniskata deb ataluvchi egri chiziq tenglamasidir. Qutb kordinatalariga o'tamiz:

$$x = \rho \cos \theta, y = \rho \sin \theta.$$

$$(\rho^2 \cos^2 \theta + \rho^2 \sin^2 \theta)^2 = a^2 (2\rho^2 \cos^2 \theta + 3\rho^2 \sin^2 \theta)$$

$$\rho^4 = a^2 \rho^2 (2\cos^2 \theta + 3\sin^2 \theta)$$

$$\rho^2 = a^2 (2 + \sin^2 \theta)$$

$$\rho = a \cdot \sqrt{2 + \sin^2 \theta}.$$

Demak, qutb koordinatalar sistemasida figuraning chegaralari quyidagi tenglamalar bilan aniqlanadi:

$$\rho = \Phi_1(\theta) = 0, \qquad \rho = \Phi_2(\theta) = a\sqrt{2 + \sin^2 \theta};$$

 $\theta$  burchakning 0 dan  $\frac{\pi}{2}$  gacha oʻzgarishi yassi figuraning

 $\frac{1}{4}$  yuzasiga mos keladi.

$$\frac{1}{4}S = \int_{0}^{\frac{\pi}{2}} d\theta \int_{0}^{\Phi^{2}} \rho d\rho = \int_{0}^{\frac{\pi}{2}} d\theta \int_{0}^{a\sqrt{2+\sin^{2}\theta}} \rho d\rho = \int_{0}^{\frac{\pi}{2}} \frac{1}{2} e^{2} \int_{0}^{2+\sin^{2}\theta} d\theta = \int_{0}^{\frac{\pi}{2}} \frac{1}{2} e^{2} \int_{0}^{2} e^{2} \int_{0}^{$$

Bundan esa,  $S = \frac{3 \pi a^2}{2}$  ekanligi kelib chiqadi.

1. Berilgan sirtlar bilan chegaralangan jismning hajmini ach o'lchamli integral yordamida hisoblang.

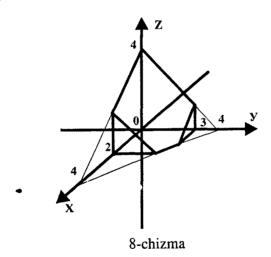
### Berilishi:

$$z = 0,$$
  $z = 4 - x - y,$   $x = 2,$   $y = 3,$   $x = 0,$   $y = 0;$ 

Jismning hajmi quyidagi formula yordamida topiladi:

$$V = \int_{a}^{b} dx \int_{y_{1}(x)}^{y_{2}(x)} \int_{f_{1}(x,y)}^{f_{2}(x,y)} dz$$

Berilgan sirtlar bilan chegralangan jismning koʻrinishi quyidagichadir:



$$f_1(x, y) = 0,$$
  $f_2(x, y) = 4 - x - y;$   
 $y_1(x) = 3$   $x = 0$  dan;  $x = 1$  gacha  
 $y_1(x) = 4 - x$   $x = 1$  dan;  $x = 2$  gacha  
 $a = 0;$   $b = 2;$ 

Demak,

$$V = \int_{0}^{1} dx \int_{0}^{3} dy \int_{0}^{4-x-y} dz + \int_{1}^{2} dx \int_{0}^{4-x} dy \int_{0}^{4-x-y} dz = \int_{0}^{1} dx \int_{0}^{3} [4-x-y] + dy$$

$$\int_{0}^{2} dx \int_{0}^{4-x} [4-x-y] dy = \int_{0}^{1} \left(4y - xy - \frac{y^{2}}{2}\right) \Big|_{0}^{3} dx + \int_{1}^{2} \left(4y - xy - \frac{y^{2}}{2}\right) \Big|_{0}^{4-x} dx = \int_{0}^{4-x} \left(12 - 3x - \frac{9}{2}\right) dx + \int_{1}^{2} \left(16 - 4x - 4x + x^{2} - \frac{16 - 8x + x^{2}}{2}\right) dx = \int_{0}^{4-x} \left(7.5 - 3x\right) dx + \int_{1}^{2} \left(8 - 4x + \frac{x^{2}}{2}\right) dx = \left(7.5x - 1.5x^{2}\right) \Big|_{0}^{4-x} dx = \left(8x - 2x^{2} + \frac{1}{6}x^{3}\right) \Big|_{1}^{2} = 9\frac{1}{6};$$

2. L: 2x + y = 2 to 'g'ri chiziqning A(1;0) nuqtasidan B(0,2) nuqtasigacha bo 'lgan kesma bo 'ylab berilgan  $\int (xy-1)dx + x^2ydy$  egri chiziqli integralni hisoblang.

$$2x + y = 2 \Rightarrow y = 2 - 2x.$$

$$\int_{A}^{B} (xy - 1)dx + x^{2}ydy = \int_{1}^{0} (x(2 - 2x) - 1)dx + \int_{1}^{0} x^{2}(2 - 2x)d(2 - 2x) =$$

$$= \int_{1}^{0} (2x - 2x^{2} - 1)dx + \int_{1}^{0} (2x^{2} - 2x^{3})(-2)dx = \int_{1}^{0} [2x - 2x^{2} - 1 + (2x^{2} - 2x^{3})(-2)]dx =$$

$$= \int_{1}^{0} (2x - 2x^{2} - 1 - 4x^{2} + 4x^{3})dx = \int_{1}^{0} (4x^{3} - 6x^{2} + 2x - 1)dx = (x^{4} - 2x^{3} + x^{2} - x)\Big|_{1}^{0} =$$

$$-1 + 2 - 1 + 1 = 1$$

#### 4-§. TO'RTINCHI YOZMA ISh

1. Kompleks ifodaning qiymatini hisoblang:

$$W = \left(-1 - i\right)^{1 + i}$$

$$W = (-1-i)^{1+i} =$$

$$= e^{(1+i)Ln(-1-i)} = e^{(1+i)\left[\ln\sqrt{2} + i\cdot\left(-\frac{3\pi}{4} + 2\pi k\right)\right]} =$$

$$= e^{(1+i)\left[\frac{1}{2}\ln 2 + i\cdot\left(-\frac{3\pi}{4} + 2\pi k\right)\right]} =$$

$$= e^{\frac{1}{2}\ln 2 + i\left(-\frac{3\pi}{4} + 2\pi k\right) + \frac{i}{2}\ln 2 + i^2\left(-\frac{3\pi}{4} + 2\pi k\right)\right} =$$

$$= e^{\frac{1}{2}\ln 2 - \left(-\frac{3\pi}{4} + 2\pi k\right) + i\cdot\left(-\frac{3\pi}{4} + 2\pi k + \frac{1}{2}\ln 2\right)} =$$

$$= e^{\frac{1}{2}\ln 2\frac{3}{4}\pi - 2\pi k} \cdot \left(\cos\left(\frac{\ln 2}{2} - \frac{3\pi}{4}\right) + i\cdot\sin\left(\frac{\ln 2}{2} - \frac{3\pi}{4}\right)\right);$$

2. Berilgan kompleks oʻzgaruvchili W = f(z), z = x + iy funksiyani W = U(x, y) + iV(x, y) koʻrinishda yozing va uning analitikligini tekshiring. Agar W = f(z) funksiya analitik boʻlsa uning berilgan  $z_0$  nuqtada hosilasini toping:

$$W = e^{iz^2}, z_0 = \frac{\sqrt{\pi}}{2}i$$

$$W = e^{i \cdot (x + iy)^2} = e^{i \cdot (x^2 + 2ixy - y^2)} = e^{-2xy + (x^2 - y^2) \cdot i} = e^{-2xy} e^{(x^2 - y^2) \cdot i} = e^{-2xy} \left(\cos(x^2 - y^2) + i\sin(x^2 - y^2)\right).$$

Koshi-Riman shartini tekshiramiz:  

$$\frac{\partial U}{\partial x} = \frac{\partial V}{\partial y}; \quad \frac{\partial U}{\partial y} = -\frac{\partial V}{\partial x};$$

$$\frac{\partial U}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} \left( e^{-2xy} \cos(x^2 - y^2) \right) = -2e^{-2xy} \cos(x^2 - y^2) + e^{-2xy} \left( -\sin(x^2 - y^2) 2x \right) = -2e^{-2xy} \left( y \cos(x^2 - y^2) + x \sin(x^2 - y^2) \right);$$

$$\frac{\partial V}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} \left( e^{-2xy} \sin(x^2 - y^2) \right) = -2e^{-2xy} \left( x \sin(x^2 - y^2) + y \cos(x^2 - y^2) \right);$$

$$Demak, \quad \frac{\partial U}{\partial x} = \frac{\partial V}{\partial y};$$

$$\frac{\partial U}{\partial y} = \frac{\partial}{\partial y} \left( e^{-2xy} \cos(x^2 - y^2) \right) = -2xe^{-2xy} \left( x \sin(x^2 - y^2) + y \cos(x^2 - y^2) \right);$$

$$+ e^{-2xy} \left( -\sin(x^2 - y^2) (-2y) \right) = 2e^{-2xy} \left( y \sin(x^2 - y^2) + x \cos(x^2 - y^2) \right);$$

$$\frac{\partial V}{\partial x} = \frac{\partial}{\partial x} \left( e^{-2xy} \sin(x^2 - y^2) \right) = -2ye^{-2xy} \sin(x^2 - y^2) + x \cos(x^2 - y^2) + e^{-2xy} \left( x \cos(x^2 - y^2) (-2xy) \right) = -2ye^{-2xy} \sin(x^2 - y^2) + e^{-2xy} \left( x \cos(x^2 - y^2) (-2xy) \right) = 2e^{-2xy} \left( x \cos(x^2 - y^2) - y \sin(x^2 - y^2) \right);$$

Demak.

$$\frac{\partial U}{\partial y} = -\frac{\partial V}{\partial x};$$

Bundan kelib chiqadiki berilgan funksiya analitikdir.

$$\frac{\partial W}{\partial z} = \frac{\partial U}{\partial x} + i \frac{\partial v}{\partial x} = -2e^{-2xy} \left( y \cos(x^2 - y^2) + x \sin(x^2 - y^2) \right) + i \left( 2e^{-2xy} \left( \cos(x^2 - y^2) - y \sin(x^2 - y^2) \right) \right) = -2ye^{-2xy} \left[ \cos(x^2 - y^2) + i \sin(x^2 - y^2) \right] + 2xe^{-2xy} \left[ i \cos(x^2 - y^2) - \sin(x^2 - y^2) \right] = 2xie^{-2xy} \left[ \cos(x^2 - y^2) + i \sin(x^2 - y^2) \right] - 2ye^{-2xy} \left[ \cos(x^2 - y^2) + i \sin(x^2 - y^2) \right] = 2xie^{iz^2} - 2ye^{iz^2} = 2e^{iz^2} (xi - y) = 2ie^{iz^2} (x + iy) = 2ize^{iz^2}.$$

$$\frac{\partial W}{\partial Z} \Big|_{Z_0} = \frac{\sqrt{\pi}}{2} \cdot i = 2i \frac{\sqrt{\pi}}{2} ie^{i(\sqrt{\pi} - y^2)} = -\pi e^{-i(\sqrt{\pi} - y^2)} =$$

3. Berilgan f(z) funksiyani  $z_0$  nuqta atrofida Loran qatoriga yoying va uning yaqinlashish sohasini toping:

$$f(z) = \frac{7z - 19}{z^2 - 6z + 5}; \quad z_0 = 1.$$

$$f(z) = \frac{7z - 19}{z^2 - 6z + 5} = \frac{7z - 19}{(z - 5)(z - 1)} = \frac{A}{z - 5} + \frac{B}{z - 1} =$$

$$= \frac{A(z-1) + B(z-5)}{(z-1)(z-5)}; \Rightarrow A(z-1) + B(z-5) = 7z - 19.$$

$$z = 1 \Rightarrow -4R = -12 \Rightarrow R = 3$$

$$z = 5 \Rightarrow 4A = 16 \Rightarrow A = 4$$

Demak, 
$$f(z) = \frac{4}{z-5} + \frac{3}{z-1}$$
;

Ma'lumki,

$$\frac{1}{1-z} = \sum_{n=0}^{\infty} z^n, \qquad |z| \quad \langle 1 \text{ da.}$$

Bundan

$$\frac{4}{z-5} = \frac{4}{-4+(z-1)} = -\frac{4}{4-(z-1)} = \frac{-4}{4\left(1-\frac{z-1}{4}\right)} =$$
$$= -\frac{1}{1-\frac{z-1}{4}} = -\sum_{n=0}^{\infty} \left(\frac{z-1}{4}\right)^n = -\sum_{n=0}^{\infty} \frac{(z-1)^n}{4^n};$$

Demak.

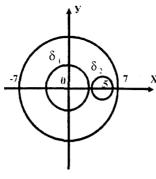
$$f(z) = -\sum_{n=0}^{\infty} \frac{(z-1)}{4^n} + \frac{3}{z-1}; \quad 0 < |z-1| < 1$$

doirada yaqinlashuvchidir.

4. Berilgan integralni hisoblang:

$$I = \int_{|z|=7}^{\infty} \frac{e^{z}}{z^{3} - 5z^{2}} dz;$$

Integrallash sohasining grafigini tuzamiz:



9-chizma

Demak, 
$$\int_{|z|=7}^{\infty} \frac{e^{z}}{z^{3} - 5z^{2}} dz = \int_{\delta_{1}} \frac{e^{z}}{z^{3} - 5z^{2}} dz + \int_{\delta_{2}} \frac{e^{z}}{z^{3} - 5z^{2}} dz = \int_{\delta_{1}} \frac{e^{z}}{z^{3} - 5z^{2}} dz = \int_{\delta_{1}} \frac{e^{z}}{z^{2}} dz + \int_{\delta_{2}} \frac{e^{z}}{z^{2}} dz = \frac{2\pi i}{1!} \left(\frac{e^{z}}{z - 5}\right)^{1} \Big|_{z=0} + 2\pi i \left(\frac{e^{z}}{z^{2}}\right)^{1} \Big|_{z=5} = 2\pi i \left(\frac{e^{z}}{25}\right) = 2\pi i \left(\frac{e^{5}}{25}\right) = 2\pi i \left(\frac{e^{5}}{25}\right$$

5. Agar A hodisaning har bir sinovda ro'y berish ehtimoli 0,25 ga teng bo'lsa, bu hodisaning 243 ta sinovda rosa 70 marta ro'y berish ehtimolini toping.

Masala shartiga koʻra n=243, k=70, p=0,25, q=0,75; n=243 etarlicha katta son boʻlgani uchun Laplasning ushbu lokal teoremasidan foydalanamiz:

$$P_n(k) = \frac{1}{\sqrt{npq}}\varphi(x),$$

bu erda,

$$x = \frac{k - np}{\sqrt{npq}}$$

x ning qiymatini topamiz:

$$x = \frac{k - np}{\sqrt{npq}} = \frac{70 - 243 \cdot 0.25}{\sqrt{243 \cdot 0.25 \cdot 0.75}} = \frac{9.25}{6.75} = 1.73$$

Jadvaldan (Gmurman,1-ilova) φ(1,37)=0,1561 ni topamiz. Izlanayotgan ehtimol

$$P_{243}(70) = \frac{1}{6,75} \cdot 0.1561 = 0.0231$$

6. X diskret tasodifiy miqdor faqat ikkita  $x_1$  va  $x_2$  qiymatga ega boʻlib  $x_1>x_2$ . X-ning  $x_1$  qiymatni qabul qilish ehtimoli 0,6 ga teng. Matematik kutilish va dispersiya ma'lum: M(x)=1,4. D(x)=0,24. X ning taqsimot qonunini toping.

Diskret tasodifiy miqdorning barcha mumkin bo'lgan qiymatlarning ehtimollari yig'indisi birga teng, Shuning uchun X ning  $x_2$  qiymatni qabul qilish ehtimoli 1-0.6=0.4 ga teng.

Demak,

$$X: x_1 x_2$$
  
P: 0,6 0,4

 $x_1$  va  $x_2$  larni topish uchun bu sonlarni O'zaro bog'laydigan ikkita tenglamani tuzish lozim. Shu maqsada biz ma'lum matematik kutilish va dispersiyani  $x_1$  va  $x_2$  orqali ifodalaymiz.

M(X) ni topamiz.

$$M(X)=0.6 x_1 + 0.4 x_2$$

Shartga ko'ra M(X)=1,4 demak,  $0,6 x_1 + 0,4 x_2 = 1,4$ .

Ikkinchi tenglamani hosil qilish uchun bizga ma'lum dispersiyani  $x_1$  va  $x_2$  orqali ifodalaymiz. Buning uchun  $X^2$  ning taqsimat qonunini yozamiz:

$$X^2$$
:  $X_1^2$   $X_2^2$  P: 0,6 0,4

$$M(x^{2}) = 0.6x_{1}^{2} + 0.4x_{2}^{2};$$

$$Dx = M(x^{2}) - (M(x))^{2} = 0.6x_{1}^{2} + 0.4x_{2}^{2} - (1.4)^{2};$$

$$D(x) = 0.24 \text{ bo'lgani uchun: } 0.6x_{1}^{2} + 0.4x_{2}^{2} = 2.2;$$

$$\begin{cases} 0.6x_{1}^{2} + 0.4x_{2}^{2} = 1.4; \\ 0.6x_{1}^{2} + 0.4x_{2}^{2} = 2.2; \end{cases} \Rightarrow \begin{cases} x_{1} = 1 \\ x_{2} = 2 \end{cases} \begin{cases} x_{1} = 1.8 \\ x_{2} = 0.8 \end{cases}$$

Shartga ko'ra  $x_1 > x_2$ , shuning uchun masalani faqat birinchi yechim

$$x_{i}=1,$$

$$x_{2}=2$$
(2)

qanoatlantiradi. (2) ni (1) ga qo'yib, izlanayotgan taqsimot qonunini hosil qilamiz:

X	1	2
P	0,6	0,4

7.  $\xi$  - tasodifiy miqdorning zichlik funksiyasi berilgan.

$$P_{\xi}(x) = \begin{pmatrix} h, -2 \le x \le 3 \, da \\ 0, x < -2, x > 3 \, da \end{pmatrix}$$

h,  $M\xi$ ,  $D\xi$ ,  $P(1 < \xi < 5)$  sa  $F_{\xi}(x)$  larni toping:

1) 
$$\int_{-\infty}^{\infty} P_{\xi}(x) dx = \int_{-\infty}^{-2} P_{\xi}(x) dx + \int_{-2}^{3} P_{\xi}(x) dx + \int_{3}^{\infty} P_{\xi}(x) dx = 5h = 1 \Rightarrow h = 0,2.$$

2) 
$$M_{\xi} = \int_{-\infty}^{\infty} x P_{\xi}(x) dx = \int_{-2}^{3} x P_{\xi}(x) dx = 0.2 \int_{-2}^{3} x dx = 0.1 x^{2} \Big|_{-2}^{3} = 0.5$$

$$3)D_{\xi} = \int_{-\infty}^{\infty} (x - 0.5)^2 \cdot P_{\xi}(x) dx = \int_{-2}^{3} (x - 0.5)^2 \cdot 0.2 dx \approx 2.1$$

4) 
$$P(1 < \xi < 5) = \int_{\xi}^{5} P_{\xi}(x) dx = \int_{\xi}^{3} P_{\xi}(x) dx + \int_{\xi}^{5} P_{\xi}(x) dx = \int_{\xi}^{3} 0.2 dx = 0.4.$$

5) Agar x<-2 bo'lsa,

$$F_{\xi}(x) = \int_{0}^{x} P_{\xi}(x) dx = 0$$

Agar x>3 bo'lsa,

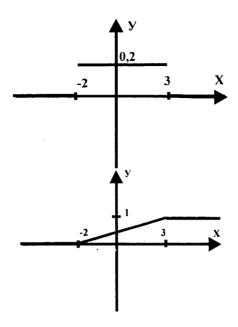
$$F_{\xi}(x) = \int_{-\infty}^{x} P_{\xi}(x) dx = \int_{-\infty}^{-2} P_{\xi}(x) dx + \int_{-2}^{3} P_{\xi}(x) dx + \int_{3}^{x} P_{\xi}(x) dx = \int_{-2}^{3} 0.2 dx = 1$$
chunki x<-2 da va x>3 da  $P_{\xi}(x) = 0$ .

Agar 
$$-2 \le x \le 3$$
 bo'lsa,

$$F_{\xi}(x) = \int_{-\infty}^{x} P_{\xi}(x) dx = \int_{-\infty}^{-2} P_{\xi}(x) dx + \int_{-2}^{x} P_{\xi}(x) dx = \int_{-2}^{x} 0.2 dx = 0.2 \cdot (x+2)$$

Shunday qilib,

$$F_{\xi}(x) = \begin{cases} 0, & x < 2\\ 0, 2(x+2) & -2 \le x \le 3\\ 1 & x \ge 3 \end{cases}$$



10-chizma

8. Normal taqsimlangan X- tasodifiy miqdorning matematik kutilishi va dispersiyasi mos ravishda 10 va 2 ga teng. Tajriba natijasida X- ning (12:14) intervalda yotadigan qiymat qabul qilish ehtimolini toping.

X-ning  $(\alpha, \beta)$  intervalga tegishli qiymat qabul qilish ehtimoli

$$P(\alpha < x < \beta) = \Phi\left(\frac{\beta - a}{\tau}\right) - \Phi\left(\frac{\alpha - a}{\tau}\right)$$
; bu erda,

$$\Phi(x) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_{0}^{x} e^{-x^{2}/2} dx - \text{Laplas funksiyasidir.}$$

Bunga 
$$\alpha = 12; \beta = 14; \alpha = 10; \tau = 2$$
 -larni qo'yib

$$\frac{\beta - a}{\tau} = \frac{14 - 10}{2} = 2; \frac{\alpha - a}{\tau} = \frac{12 - 10}{2} = 1$$

va 
$$P(\alpha < x < \beta) = \Phi(2) - \Phi(1)$$
; -larni hosil qilamiz.

Jadvaldan foydalanib:

$$\Phi(2) = 0.4772, \Phi(1) = 0.3413$$
 ni topamiz.

Izlanayotgan ehtimol:

$$P(\alpha < x < \beta) = 0.1359$$
 ga teng.

9. Bosh to'plamning normal taqsimlangan X- belgisining noma'lum a- matematik kutilishini 0,95 ishonchlik bilan baholash uchun ishonchlik intervalini toping. Bosh o'rtacha kvadratik chetlanish  $\sigma = 5$ , tanlanma o'rtacha qiymat x = 14 va tanlanma hajmi n = 25 berilgan.

Ushbu ishonchlik intervalini topish talab etilmoqda:

$$\overline{x} - t \frac{\tau}{\sqrt{n}} < \alpha < \overline{x} + t \frac{\tau}{\sqrt{n}} \tag{1}$$

Bu erda, t-dan boshqa barcha kattaliklar ma'lum, t ni tolamiz:

 $2\Phi(t) = 0.95$  munosabatdan  $\Phi(t) = 0.475$  ni hosil qilamiz, Jadvaldan t=1.96 ni topamiz, t=1.96,  $\tau=5$ , x=14, n=25 -larni (1) ga qoʻyib uzil-kesil ushbu izlanayotgan ishonchlik intervalini hosil qilamiz: 12.04 < a < 15.96.

#### III BOB. YOZMA ISh TOPShIRIOLARI

### 1-§. BIRINCHI YOZMA ISh TOPSHIRIQLARI

### Vektorlar algebrasi va analitik geometriya

1.(1-20) Biror bazisda  $\vec{a}(a_1, a_2, a_3)$ ,  $\vec{b}(b_1, b_2, b_3)$ ,  $\vec{c}(c_1, c_2, c_3)$  va  $\vec{d}(d_1, d_2, d_3)$  vektorlar berilgan.  $\vec{a}, \vec{b}, \vec{c}$  vektorlar bazis tashkil etishini koʻrsating va bu bazisda  $\vec{d}$  vektorning koordinatalarini toping:

1. 
$$\vec{a}(1,2,3)$$
,  $\vec{b}(-1,3,2)$ ,  $\vec{c}(7,-3,5)$ ,  $\vec{d}(6,10,17)$ 

2. 
$$\vec{a}(4,2,5)$$
,  $\vec{b}(0,7,2)$ ,  $\vec{c}(0,2,7)$ ,  $\vec{d}(1,5,1)$ 

3. 
$$\vec{a}(4,7,8)$$
,  $\vec{b}(9,1,3)$ ,  $\vec{c}(2,-4,1)$ ,  $\vec{d}(1,-13,-13)$ 

4. 
$$\vec{a}(2,2,3)$$
,  $\vec{b}(4,6,10)$ ,  $\vec{d}(7,4,11)$ ,  $\vec{d}(3,-2,1)$ 

5. 
$$\vec{a}(10,3,1)$$
,  $\vec{b}(1,4,2)$ ,  $\vec{c}(3,9,2)$ ,  $\vec{d}(19,30,7)$ 

6. 
$$\vec{a}(2,4,1)$$
,  $\vec{b}(1,3,6)$ ,  $\vec{c}(5,3,1)$ ,  $\vec{d}(24,20,6)$ 

7. 
$$\vec{a}(1,-2,3)$$
,  $\vec{b}(4,7,2)$ ,  $\vec{c}(6,4,2)$ ,  $\vec{d}(14,18,6)$ 

8. 
$$\vec{a}(1,4,3)$$
,  $\vec{b}(6,8,5)$ ,  $\vec{c}(3,1,4)$ ,  $\vec{d}(21,18,23)$ 

9. 
$$\vec{a}(27,3)$$
,  $\vec{b}(3,1,8)$ ,  $\vec{c}(2,-7,4)$ ,  $\vec{d}(16,14,27)$ 

10. 
$$\vec{a}(7,2,1)$$
,  $\vec{b}(4,3,5)$ ,  $\vec{c}(3,4,-2)$ ,  $\vec{d}(2,-5,-13)$ 

11. 
$$\vec{a}(1,7,3)$$
,  $\vec{b}(3,4,2)$ ,  $\vec{c}(4,8,5)$ ,  $\vec{d}(7,32,14)$ 

12. 
$$\vec{a}(-1,0,2)$$
,  $\vec{b}(1,1,1)$ ,  $\vec{c}(4,3,-1)$ ,  $\vec{d}(1,3,3)$ 

13. 
$$\vec{a}(1,3,2)$$
,  $\vec{b}(-1,0,1)$ ,  $\vec{c}(2,-1,1)$ ,  $\vec{d}(2,1,-2)$ 

14. 
$$\vec{a}(9,1,3)$$
,  $\vec{b}(2,-4,1)$ ,  $\vec{c}(4,7,8)$ ,  $\vec{d}(1,-3,-3)$ 

15. 
$$\vec{a}(2,4,1)$$
,  $\vec{b}(5,3,1)$ ,  $\vec{c}(1,3,6)$ ,  $\vec{d}(4,10,6)$ 

$$16. \ \vec{a}(6,8,5), \ \vec{b}(1,4,3), \ \vec{c}(3,1,4), \ \vec{d}(1,1,2)$$

17. 
$$\vec{a}(2,3,2)$$
,  $\vec{b}(7,1,-7)$ ,  $\vec{c}(3,8,4)$ ,  $\vec{d}(8,7,9)$ 

18. 
$$\vec{a}(-1,1,2)$$
,  $\vec{b}(0,1,3)$ ,  $\vec{c}(2,1,-1)$ ,  $\vec{d}(3,3,1)$ 

19. 
$$\vec{a}(1,-1,2)$$
,  $\vec{b}(3,0,-1)$ ,  $\vec{c}(2,1,1)$ ,  $\vec{d}(-2,1,2)$ 

20. 
$$\vec{a}(2,5,1)$$
,  $\vec{b}(4,3,3)$ ,  $\vec{c}(1,1,6)$ ,  $\vec{d}(2,5,3)$ .

2. (21-40)  $A_1$ ,  $A_2$ ,  $A_3$ ,  $A_4$  piramida uchlarining koordinatalari berilgan. Toping:

A<sub>1</sub>A<sub>2</sub> qirrasining uzunligini,

A<sub>1</sub>A<sub>2</sub> va A<sub>1</sub>A<sub>4</sub> qirralari orasidagi burchakni,

A<sub>1</sub>A<sub>4</sub> qirrasi bilan A<sub>1</sub>, A<sub>2</sub>, A<sub>3</sub> yoq orasidagi burchakni,

A<sub>1</sub>, A<sub>2</sub>, A<sub>3</sub> yoq yuzasini, piramida hajmini,

A<sub>1</sub>A<sub>2</sub> qirrasi yotgan toʻgʻri chiziq tenglamasini,

A<sub>1</sub>A<sub>2</sub>A<sub>3</sub> tekisligining tenglamasini,

A<sub>4</sub> uchidan A<sub>1</sub>A<sub>2</sub>A<sub>3</sub> yoqqa tushirilgan balandlik tenglamasini.

21. 
$$A_1(4;2;5)$$
,  $A_2(0;7;2)$ ,  $A_3(0;21;7)$ ,  $A_4(1;5;0)$ 

22. 
$$A_1(4;4;10)$$
,  $A_2(4;10;2)$ ,  $A_3(2;8;4)$ ,  $A_4(9;6;4)$ 

23. 
$$A_1(4;6;5)$$
,  $A_2(6;9;4)$ ,  $A_3(2;10;10)$ ,  $A_4(7;5;9)$ 

25. 
$$A_1(10;6;6)$$
,  $A_2(-2;8;2)$ ,  $A_3(6;8;9)$ ,  $A_4(7;10;3)$ 

27. 
$$A_1(6;6;5)$$
,  $A_2(4;9;5)$ ,  $A_3(4;6;11)$ ,  $A_4(6;9;3)$ 

30. 
$$A_1(7;7;3)$$
,  $A_2(6;5;8)$ ,  $A_3(3;5;8)$ ,  $A_4(8;4;1)$ 

31. 
$$A_1(2;3;0)$$
,  $A_2(2;0;-5)$ ,  $A_3(0;3;-5)$ ,  $A_4(2;3;-5)$ 

32. 
$$A_1(3;3;1)$$
,  $A_2(7;2;7)$ ,  $A_3(5;3;1)$ ,  $A_4(1;1;8)$ 

33. 
$$A_1(4,9,5)$$
,  $A_2(4,6,11)$ ,  $A_3(6,6,5)$ ,  $A_4(6,9,3)$ 

34. 
$$A_1(2;2;7)$$
,  $A_2(7;7;5)$ ,  $A_3(3;1;5)$ ,  $A_4(3;7;2)$ 

35. 
$$A_1(4;6;8)$$
,  $A_2(5;5;10)$ ,  $A_3(8;6;5)$ ,  $A_4(7;10;8)$ 

36. 
$$A_1(2;-3;2)$$
,  $A_2(7;1;0)$ ,  $A_3(1;2;3)$ ,  $A_4(3;2;7)$ 

37. 
$$A_1(1;2;3)$$
,  $A_2(4;2;5)$ ,  $A_3(4;7;8)$ ,  $A_4(2;2;3)$ 

38. 
$$A_1(-1;3;2)$$
,  $A_2(0;7;2)$ ,  $A_3(9;1;3)$ ,  $A_4(4;6;10)$ 

39. 
$$A_1(1;-2;3)$$
,  $A_2(1;4;3)$ ,  $A_3(2;7;3)$ ,  $A_4(7;2;1)$ 

40. 
$$A_1(1;3;2)$$
,  $A_2(9;1;3)$ ,  $A_3(2;4;1)$ ,  $A_4(6;8;5)$ 

3. (41-60) Uch noma'lumli uchta chiziqli tenglamalar sistemasi berilgan. Bu tenglamalar sistemasining birgalikdaligini tekshiring va uni quyidagi usullar bilan yeching:

1) Kramer usuli 2) Gauss usuli

1) Krainer usum 2) Gauss usum 
$$\begin{cases} 3x_1 + 2x_2 + x_3 = 5 \\ 2x_1 + 3x_2 + x_3 = 1 \\ 2x_1 + x_2 + 3x_3 = 11 \end{cases}$$
41. 
$$\begin{cases} x_1 + 2x_2 + x_3 = 5 \\ 2x_1 + 3x_2 + 3x_3 = 11 \end{cases}$$
42. 
$$\begin{cases} x_1 - 2x_2 + 3x_3 = 6 \\ 2x_1 - 3x_2 - 4x_3 = 20 \\ 3x_1 - 2x_2 - 5x_3 = 6 \end{cases}$$
43. 
$$\begin{cases} 4x_1 - 3x_2 + 2x_3 = 9 \\ 2x_1 + 5x_2 - 3x_3 = 4 \\ 5x_1 + 6x_2 - 2x_3 = 18 \end{cases}$$
44. 
$$\begin{cases} x_1 + x_2 + 2x_3 = -1 \\ 2x_1 - x_2 + 2x_3 = -1 \\ 2x_1 - x_2 + 2x_3 = -1 \end{cases}$$
45. 
$$\begin{cases} x_1 + x_2 + 2x_3 = -1 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 4 \\ 3x_1 + 4x_2 - 2x_3 = 11 \\ 3x_1 - 2x_2 + 4x_3 = 11 \end{cases}$$
46. 
$$\begin{cases} 2x_1 + 3x_2 + x_3 = 5 \\ 3x_1 - 5x_2 - 6x_3 = -9 \end{cases}$$
47. 
$$\begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 1 \\ 8x_1 + 3x_2 - 6x_3 = 2 \\ 4x_1 + x_2 - 2x_3 = -3 \end{cases}$$
48. 
$$\begin{cases} x_1 - 4x_2 - 2x_3 = -3 \\ 3x_1 + x_2 + x_3 = 5 \end{cases}$$
49. 
$$\begin{cases} 7x_1 - 5x_2 = 31 \\ 4x_1 + 11x_3 = -43 \\ 2x_1 + 3x_2 + 4x_3 = -20 \end{cases}$$
50. 
$$\begin{cases} x_1 + 2x_2 + 4x_3 = 31 \\ 5x_1 + 2x_2 + 4x_3 = 31 \end{cases}$$
51. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 + x_3 = 6 \\ 2x_1 + x_2 + x_3 = 6 \end{cases}$$
52. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 + x_2 + x_3 = 5 \end{cases}$$
53. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 + x_2 + x_3 = 5 \end{cases}$$
54. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 4 \\ 3x_1 - 2x_2 + 4x_3 = 11 \end{cases}$$
55. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
56. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
57. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
58. 
$$\begin{cases} x_1 - 4x_2 - 2x_3 = -1 \\ 2x_1 - x_2 - 2x_3 = 10 \end{cases}$$
50. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
51. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
52. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
53. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
54. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
55. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
56. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
57. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
58. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
59. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
70. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
71. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
72. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
73. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3 = 6 \\ 2x_1 - x_2 - x_3 = 6 \end{cases}$$
74. 
$$\begin{cases} x_1 - x_2 - x_3$$

53. 
$$\begin{cases} 3x_1 - x_2 = 5 \\ -2x_1 + x_2 + x_3 = 0 \\ 2x_1 - x_2 + 4x_3 = 15 \end{cases}$$
57. 
$$\begin{cases} 2x_1 + 3x_2 + 5x_3 = 10 \\ 3x_1 + 7x_2 + 4x_3 = 3 \\ x_1 + 2x_2 + 2x_3 = 3 \end{cases}$$
54. 
$$\begin{cases} 5x_1 + 4x_3 = 1 \\ x_1 - x_2 + 2x_3 = 0 \\ 4x_1 + x_2 + 2x_3 = 1 \end{cases}$$
58. 
$$\begin{cases} 5x_1 - 6x_2 + 4x_3 = 3 \\ 3x_1 - 3x_2 + 2x_3 = 2 \\ 4x_1 - 5x_2 + 2x_3 = 1 \end{cases}$$
59. 
$$\begin{cases} 2x_1 + 2x_2 - x_3 = 4 \\ 3x_1 + x_2 - 3x_3 = 7 \\ x_1 + x_2 2x_3 = 3 \end{cases}$$
59. 
$$\begin{cases} 4x_1 - 3x_2 + 2x_3 = -4 \\ 6x_1 - 2x_2 + 3x_3 = -1 \\ 5x_1 - 3x_2 + 2x_3 = -3 \end{cases}$$
50. 
$$\begin{cases} x_1 + x_2 + x_3 = 1 \\ x_1 + 2x_2 + 2x_3 = 2 \end{cases}$$
60. 
$$\begin{cases} 5x_1 - 6x_2 + 4x_3 = 3 \\ 4x_1 - 5x_2 + 2x_3 = -1 \\ 6x_1 - 2x_2 + 3x_3 = -1 \end{cases}$$
60. 
$$\begin{cases} 5x_1 + 2x_2 + 3x_3 = -2 \\ 2x_1 - 2x_2 + 5x_3 = 0 \\ 3x_1 + 4x_2 + 2x_3 = -10 \end{cases}$$

4. (61-80) Quyidagi tenglamalar qanday sirtni ifodalaydi?

61. 
$$x^{2} + y^{2} = 16$$
  
62.  $\frac{x^{2}}{6} + \frac{z^{2}}{4} = 1$   
63.  $x = 2 \cdot z^{2}$   
64.  $\frac{z^{2}}{5} - \frac{x^{2}}{7} = 1$   
65.  $x^{2} + y^{2} - z^{2} = 0$   
66.  $z = x^{2} + y^{2}$   
67.  $y^{2} + z^{2} - \frac{x^{2}}{4} = 0$   
68.  $\frac{x^{2} + z^{2}}{6} - \frac{y^{2}}{15} = -1$   
69.  $\frac{x^{2}}{6} - \frac{y^{2}}{5} + \frac{z^{2}}{1} - 1 = 0$   
70.  $-x^{2} + \frac{y^{2}}{5} + \frac{z^{2}}{7} = 0$   
71.  $z = -(x^{2} + y^{2})$   
72.  $z = 1 - x^{2} - y^{2}$   
73.  $2x^{2} - 5y^{2} - 8 = 0$   
74.  $4x^{2} - 8y^{2} + 16z^{2} = 0$   
75.  $y^{2} = 6x - 4$ 

76. 
$$3x^2 + 5y^2 = 12z$$

77. 
$$x^2 + 4y^2 - 8 = 0$$

$$78. \ 2x^2 - 3z^2 = -12y$$

79. 
$$4x^2 - 12y^2 - 6z^212$$

80. 
$$z^2 - 4x = 0$$

5.(81-100) Berilgan matritsalarning xos son va xos vektorlarini toping:

81. 
$$\begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$82. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$83. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$84. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$85. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$86. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$87. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$88. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$89. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$90. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$91. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$92. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$93. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$94. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$98. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$95. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$99. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$96. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

$$100. \begin{pmatrix} 2 & 19 & 30 \\ 0 & -5 & -12 \\ 0 & 2 & 5 \end{pmatrix}$$

## Matematik analizga kirish

6.(101-120) Lopital qoidasidan foydalanmay quyidagi funksiyalarning limitini hisoblang:

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{\sqrt{1-\cos 2x}}{|x|};$$
 c)  $\lim_{x\to \infty} \left(\frac{4x+1}{4x}\right)^{2x}$   
104. a)  $\lim_{x\to \infty} \frac{3x^4+x^2-6}{2x^4-x+2};$  6)  $\lim_{x\to 0} \frac{x}{\sqrt{1+3x-1}};$   
6)  $\lim_{x\to 0} \frac{5x}{arctgx};$  c)  $\lim_{x\to 0} (1+2x)^{\frac{1}{x}}.$   
105. a)  $\lim_{x\to 0} \frac{2x^2+6x-5}{5x^2-x-1};$  6)  $\lim_{x\to 0} \frac{1-\sqrt{1-x^2}}{x^2};$  c)  $\lim_{x\to 0} \frac{1-\sqrt{1-x^2}}{x^2};$  c)  $\lim_{x\to 0} \frac{x^2\cos x-\cos^3 x}{x^2};$  c)  $\lim_{x\to 0} x[\ln(x+1)-\ln x].$   
106. a)  $\lim_{x\to 0} \frac{3-x+5x^4}{x^4-12x+1};$  6)  $\lim_{x\to 0} \frac{\sqrt{1+3x}-\sqrt{1-2x}}{x+x^2};$  c)  $\lim_{x\to 0} \frac{x^2\cos 2x}{\sin 3x};$  c)  $\lim_{x\to 0} (2x+1)[\ln(x+3)-\ln x].$   
107. a)  $\lim_{x\to 0} \frac{x-2x^2+5x^4}{2+3x^2+x^4};$  6)  $\lim_{x\to 0} \frac{\sqrt{1+3x^2}-1}{x^2+x^3};$  c)  $\lim_{x\to 0} \frac{1-\cos 6x}{1-\cos 2x};$  c)  $\lim_{x\to 0} (x-5)[\ln(x-3)-\ln x].$   
108. a)  $\lim_{x\to 0} \frac{5x^2-3x+1}{3x^2+x-5};$  6)  $\lim_{x\to 0} \frac{\sqrt{2x-1}-\sqrt{5}}{x-3};$  c)  $\lim_{x\to 0} (7-6x)^{\frac{1}{3x-3}}.$   
6)  $\lim_{x\to 0} \frac{7x^4-2x^3+2}{x^4+3};$  6)  $\lim_{x\to 1} \frac{\sqrt{1+3x}-\sqrt{2x+6}}{x^2-5x};$ 

 $z) \lim_{x \to 2} (3x - 5)^{\frac{2x}{x^2 - 1}}.$ 

 $e)\lim_{x\to 0}\frac{1-\cos 4x}{2xtg2x};$ 

110. a) 
$$\lim_{x\to\infty} \frac{8x^5 - 3x^2 + 9}{2x^5 + 2x^2 + 5}$$
;

$$e)\lim_{\Omega} 5xctg3x;$$

111. a) 
$$\lim_{x \to \infty} \frac{x^2 + x + 1}{(x - 1)^2}$$
;

$$e) \lim_{x \to \frac{\pi}{2}} \frac{\cos \frac{x}{2} - \sin \frac{x}{2}}{\cos x};$$

112. a) 
$$\lim_{x \to \infty} \frac{1 - x - x^2}{x^3 + 3}$$
;

$$\theta) \lim_{x\to 0} (2\cos ec 2x - ctgx);$$

113. a) 
$$\lim_{x \to -2} \frac{x^3 + 4x^2 + 4x}{x^2 - x - 6}$$

$$\theta$$
)  $\lim_{x \to 0} (\sin 3x \cot g 5x)$ ,

114. a) 
$$\lim_{x\to\infty} \frac{(2x+3)^3(3x-2)^2}{x^5+5}$$
;

$$s) \lim_{x\to 0} \frac{tgx - \sin x}{x^3};$$

115. a) 
$$\lim_{x \to -1} \frac{x^2 - 1}{x^2 + 3x + 2}$$
;

$$e$$
)  $\lim_{x\to 1}\frac{\cos\frac{\pi x}{2}}{1-\sqrt{x}};$ 

6) 
$$\lim_{x\to 2} \frac{x-2}{\sqrt{2x}-2}$$
;

$$z)\lim_{x\to 3} (3x-8)^{\frac{2}{x-3}}$$

$$6)\lim_{x\to 0}\frac{\sqrt{1+x}-1}{x};$$

$$\geq \lim_{x\to\infty} \left(\frac{x-3}{x+2}\right)^{2x+1}$$

$$6)\lim_{x\to\infty}\left(x-\sqrt{x^2+5x}\right)$$

$$z)\lim_{x\to\infty}\left(\frac{2x-5}{2x+1}\right)^{x-1}.$$

113. a) 
$$\lim_{x \to -2} \frac{x^3 + 4x^2 + 4x}{x^2 - x - 6}$$
;  $\delta = \lim_{x \to \infty} \left( \sqrt{x^2 + 2x} - \sqrt{x^2 + x} \right)$ 

$$2)\lim_{x\to x}(1+3tgx)^{ctgx}.$$

6) 
$$\lim_{x \to 4} \frac{3 - \sqrt{5 + x}}{1 - \sqrt{5 - x}}$$
;

$$z) \lim_{x\to\infty} \left(\frac{1}{x^2}\right)^{\frac{2x}{x+1}}.$$

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{\sqrt{1+x+x^2}-1}{x}$$
;

$$z)\lim_{x\to 1}\left(\frac{x-1}{x^2-1}\right)^{x+1}.$$

116. 
$$a$$
)  $\lim_{x \to \infty} \frac{2x^2 - 3x - 4}{\sqrt{x^4 + 1}};$   $b$ )  $\lim_{x \to a} \frac{x - 8}{\sqrt[3]{x - 2}};$   $c$ )  $\lim_{x \to a} \frac{\sin x - \sin a}{x - a};$   $c$ )  $\lim_{x \to a} \frac{\sin x - \sin a}{\sqrt{x^2 + 1} + \sqrt{x}};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{\sqrt{x^2 + 1} + \sqrt{x}}{\sqrt{x^3 + 1} - x};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{2 - \sqrt{x}}{\sqrt{2x + 1}};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{x^2 - 4}{\arctan(x + 2)};$   $f$ )  $\lim_{x \to 1} \frac{x - 2}{\sqrt{2x + 1}};$   $f$ )  $\lim_{x \to 1} \frac{1 - x}{\sqrt{2x + 1}};$   $f$ )  $\lim_{x \to 1} \frac{\sin(x + 1)}{1 - x^2};$   $f$ )  $\lim_{x \to 1} \frac{1 - x}{\sqrt{2 + x + x}};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{\sin(x + 1)}{(x - 2)(x^2 + x + 1)} - \frac{2}{x - 2};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{\sqrt[3]{1 + 2x + 1}}{\sqrt{2 + x + x}};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{\arctan(x + 2)}{x^2 - 4};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{x}{\sqrt{2x + 1}};$   $f$ )  $\lim_{x \to 2} \frac{x}{\sqrt{$ 

7. (121-140) y=f(x) funksiya berilgan. Bu funksiyaning uzilish nuqtalarini toping (agar mavjud bo'lsa) va turini aniqlang. Chizmasini yasang:

121. 
$$f(x) = \begin{cases} x+4, & x<-1\\ x^2+2, & -1 \le x < 1\\ 2x, & x \ge 1 \end{cases}$$

$$122 \cdot f(x) = \begin{cases} x+2, & x<-1 \\ x^2+1, & -1 \le x < 1 \\ -x+3, & x \ge 1 \end{cases}$$

123. 
$$f(x) = \begin{cases} -x, & x \le 0.. \\ -(x-1)^2, & 0 < x < 2 \\ x - 3, & x \ge 2 \end{cases}$$

124. 
$$f(x) = \begin{cases} \cos x, & x \le 0 \\ x^2 + 1, & 0 < x < 1 \\ x, & x \ge 1 \end{cases}$$

125. 
$$f(x) = \begin{cases} -x, & x \le 0 \\ x^2, & 0 < x \le 2 \\ x+1, & x > 2 \end{cases}$$

126. 
$$f(x) = \begin{cases} -x, & x \le 0 \\ \sin x, & 0 < x \le \pi \\ x - 2, & x > \pi \end{cases}$$

127. 
$$f(x) = \begin{cases} -(x+1), & x \le -1 \\ (x+2)^2, & -1 < x \le 0 \\ x, & x > 0 \end{cases}$$

128. 
$$f(x) = \begin{cases} -x^{2}, & x \leq 0 \\ tgx, & 0 < x \leq \frac{\pi}{4} \\ 2, & x > \frac{\pi}{4} \end{cases}$$

129. 
$$f(x) = \begin{cases} -2x, & x \le 0 \\ x^2 + 1, & 0 < x \le 1 \\ 2, & x > 1 \end{cases}$$

130. 
$$f(x) = \begin{cases} -2x, & x \le 0 \\ \sqrt{x}, & 0 < x < 4 \\ 1, & x \ge 4 \end{cases}$$

131. 
$$f(x) =\begin{cases} -\frac{1}{2}x^2, & x \le 2\\ x, & x > 2 \end{cases}$$

132. 
$$f(x) = \begin{cases} 2\sqrt{x}, & 0 \le x \le 1 \\ 4 - 2x, & 1 < x < 2,5 \\ 2x - 7, & 2,5 \le x < \infty \end{cases}$$
133. 
$$f(x) = \begin{cases} 2x + 5, & -\infty < x < -1 \\ \frac{1}{x}, & -1 \le x < \infty \end{cases}$$

133. 
$$f(x) = \begin{cases} 2x+5, & -\infty < x < -1 \\ \frac{1}{x}, & -1 \le x < \infty \end{cases}$$

134. 
$$f(x) = \begin{cases} -x, & x \le -1 \\ \frac{2}{x-1}, & x > -1 \end{cases}$$

135. 
$$f(x) = \begin{cases} 1 - x^2, & x < 0 \\ (x - 1)^2, & 0 \le x \le 2 \\ 4 - x, & x > 2 \end{cases}$$

136. 
$$f(x) = \begin{cases} x^2, & x \le 3 \\ 2x + 1, & x > 3 \end{cases}$$

137. 
$$f(x) = \begin{cases} x^2, & x \le 0 \\ \sin x, & 0 < x \le \pi \\ x - 1, & x > \pi \end{cases}$$

138. 
$$f(x) = \begin{cases} x^2, & x \le 0 \\ 1-x, & 0 < x < 4 \\ \sqrt{x}, & x \ge 4 \end{cases}$$
140. 
$$f(x) = \begin{cases} -x^2, & x \le 0 \\ x+1, & 0 < x \le 2 \\ 3, & x > 2 \end{cases}$$
139. 
$$f(x) = \begin{cases} 2\sqrt{x}, & 0 \le x < 4 \\ x+1, & 4 \le x < 5 \\ 6, & x \ge 5 \end{cases}$$

# Bir o'zgaruvchili funksiyaning differensial hisobi

8.(141-160) Berilgan funksiyalarning hosilasini toping:

141. a) 
$$y = (1 + \sqrt[3]{x})^3$$
; b)  $y = (e^{\cos x} + 3)^2$   
B)  $y = (\ln \sin(2x + 5))$ ; c)  $y = x^x$ .  
142. a)  $y = x^2 \sqrt{1 - x^2}$ ; b)  $y = \arctan(e^{2x})$ ; c)  $y = x^{\frac{1}{x}}$ .  
143. a)  $y = x \sqrt{\frac{1 + x^2}{(1 - x)}}$ ; c)  $y = x^{\frac{1}{x}}$ .  
144. a)  $y = \frac{3 + 6x}{\sqrt{3 - 4x + 5x^2}}$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = (x + 3)^2$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = (x + 3)^2$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = (x + 3)^2$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = (x + 3)^2$ ; c)  $y = x^{-1}$ ; c)  $y = (x + 3)^2$ 

146. a)y = 
$$\frac{1}{\sqrt{x^2 + 1}} + 5 \cdot \sqrt[5]{x^3 + 1}$$
;

$$\nabla x^2 + 1$$

$$B)y = 3^{\arctan};$$

147. a) 
$$y = \sqrt[3]{\frac{1+x^2}{1-x^2}}$$
;

B) 
$$y = arctg \frac{x}{1 + \sqrt{1 - x^2}}$$
;

148. a) 
$$y = 3 \cdot \sqrt[3]{x^5 + 5x^4 - \frac{5}{x}}$$
;

B) y = arctg(tg<sup>2</sup>x);  
149. a) y = 
$$5 \cdot \sqrt[5]{x^5 + x + \frac{1}{x}}$$
;

$$B)y = \frac{(\arcsin x)}{\sqrt{1-x^2}};$$

150. a)y = 
$$\sqrt{x^2 + 1} + \sqrt[3]{x^3 + 1}$$
;

B) 
$$y = arctg \sqrt{\frac{3-x}{x-2}}$$
;

151. a)y = 
$$\frac{4}{3} \cdot \sqrt[4]{\frac{x-1}{x+2}}$$
;

$$\mathbf{B})\mathbf{y} = \sin^2(\mathbf{x}^3);$$

152. a)y = 
$$\frac{x(x^2+1)}{x^2}$$
;

B) 
$$y = arctg \frac{x \cdot \sin \alpha}{1 - x \cdot \cos \alpha};$$

153. a)y = 
$$\frac{x^3}{3 \cdot \sqrt{(1+x^2)^3}}$$
;

$$6)y = 2 \cdot tg^3(x^2 + 1);$$

$$\Gamma$$
)y =  $(arctgx)^x$ .

$$6)y = \frac{1}{2}tg^2x + \ln\cos x;$$

$$\Gamma)y = \left(x + x^2\right)^x.$$

6) 
$$y = \ln \sqrt{\frac{1 - \sin x}{1 + \sin x}}$$
;  
 $r) y = (\sin x)^{\ln x}$ .

$$6)y = 2^{x} \cdot e^{-x};$$

$$\Gamma)y = (\cos x)^{x}.$$

 $6)y = \frac{1}{3}tg^3x - tgx + x;$ 

$$r)y = (\cos x)^{x^2}.$$

$$\mathsf{6})\mathbf{y} = \arcsin(\ln \mathbf{x});$$

$$\Gamma)y = (\sin x)^x.$$

$$б)y = e^{\sin^2 x};$$

$$\Gamma)y=x^{e^x}.$$

$$6)y = \sqrt{\cos x} \cdot \alpha^{\sqrt{\cos x}};$$

$$B)y = \ln(\arcsin 5x);$$

154. a)y = 
$$(a + x)\sqrt{a - x}$$
;

B) 
$$v = \arccos \sqrt{x}$$
:

155. a)y = 
$$\sqrt{\frac{x(x-1)}{x-2}}$$
;

$$B)y = \arcsin\sqrt{\sin x} ;$$

156. a)y = 
$$\sqrt[3]{2 + x^4}$$
;

$$B)y = \arcsin \sqrt{x} ;$$

157. a)y = 
$$\frac{2x}{\sqrt{1-x^2}}$$
;

$$B)y = \sqrt{1 + \arcsin x} ;$$

158. a)y = 
$$x^2 \cdot \sqrt[3]{x^2}$$
;

$$B)y = \frac{1}{arctgx};$$

159. a)y = 
$$\frac{(x-1)\sqrt[3]{x+1}}{x-2}$$
;

$$B)y = \frac{(1+x^2)\arctan x}{2};$$

160. a)y = 
$$\frac{\sqrt{2x^2 - 2x + 1}}{x}$$
;

B)y = 
$$\frac{1}{2}(\arcsin x)^2 \arccos x$$
;

$$\Gamma)y = \sqrt[x]{x} .$$

$$6)y = \frac{1 + \cos 2x}{1 - \cos 2x};$$

$$\Gamma)y=x^{x^2}.$$

$$6)y = \sqrt{\cos 4x} ;$$

$$\Gamma$$
)y =  $\left(\frac{x}{a}\right)^{ax}$ .

$$6)y = \sin(ax) \cdot \cos\frac{x}{a};$$

$$\Gamma$$
)y =  $\left(1 + \frac{1}{x}\right)^x$ .

$$6)y = \frac{1}{3\cos^2 x} - \frac{1}{\cos x};$$

$$\Gamma)y = (\cos x)^{\sin 2x}.$$

$$б)y = \sin(x \cdot \cos x);$$

$$\Gamma)y = (\sin x)^{\cos x}.$$

6) 
$$y = \sin^2(x^2 - 5x + 1);$$

$$\Gamma$$
)y =  $x^{\sqrt{x}}$ .

$$6)y = tg^2 5x;$$

$$\Gamma)y=x^{\ln 3x}.$$

9.(161-180) Berilgan funksiyalar uchun  $\frac{dy}{dx}$  va  $\frac{d^2y}{dx^2}$  lar topilsin:

Isin:  

$$161. \ a)y = \frac{x}{x^2 - 1};$$

$$162. \ a)y = \ln \cot 2x;$$

$$163. \ a)y = x^3 \ln x;$$

$$164. \ a)y = x \cdot \arctan x;$$

$$165. \ a)y = \arctan x;$$

$$166. \ a)y = \arctan x;$$

$$167. \ a)y = e^{x} \cdot \cos x;$$

$$168. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$160. \ a)y = \frac{x}{x^2 - 1};$$

$$161. \ a)y = \frac{x}{x^2 - 1};$$

$$162. \ a)y = x \cdot \arctan x;$$

$$163. \ a)y = x \cdot \cot x;$$

$$164. \ a)y = x \cdot \cot x;$$

$$165. \ a)y = \arctan x;$$

$$167. \ a)y = e^{x} \cdot \cos x;$$

$$168. \ a)y = e^{x} \cdot \sin x;$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

$$169. \ a)y = x \cdot \sqrt{1 + x^2};$$

170. a)y = 
$$x \cdot e^{-x^2}$$
;

171. a)
$$y = x^2 + \sin 5x$$
;

172. a)
$$y = x^5 \cdot \ln x$$
;

173. a) 
$$y = x \cdot \sin x$$
;

174. a) 
$$y = x^2 \cdot e^{3x}$$
;

175. a) 
$$y = \sin x \cdot \cos^2 x$$
;

176. a) 
$$y = \sin 3x \cdot \sin^2 x$$
;

177. a)y = 
$$\log(x^2 - 3x + 2)$$
;

178. a)
$$y = x^3 \cdot \lg x$$
;

179. a) 
$$y = \sin^4 x + \cos^4 x$$
;

$$6)\begin{cases} x = \ln t \\ y = \frac{t + \frac{1}{t}}{2}. \end{cases}$$

$$6)\begin{cases} x = \cos t + t \sin t \\ y = \sin t - t \cos t \end{cases}$$

$$6)\begin{cases} x = a \cdot \cos^3 t \\ y = a \cdot \sin^3 t \end{cases}$$

$$6) \begin{cases} x = \frac{3at}{1+t^3} \\ y = \frac{3at}{1+t^3} \end{cases}$$

$$6)\begin{cases} x = t^2 + 2t \\ y = \ln(t+1) \end{cases}$$

$$6)\begin{cases} x = a(t - \sin t) \\ y = a(1 - \cos t) \end{cases}$$

$$6)\begin{cases} x = 2\sin t + \sin 2t \\ y = 2\cos t + \cos 2t \end{cases}$$

$$6) \begin{cases} x = \arcsin \sqrt{t} \\ y = \arcsin \sqrt{1 - t^2} \end{cases}$$

$$6)\begin{cases} x = a \cos t \\ y = b \sin t \end{cases}$$

$$6) \begin{cases} x = \ln t \\ y = t^3 \end{cases}$$

180. a)y = 
$$\ln \sqrt[3]{1 + x^2}$$
;

$$6) \begin{cases} x = \arcsin t \\ y = \sqrt{1 - t^2} \end{cases}$$

(181-200) Lopital qoidasidan foydalanib quyidagi limitlarni hisoblang:

181. a) 
$$\lim_{x\to\pi} \frac{2^{\cos^2 x} - 1}{\ln\sin x}$$
;

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{e^x + e^{-x} - 2}{\sin^2 x}$$
;

$$B) \lim_{x \to 1} \left( \frac{3x-1}{x+1} \right)^{\frac{1}{2\sqrt{x}-1}}.$$

182. a) 
$$\lim_{x \to \frac{1}{2}} \frac{(2x-1)^2}{e^{\sin \pi x} - e^{-\sin 3\pi x}};$$

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{1+x\sin x - \cos 2x}{\sin^2 x}$$
;

B) 
$$\lim_{x\to\alpha} \left(\frac{\sin x}{\sin \alpha}\right)^{\frac{1}{x-\alpha}}$$
.

183. a) 
$$\lim_{x \to 2} \frac{\ln(x - \sqrt[3]{2x - 3})}{\sin \frac{\pi x}{2} - \sin[(x - 1)\pi]};$$
 6)  $\lim_{x \to -1} \frac{x^3 + 1}{\sin(x + 1)};$ 

6) 
$$\lim_{x \to -1} \frac{x^3 + 1}{\sin(x + 1)}$$
;

$$B) \lim_{x \to 1} \left( \frac{2x-1}{x} \right)^{\frac{1}{\sqrt[3]{x}-1}}.$$

184. a) 
$$\lim_{x \to 2} \frac{tgx - tg2}{\sin \ln(x - 1)}$$
;

6) 
$$\lim_{x \to 1} \frac{tgx - tga}{\ln x - \ln a}$$
;

B) 
$$\lim_{x\to 2} \left(\frac{\cos x}{\cos a}\right)^{\frac{1}{x-2}}$$
.

185. a) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{2}} \frac{e^{tg2x} - e^{-\sin 2x}}{\sin x - 1};$$
 6)  $\lim_{x \to 0} \frac{\sqrt{1 + tgx} - \sqrt{1 + \sin x}}{x^3};$ 

6) 
$$\lim_{x \to 0} \frac{\sqrt{1 + \operatorname{tgx}} - \sqrt{1 + \sin x}}{x^3}$$

B) 
$$\lim_{x\to 8} \left(\frac{2x-7}{x+1}\right)^{\frac{1}{3\sqrt{x}-2}}$$
.

186. a) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{6}} \frac{\ln \sin 3x}{(6x - \pi)^2}$$
;

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{x^2(e^x - e^{-x})}{e^{x^2 - 1} - e};$$

B) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{4}} (tgx) / \cos(\frac{3\pi}{4} - x)$$
.

187. a) 
$$\lim_{x\to 3} \frac{\sin(\sqrt{2x^2-3x-5}-\sqrt{1+x})}{\ln(x-1)-\ln(x+1)+\ln 2}$$
; 6)  $\lim_{x\to 0} \frac{e^{\alpha x}-e^{\beta x}}{\sin \alpha x-\sin \beta x}$ ;

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{e^{\alpha x} - e^{\beta x}}{\sin \alpha x - \sin \beta x}$$

B) 
$$\lim_{x\to 2} \left(\frac{\cos x}{\cos a}\right)^{\frac{1}{x-2}}$$
.

188. a) 
$$\lim_{x \to 2\pi} \frac{x - 2\pi}{\text{tg}(\cos x - 1)}$$
;

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{\sqrt{1+x\cdot\sin x}-1}{e^{x^2}-1}$$
;

B) 
$$\lim_{x\to a} \left(2-\frac{x}{a}\right)^{\lg\frac{\pi x}{2a}}$$
.

189. a) 
$$\lim_{x \to \frac{1}{2}} \frac{\ln(4x-1)}{\sqrt{1-\cos \pi x}-1}$$
;

6) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{3}} \frac{1 - 2\cos x}{\sin(\pi - 3x)};$$

B) 
$$\lim_{x\to 2\pi} (\cos x)^{\frac{\cot 2x}{\sin 3x}}$$
.

190. a) 
$$\lim_{x \to -2} \frac{\arcsin \frac{x+2}{2}}{3^{\sqrt{2+x+x^2}} - 9}$$
;

6) 
$$\lim_{x \to 1} \frac{1 - x^2}{\sin \pi x};$$

B) 
$$\lim_{x\to 2\pi} (\cos x)^{\frac{1}{\sin^2 2x}}$$
.

191. a) 
$$\lim_{x\to 3} \frac{2^{\sin \pi x} - 1}{\ln(x^3 - 6x - 8)}$$
;

6) 
$$\lim_{x\to\frac{\pi}{2}}\frac{\sin x - \cos x}{\ln \log x}$$
;

B) 
$$\lim_{x\to 3} \left(\frac{6-x}{3}\right)^{\lg\frac{\pi x}{6}}$$
.

192. a) 
$$\lim_{x \to \pi} \frac{\ln \cos 2x}{(1 - \frac{\pi}{x})^2}$$
;

6) 
$$\lim_{x\to b} \frac{a^x - a^b}{x - b}$$
;

B) 
$$\lim_{x\to 4\pi} (\cos x)^{\frac{\cot x}{\sin 4x}}$$
.

193. a) 
$$\lim_{x\to 2} \frac{\operatorname{tg} \ln(3x-5)}{e^{x+3}-e^{x^2+1}};$$

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{1-\cos 2x + tg^2x}{x \cdot \sin 3x};$$

B) 
$$\lim_{x\to 1} (3-2x)^{tg\frac{\pi x}{2}}$$
.

B)  $\lim_{x \to \infty} (\cos x)^{\frac{5}{\log 5x \cdot \sin 2x}}$ .

194. a) 
$$\lim_{x\to 2\pi} \frac{\ln\cos x}{3^{\sin^2 x} - 1}$$
;

6) 
$$\lim_{x\to 0} \frac{\sin 2x - 2\sin x}{x \cdot \ln \cos 5x};$$

195. a) 
$$\lim_{x \to \infty} \frac{\sqrt[3]{1 + \ln^2 x} - 1}{1 + \cos \pi x}$$

195. a) 
$$\lim_{x \to 1} \frac{\sqrt[3]{1 + \ln^2 x} - 1}{1 + \cos \pi x}$$
; 6)  $\lim_{h \to 0} \frac{\ln(x + h) + \ln(x - h) - 2\ln x}{h^2}$ ;

$$B) \lim_{x\to 3} \left(\frac{9-2x}{3}\right)^{tg\frac{\pi x}{6}}.$$

196. a) 
$$\lim_{x \to \pi} \frac{\cos \frac{x}{2}}{e^{\sin x} - e^{\sin 4x}};$$

6) 
$$\lim_{x\to 1}\frac{1-x}{\log_2 x}$$
;

B) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{2}} (\sin x)^{6 \operatorname{tgxtg} 3x}.$$

197. a) 
$$\lim_{x\to 3} \frac{\ln(2x-5)}{e^{\sin 5x}-1}$$
;

$$\text{6)} \underset{x \to 0}{\lim} \frac{e^{\sin 2x} - e^{\sin x}}{tgx};$$

$$B) \lim_{x \to 1} \left( 2e^{x-1} - 1 \right)^{\frac{x}{x-1}}.$$

198. a) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{3}} \frac{e^{\sin^2 6x} - e^{\sin^2 3x}}{\log_3 \cos 6x};$$

6) 
$$\lim_{x \to 1} \frac{2^x - 2}{\ln x}$$
;

$$B) \lim_{x \to \frac{\pi}{2}} \left( tg \frac{x}{2} \right)^{\frac{1}{x - \frac{\pi}{2}}}.$$

199. a) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{2}} \frac{e^{\sin 2x} - e^{tg2x}}{\ln \frac{2x}{\pi}}; \quad 6) \lim_{h \to 0} \frac{\sin(x+h) - \sin(x-h)}{h};$$
B) 
$$\lim_{x \to 1} (2e^{x-1} - 1)^{\frac{3x-1}{x-1}}.$$
200. a) 
$$\lim_{x \to -2} \frac{tg(e^{x+2} - e^{x^2-4})}{tgx + tg2}; \quad 6) \lim_{x \to 0} \frac{\sqrt{x+2} - \sqrt{2}}{\sin 3x};$$
B) 
$$\lim_{x \to \frac{\pi}{2}} (1 + \cos 3x)^{\sec x}.$$

11. (201-220) Berilgan funksiyani x=x<sub>0</sub> nuqta atrofida Lagranj shaklidagi qoldiq hadli Teylor formulasi bo'yicha 4-darajali hadgacha yoying.

201. 
$$f(x) = \sqrt{x}$$
;  $x_0 = 1$ 

202. 
$$f(x) = \sqrt[3]{1-x}$$
;  $x_0 = 0$ 

203. 
$$f(x) = \ln x$$
;  $x_0 = 2$ 

204. 
$$f(x) = \sin^2 x$$
;  $x_0 = 0$ 

205. 
$$f(x) = \cos^2 x$$
;  $x_0 = 0$ 

205. 
$$f(x) = x^2 \cdot \ln x$$
;  $x_0 = 1$ 

207. 
$$f(x) = x^4 - x + 1$$
;  $x_0 = -2$ 

208. 
$$f(x) = \frac{1}{x}$$
;  $x_0 = 2$ 

209. 
$$f(x) = shx$$
;  $x_0 = 0$ 

210. 
$$f(x) = chx; x_0 = 0$$

211. 
$$f(x) = \sqrt{1+x}$$
;  $x_0 = 3$ 

212. 
$$f(x) = \sqrt[3]{x}$$
;  $x_0 = 8$ 

213. 
$$f(x) = 2^x$$
;  $x_0 = 0$ 

214. 
$$f(x) = \frac{x}{x-1}$$
;  $x_0 = 2$ 

215. 
$$f(x) = \sqrt[5]{x}$$
;  $x_0 = 4$ 

216. 
$$f(x) = \sqrt[3]{x+1}$$
;  $x_0 = 0$ 

217. 
$$f(x) = x \ln x$$
;  $x_0 = 1$ 

218. 
$$f(x) = \sin 2x$$
;  $x_0 = 0$ 

219. 
$$f(x) = \cos 2x$$
;  $x_0 = 0$ 

220. 
$$f(x) = \sqrt[4]{1+x}$$
;  $x_0 = 0$ 

12. (221-240) Berilgan funksiyani hosila yordamida tekshiring va tekshirish natijalariga ko'ra funksiyaning grafigini chizing.

221. 1)
$$y = \frac{y^2 + 4}{x^2}$$
; 2) $y = (2x + 3) \cdot e^{-2(x+1)}$ ;  
3) $y = \sqrt[3]{(2 - x)(x^2 - 4x + 1)}$ .  
222. 1) $y = \frac{x^2 - x + 1}{x - 1}$ ; 2) $y = \frac{e^{2 \cdot (x + 1)}}{2 \cdot (x + 1)}$ ;  
3) $y = \sqrt[3]{(x + 3)(x^2 + 6x + 6)}$ .  
223. 1) $y = \frac{2}{x^2 + 2x}$ ; 2) $y = 3 \cdot \ln \frac{x}{x - 3} - 1$ ;  
3) $y = \sqrt[3]{(x + 2)(x^2 + 4x + 1)}$ .  
224. 1) $y = \frac{4x^2}{2x + 2}$ ; 2) $y = (3 - x) \cdot e^{x - 2}$ ;

3) $y = \sqrt[3]{(x+1)(x^2+2x-2)}$ .

225. 1)
$$y = \frac{12}{9 + x^2}$$
;

3)y = 
$$\sqrt[3]{(x-1)(x^2-2x-2)}$$
.

226. 1)y = 
$$\frac{x^2 - 3x + 3}{x - 1}$$
;

3)y = 
$$\sqrt[3]{(x-3)(x^2-6x+6)}$$
.

227. 1)y = 
$$\frac{4-x^3}{x^3}$$
;

$$3)y = \sqrt[3]{\left(x^2 - 4x + 3\right)^2} \ .$$

228. 1)
$$y = \frac{x^2 - 4x + 1}{x - 4}$$
;

3)
$$y = \sqrt[3]{x^2(x+2)^2}$$
.

229. 1)
$$y = \frac{2x^3 + 1}{x^2}$$
;

3)
$$y = \sqrt[3]{x^2(x-2)^2}$$
.

230. 1)y = 
$$\frac{(x-1)^2}{x^2}$$
;

3)y = 
$$\sqrt[3]{(x^2 - 2x - 1)^2}$$
.

231. 1)
$$y = \frac{x^2}{(x-1)^2}$$
;

3)y = 
$$\sqrt[3]{x^2(x+4)^2}$$
.

$$2)y = \frac{e^{2-x}}{2-x};$$

2)
$$y = \ln \frac{x}{x+2} + 1$$
;

$$2)y = \ln \frac{1}{x+2} + 1$$

2)y = 
$$(x-2) \cdot e^{3-x}$$
;

2)y = 
$$\frac{e^2(x-1)}{2(x-1)}$$
;

2)y = 3 - 3 ln 
$$\frac{x}{x+4}$$
;

2)y = 
$$-(2x+1)e^{2(x+1)}$$
;

2)y = 
$$\frac{e^2(x+2)}{2(x+2)}$$
;

232. 1)y = 
$$\left(1 + \frac{1}{x}\right)^2$$
;  
3)y =  $\sqrt[3]{x^2(x-4)^2}$ 

2)y = 
$$\ln \frac{x}{x-2} - 2$$

233. 1)
$$y = \frac{12 - 3x^2}{x^2 + 12}$$
  
3) $y = \sqrt[3]{(x+3)x^2}$ .

2)y = 
$$(2x + 5) \cdot e^{-2(x+2)}$$
;

234. 1)
$$y = \frac{9 + 6x - 3x^2}{x^2 - 2x + 13}$$
;  
3) $y = \sqrt[3]{(x - 1)(x + 2)^2}$ 

2)y = 
$$\frac{e^{3-x}}{3-x}$$
;

235. 1)
$$y = -\frac{8x}{x^2 + 4}$$
;  
3) $y = \sqrt[3]{(x - 1)^2} - \sqrt[3]{x^2}$ .

2)y = 2 · ln 
$$\frac{x}{x+1}$$
 - 1;

236. 1)y = 
$$\left(\frac{x-1}{x+1}\right)^2$$
;  
3)y =  $\sqrt[3]{(x+6) \cdot x^2}$ .

2)y = 
$$(4-x)e^{x-2}$$
;

237. 1)
$$y = \frac{9x^4 + 1}{x^3}$$
;

2)y = 
$$-\frac{e^{-2(x+2)}}{2(x+2)}$$
;

3)y = 
$$\sqrt[3]{(x-4)(x+2)^2}$$

2)y = 
$$2 \ln \frac{x+3}{x} - 3$$

238. 1)
$$y = \frac{4x}{(x+1)^2}$$
  
3) $y = \sqrt[3]{(x-1)^2} - \sqrt[3]{(x-2)^2}$ 

239. 1)
$$y = \frac{8(x-1)}{(x+1)^2}$$
 2) $y = (2x-1)e^{2(1-x)}$   
3) $y = \sqrt[3]{(x+1)(x-2)^2}$   
240. 1) $y = \frac{1-2x^3}{x^2}$  2) $y = -\frac{e^{-(x+2)}}{x+2}$  3) $y = \sqrt[3]{(x-3)x^2}$ 

## 2-§. IKKINCHI YOZMA ISH TOPSHIRIQLARI

## Bir o'zgaruvchili funksiyaning integral hisobi

1. (241-260) Quyidagi aniqmas integrallarni hisoblang. Misollarning a) va b) boʻlimlarida integrallash natijasini differensiallash orqali tekshiring.

241. a) 
$$\int e^{\sin^2 x} \cdot \sin 2x dx;$$
 6)  $\int \arctan \sqrt{x} dx;$   
B)  $\int \frac{dx}{x^3 + 8};$  7)  $\int e^x \ln(1 + 3e^x) dx.$   
242. a)  $\int e^{\sin^2 x} \cdot \sin 2x dx;$  6)  $\int \frac{dx}{1 + \sqrt[3]{x + 1}};$   
B)  $\int \frac{2x^2 - 3x + 1}{x^3 + 1} c;$  7)  $\int \frac{dx}{\sin x + \tan x}.$   
243. a)  $\int \frac{x^3 dx}{\sqrt{1 - x^2}};$  6)  $\int x \cdot 3^x dx;$  7)  $\int \frac{dx}{\sqrt{x + 3} + \sqrt[3]{(x + 3)^2}}.$   
244. a)  $\int \frac{dx}{\cos^2 x (3\tan x + 1)};$  6)  $\int \frac{x \cdot \arcsin x}{\sqrt{1 - x^2}} dx;$ 

B) 
$$\int \frac{dx}{x^3 + x^2 + 2x + 2}$$
;

$$245. a) \int \frac{\cos 3x dx}{4 + \sin 3x};$$

$$B) \int \frac{x^2 dx}{x^3 + 5x^2 + 8x + 4};$$

246. a) 
$$\int \frac{\sin x dx}{\sqrt[3]{\cos^2 x}}$$
;

B) 
$$\int \frac{(x+3)dx}{x^3+x^2-2x}$$
;

247. a) 
$$\int \frac{(x + \arctan x) dx}{1 + x^2};$$

B) 
$$\int \frac{(x^2-3)dx}{x^4+5x^2+6}$$
;

248. a) 
$$\int \frac{\arctan \sqrt{x} dx}{\sqrt{x} (1+x')} dx$$
;

$$B) \int \frac{x^2 dx}{x^4 - 81};$$

249. a) 
$$\int \frac{3 \sin x dx}{\sqrt[3]{3+2 \cos x}}$$
;

B) 
$$\int \frac{(x^2 - x + 1)dx}{x^4 + 2x^2 - 3}$$
;

250. a) 
$$\int_{-x}^{3\sqrt{4 + \ln x}} dx$$
;

$$\Gamma \int \frac{x^2 + \sqrt{1+x}}{\sqrt[3]{1+x}} dx.$$

б) 
$$\int x^2 e^{3x} dx$$
;

$$\Gamma$$
)  $\int \frac{\cos x dx}{1 + \cos x}$ .

б) 
$$\int x \arcsin \frac{1}{x} dx$$
;

$$\Gamma) \int \frac{\left(\sqrt[4]{x} + 1\right) dx}{\left(\sqrt{x} + 4\right) \sqrt[4]{x^3}}.$$

б) 
$$\int x \ln(x^2 + 1) dx$$
;

$$\Gamma \int \frac{\sqrt{x+5}dx}{\sqrt[3]{x+5}+1}.$$

$$δ) \int x \sin x \cos x dx;$$

$$\Gamma$$
)  $\int \frac{dx}{3\cos x + 4\sin x}$ .

б) 
$$\int x^2 \sin 4x dx$$
;

$$\Gamma \int \frac{\left(\sqrt{x}-1\right)^{6}\sqrt{x}+1}{\sqrt[3]{x^{2}}} dx.$$

$$σ$$
)  $\int x ln^2 x dx$ ;

B) 
$$\int \frac{(x^3-6)dx}{x^4+6x^2+8}$$
;

251. a) 
$$\int \frac{x^3 dx}{\sqrt{3+1}} dx$$
;

$$\mathrm{B})\int \frac{\mathrm{d}x}{(x+1)^2(x^2+1)};$$

252. a) 
$$\int \frac{dx}{\sqrt{x+1}+1}$$
;

B) 
$$\int \frac{x^3 + x^2 + 2}{x(x^2 - 1)^2} dx$$
;

253. a) 
$$\int \frac{e^x dx}{e^{2x} + 4}$$
;

B) 
$$\int \frac{x + \sqrt[3]{x^2 + \sqrt[6]{x}}}{x(1 + \sqrt[3]{x})} dx$$
;

254. a) 
$$\int \frac{(2x-3)^{\frac{1}{2}}}{(2x-3)^{\frac{1}{3}}} dx$$
;

B) 
$$\int \frac{\mathrm{dx}}{\sqrt{x^2-4x+6}}$$
;

255. a) 
$$\int (3x+4)e^{3x} dx$$
;

$$\mathrm{B})\int \frac{2}{(2-x)}\sqrt{\frac{2-x}{2+x}}\mathrm{d}x;$$

256. a) 
$$\int (4x-2)\cos 2x dx$$
;

$$\Gamma$$
)  $\int \frac{dx}{2\sin x + \cos x + 2}$ ;

$$б) \int e^{2x} x^3 dx ;$$

$$\Gamma$$
) $\int \sqrt{\frac{1-x}{1+x}} dx$ .

б) 
$$\int x^2 \cos x dx$$
;

$$\Gamma) \int \frac{\mathrm{d}x}{(x-1)^3 \sqrt{x}}.$$

$$6) \int \frac{\cos^{3x}}{\sin^4 x} dx;$$

$$\Gamma$$
)  $\int \sin 2x \cos x dx$ 

б) 
$$\int \sin 5x \cdot \cos 7x dx$$
;

$$\Gamma$$
)  $\int arctg(\sqrt{4x-1})dx$ .

6) 
$$\int \frac{x^3 - 17}{x^2 - 4x + 3} dx$$
;

$$\Gamma$$
)  $\int \sin x \cdot \cos^3 x dx$ .

6) 
$$\int \frac{2x^3 + 5}{x^2 - x - 2} dx$$
;

B) 
$$\int \frac{dx}{\sqrt{(x-1)^3(x+2)^5}}$$
;

 $\Gamma$ )  $\int \sin 2x \cdot \cos^4 x dx$ .

257. a) 
$$\int (4-16x) \sin 4x dx$$
;

6) 
$$\int \frac{2x^3 - 1}{x^2 + x - 6} dx$$
;

B) 
$$\int \frac{\sqrt{x+1+2}}{(x+1)^2-\sqrt{x+1}} dx$$
;

$$\Gamma$$
)  $\int \sin 2x \cdot \cos^3 x dx$ .

258. a) 
$$\int \ln(x^2 + 1)$$
;

6) 
$$\int \frac{3x^3 + 25}{x^2 + 3x + 2} dx$$
;

B) 
$$\int \frac{dx}{\sqrt{x} + \frac{3}{2}\sqrt{x}}$$
;

$$\Gamma) \int \frac{\mathrm{dx}}{5 + 4\sin x}.$$

259. a) 
$$\int (5x-2)e^{3x}dx$$
;

6) 
$$\int \frac{(x^3 + 2x^2 + 3)}{(x-1)(x-2)(x-3)} dx$$
;

B) 
$$\int \sqrt{(x-1)(x-2)} dx$$
;

r) 
$$\int \sin^3 x \cdot \cos 2x dx$$
.

260. a) 
$$\int (1-6x)e^{2x} dx$$
;

6) 
$$\int \frac{3x^3 + 2x^2 + 1}{(x^2 - 4)(x + 1)} dx$$
;

B) 
$$\int \frac{dx}{\sqrt[3]{(x-1)(x+1)^2}}$$
;

$$\Gamma$$
)  $\int \sin 4x \cdot \cos 5x dx$ .

2. (261-280) Xosmas integralni hisoblang yoki uning uzoqlashuvchiligini koʻrsating:

261. 
$$\int_{0}^{\infty} xe^{-x^2} dx$$

264. 
$$\int_{0}^{1} \frac{x^{2} dx}{\sqrt{1-x^{3}}}$$

262. 
$$\int_{-\infty}^{3} \frac{x dx}{(x^2 + 1)^2}$$

265. 
$$\int_{1}^{2} \frac{dx}{(x-1)^2}$$

263. 
$$\int_{-1}^{\infty} \frac{dx}{x^2 + x + 1}$$

266. 
$$\int_{2}^{2} \frac{dx}{(x+3)^2}$$

$$267. \int_{2}^{\infty} \frac{dx}{x \ln x} \qquad 274. \int_{0}^{2} \frac{dx}{(x-1)^{2}} \\
268. \int_{0}^{3} \frac{dx}{(x-2)^{2}} \qquad 275. \int_{0}^{1} \ln x dx \\
269. \int_{0}^{4} \frac{dx}{\sqrt[3]{(x-3)^{2}}} \qquad 276. \int_{2}^{6} \frac{dx}{\sqrt[3]{(4-x)^{2}}} \\
270. \int_{-\infty}^{\infty} \frac{dx}{x^{2} + 4x + 5} \qquad 277. \int_{-\infty}^{0} x e^{x} dx \\
271. \int_{-\infty}^{\infty} \frac{dx}{x^{2} + 1} \qquad 278. \int_{0}^{\infty} e^{-x} dx \\
272. \int_{0}^{1} \frac{dx}{x} \qquad 279. \int_{-\infty}^{\infty} \frac{dx}{x^{2} + 2x + 2} \\
273. \int_{-1}^{2} \frac{dx}{\sqrt[3]{(x-1)^{2}}} \qquad 280. \int_{-\infty}^{1} e^{t} dt$$

- 3.(281-300) Aniq integral tatbig'iga oid masalalarni yeching:
- 281. y=3x²+1 parabola va y=3x+7 toʻgʻri chiziq bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.
- 282. x=a(t-sint); y=a(1-cost) ( $0 \le t \le 2\pi$ ) sikloidaning bir arkasi va Ox koordinata o'qi bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.
- 283.  $r=3(1+\cos\phi)$  kardioida bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.
- 284. r=sin2φ toʻrt yaproqli atirgul bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.

- 285.  $y=4-x^2$  va  $y=x^2-2x$  parabolalar bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.
- 286. 6x=y³-16y va 24x=y³-16y kubik parabolalar bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.
- 287. x=a·cost, y=a·sint ellips bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.
- 288. r=acos3φ uch yaproqli atirgul bilan chegaralangan yassi figura yuzini hisoblang.
- 289.  $y^2=2px$  va x=a chiziqlar bilan chegaralangan figurani Ox oʻqi atrofida aylantirishdan hosil boʻlgan jismning hajmini hisoblang.
- 290. 2y=x² va 2x+2y-3=0 chiziqlar bilan chegaralangan figuraning Ox oʻqi atrofida aylantirishdan hosil boʻlgan jismning hajmini hisoblang.
- 291. y=4-x² va y=0 chiziqlar bilan chegaralangan figurani x=3 toʻgʻri chiziq atrofida aylantirishdan hosil boʻlgan jismning hajmini hisoblang.
- 292.  $y=x^2$  va  $y=\sqrt{x}$  chiziqlar bilan chegaralangan figurani Ox o'qi atrofida aylantirishdan hosil bo'lgan jismning hajmini hisoblang.
- 293.  $y = 3\sqrt{1-x^2}$ ,  $x = \sqrt{1-y}$  chiziqlar va Oy oʻqi bilan chegaralangan figurani Ox oʻqi atrofida aylantirishdan hosil boʻlgan jismning hajmini hisoblang.
- 294.  $y = \frac{2}{1+x^2}$  va  $y=x^2$  chiziqlar bilan chegaralangan figurani Oy oʻqi atrofida aylantirishdan hosil boʻlgan jismning hajmini hisoblang.

295.  $x=acos^3t$ ,  $y=asin^3t$  astroida bilan chegaralangan figurani Ox oʻqi atrofida aylantirishdan hosil boʻlgan jismning hajmini hisoblang.

296.  $y = \sqrt{(x-2)^3}$  yarim kubik parabolaning A(2;-1) va B(5;-8) nuqtalar bilan chegaralangan yoyining uzunligini hisoblang.

297. r=3(1-cosφ) kardioidaning uzunligini hisoblang.

298. x=3(t-sint), y=3(1-cost) sikloidaning bir arkasining uzunligini hisoblang  $(0 \le t \le 2\pi)$ .

299. x=acos³t, e=asin³t astroidaning uzunligini hisoblang.

300. Kesishish nuqtalari A(1;1) va B(-1;1) nuqtalarda boʻlgan  $y^3=x^2$  va  $y=\sqrt{2-x^2}$  egri chiziqlar bilan chegaralangan figuraning perimetrini hisoblang.

### Koʻp oʻzgaruvchili funksiyalar

4. (301-320) z=f(x;y) funksiya berilgan.

$$F\left(x;y;z;\frac{\partial z}{\partial x};\frac{\partial z}{\partial y};\frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y};\frac{\partial^2 z}{\partial x^2};\frac{\partial^2 z}{\partial y^2}\right) = 0 \text{ ayniyatni isbotlang.}$$

301. 
$$z = \frac{y}{(x^2 - y^2)}$$
;  $F = \frac{1}{x} \frac{\partial z}{\partial x} + \frac{1}{y} \frac{\partial z}{\partial y} - \frac{z}{y^2}$ ;  
302.  $z = \frac{y^2}{3x} + \arcsin(xy)$ ;  $F = x \frac{\partial z}{\partial x} - xy \frac{\partial z}{\partial y} + y^2$ ;  
303.  $z = \ln(x^2 + y^2 + 2x + 1)$   $F = \frac{\partial^2 z}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 z}{\partial y^2}$ ;

304. 
$$z = \frac{y}{(x^2 - y^2)}$$
;  $F = \frac{1}{x} \frac{\partial x}{\partial x} + \frac{1}{y} \frac{\partial x}{\partial y} - \frac{z}{y^2}$ ;

305. 
$$z = \ln(x + e^{-y})$$
,  $F = \frac{\partial z}{\partial x} \cdot \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} - \frac{\partial z}{\partial y} \cdot \frac{\partial^2 z}{\partial x^2}$ ;

306. 
$$z = \frac{x}{y}$$
;  $F = x \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} - \frac{\partial z}{\partial y}$ ;

307. 
$$z = x^y$$
;  $F = \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} - (1 + y \ln x) \frac{\partial z}{\partial x}$ ;

308. 
$$z = x \cdot e^{x}$$
;  $F = x^{2} \frac{\partial^{2} z}{\partial x^{2}} + 2xy \frac{\partial^{2} z}{\partial x \partial y} + y^{2} \frac{\partial^{2} z}{\partial y}$ ;

309. 
$$z = \sin(x + ay)$$
;  $F = \frac{\partial^2 z}{\partial y^2} - a^2 \frac{\partial^2 z}{\partial x^2}$ ;

310. 
$$z = \cos y + (y - x)\sin y$$
;  $F = (x - y)\frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} - \frac{\partial z}{\partial y}$ ;

311. 
$$z = x \cdot \ln\left(\frac{y}{x}\right)$$
;  $F = x \frac{\partial z}{\partial x} + y \frac{\partial z}{\partial y} - z$ 

312. 
$$z = 4y(x^2 - y^2)$$
,  $F = \frac{1}{x} \frac{\partial z}{\partial x} + \frac{1}{y} \frac{\partial z}{\partial y} - \frac{z}{y^2}$ 

313. 
$$z = 2\cos^2\left(y - \frac{x}{2}\right)$$
;  $F = 2\frac{\partial^2 z}{\partial x^2} + \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y}$ 

314. 
$$z = xy + 3y$$
;  $F = x \frac{\partial z}{\partial x} + y \frac{\partial z}{\partial y} - xy - z$ 

315. 
$$z = 8y - x^2 - y^2$$
;  $F = x \frac{\partial z}{\partial x} + y \frac{\partial z}{\partial y} - z + x^2 + y^2$ 

316. 
$$z = 3x(x+y) + 4y(x+y)$$
;  $F = \frac{\partial^2 z}{\partial x^2} - 2\frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} + \frac{\partial^2 z}{\partial y^2}$ 

317. 
$$z = xy + 7y$$
;  $F = x \frac{\partial z}{\partial x} + y \frac{\partial z}{\partial y} - xy - z$   
318.  $z = 2x^2 + 7xy + 5y^2$ ;  $F = \frac{\partial^2 z}{\partial x^2} - 2 \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} + \frac{\partial^2 z}{\partial y^2}$   
319.  $z = 3y^e \left( ye^{\frac{x^2}{2y^2}} \right)$ ;  $F = \left( x^2 - y^2 \right) \frac{\partial z}{\partial x} + xy \frac{\partial z}{\partial y} - xyz$   
320.  $z = 5x^2y + \frac{1}{xy^2}$ ;  $F = x^2 \frac{\partial^2 z}{\partial x^2} + 2xy \frac{\partial^2 z}{\partial x \partial y} + y^2 \frac{\partial^2 z}{\partial y^2} + x \frac{\partial z}{\partial x} + y \frac{\partial z}{\partial y} - 9z$ 

5.(321-340) z=f(x;y) funksiya,  $A(x_0,y_0)$  nuqta va  $\vec{a}$  vektorlar berilgan.

Toping:

- a) z=f(x;y) funksiyaning A nuqtadagi gradientini.
- b)  $\vec{a}$  vektor yoʻnalishi boʻyicha z=f(x;y) funksiyaning A nuqtadagi xosilasini.

321. 
$$z = x^2 + xy + y^2; A(-1;1), \vec{a}(2;-1)$$

322. 
$$z = 2x^2 + 3xy + y^2$$
; A(2;1), $\vec{a}$ (3;-4)

323. 
$$z = \ln(5x^2 + 3y^2), A(1;1), \overline{a}(3;2)$$

324. 
$$z = \ln(5x^2 + 4y^2) A(1;1), \vec{a}(2;-1)$$

325. 
$$z = 3x^2 + 6xy; A(2;1), \vec{a}(1;2)$$

326. 
$$z = arctg(xy^2), A(2;3), \vec{a}(4;-3)$$

327. 
$$z = \arcsin\left(\frac{x^2}{y}\right); A(1;2), \vec{a}(5;-12)$$

328. 
$$z = \ln(3x^2 + 4y^2) A(1;3), \vec{a}(2;-1)$$

329. 
$$z = 3x^4 + 2x^2y^3$$
;  $A(-1;2)$ ,  $\vec{a}(4;-3)$ 

330. 
$$z = 3x^2y^2 + 5xy^2$$
; A(1;1),  $\vec{a}$ (2;1)

331. 
$$z = xy + 2y^2 - 2x$$
;  $A(1;2)$ ,  $\vec{a}(-2;1)$ 

332. 
$$z = 2xy + 3y^2 - 5x$$
; A(1;1), $\vec{a}$ (3;-2)

333. 
$$z = x^2 - y^2 + 5x + 4y$$
; A(3;2),  $\vec{a}$ (1;1)

334. 
$$z = 3x^2 + 2y^2 - xy; A(-1;3), \vec{a}(1;2)$$

335. 
$$z = \arcsin\left(\frac{y}{x^2}\right); A(3;2), \vec{a}(-3;4)$$

336. 
$$z = x^2 + y^2 + 2x + y - 1; A(2;4), \vec{a}(3;-4)$$

337. 
$$z = x^2 - y^2 + 6x + 3y; A(2;3), \vec{a}(4;-3)$$

338. 
$$z = arctg(x^2y)A(3;2), \vec{a}(-3;4)$$

339. 
$$z = x^2 + 3xy - 6y; A(4;1), \vec{a}(2;-1)$$

340. 
$$z = 3x^2 - xy + x + y$$
;  $A(1;3)$ ,  $\vec{a}(2;-1)$ 

## Oddiy differensial tenglamalar

6.(341-360) Berilgan differensial tenglamalarning umumiy yechimini toping.

341. a) 
$$(x^2 - y^2)y' = 2xy;$$

342. a) 
$$(1+x^2)y'-2xy=(1+x^2)^2$$
;

343. a) 
$$xy' = y \ln\left(\frac{y}{x}\right);$$

344. a) 
$$xy' + y = 3$$
;

345. a) 
$$xy' + xe^{x} = y$$
;

346. a) 
$$y'\cos x = (y+1)\sin x$$
;

347. a) 
$$xy' - y = \sqrt{x^2 + y^2}$$
;

348. a) 
$$x^2y' - 2xy = 3$$
;

b) 
$$(1-x^2)y'' = xy'$$

b) 
$$2yy''+(y')^2+(y')^4=0$$

b) 
$$y''+y'tgx = \sin 2x$$

b) 
$$y'' + \frac{y'}{x} = x^2$$

b) 
$$1 + (y')^2 + yy'' = 0$$

b) 
$$(1+y)y''-5(y')^2=0$$

b) 
$$xy'' + 2y' = x^3$$

b) 
$$y''tgy = 2(y')^2$$

349. a) 
$$x^2y' + y^2 - 2xy = 0$$
; b)  $3yy'' + (y')^2 = 0$   
350. a)  $xy' + y = x + 1$ ; b)  $y'' - 2y'tgx = \sin x$ 

351. a) 
$$(1+e^x)y' = ye^x$$
; b)  $y'' = 128y^3$ 

352. a) 
$$y(1 + \ln y) + xy' = 0$$
; b)  $y'' + 2\sin y \cos^2 y = 0$ 

353. a) 
$$(1+e^x)yy' = e^x$$
; b)  $y''y^3 + 49 = 0$   
354. a)  $y \ln y + xy' = 0$ ; b)  $y'' = 2y^3$ 

355. a) 
$$\sqrt{1-x^2}y'+xy^2+x=0$$
; b)  $y''y^3+4=0$ 

356. a) 
$$(3 + e^x)yy' = e^x$$
; b)  $y''y^3 = 4(y'' - 1)$ 

357. a) 
$$x - yy' = yx^2y' - xy^2$$
; b)  $4y^3y'' = y'' - 16$ 

358. a) 
$$4x - 3yy' = 3x^2yy' - 2xy^2$$
; b)  $x^2y'' - 2xy' + 2y = 0$ 

359. a) 
$$\sqrt{4-x^2}y' + xy^2 + x = 0$$
; b)  $yy'' - (y')^2 + (y')^3 = 0$ 

360. a) 
$$(e^x + 8)y' - ye^x = 0$$
; b)  $y'' + tgxy' = \sin 2x$ 

7.(361-380) Berilgan tenglamaning to 'la differensial tenglama ekanligini aniqlab, uning umumiy yechimini toping:

361. 
$$3x^2e^y dx + (x^3e^y - 1)dy = 0.$$

362. 
$$\left(3x^2 + \frac{2}{y}\cos\frac{2x}{y}\right)dx = \frac{2x}{y^2} \cdot \cos\frac{2x}{y}dy.$$

363. 
$$(3x^2 + 4y^2)dx + (8xy + e^y)dy = 0$$
.

364. 
$$\left(2x-1-\frac{y}{x^2}\right)dx - \left(2y-\frac{1}{x}\right)dy$$
.

365. 
$$(y^2 + y \cdot \sec^2 x) dx + (2xy + tgx) dy = 0$$
.

366. 
$$(3x^2y + 2y + 3)dx + (x^3 + 2x + 3y^2)dy = 0$$
.

367. 
$$\left(\frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2}} + \frac{1}{x} + \frac{1}{y}\right) dx + \left(\frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2}} + \frac{1}{y} - \frac{x}{y^2}\right) dy = 0.$$

368. 
$$\left[\sin 2x - 2\cos(x+y)\right]dx - 2\cos(x+y)dy = 0$$
.

369. 
$$(x^2 + y^2 + 2x)dx + 2xydy = 0$$
.

370. 
$$(x + y)dx + (e^y + x + 2y)dy = 0$$
.

371. 
$$xy^2 dx + y(x^2 + y^2) dy = 0$$
.

372. 
$$\left(\frac{x}{\sqrt{x^2 + y^2}} + y\right) dx + \left(x + \frac{y}{\sqrt{x^2 + y^2}}\right) dy = 0.$$

373. 
$$\frac{1+xy}{x^2y} dx + \frac{1-xy}{xy^2} dy = 0.$$

374. 
$$\frac{dx}{y} - \frac{x + y^2}{y^2} dy = 0.$$

375. 
$$\frac{y}{x^2} dx - \frac{xy+1}{x} dy = 0.$$

376. 
$$\left( xe^{x} + \frac{y}{2} \right) dx - \frac{dy}{y} = 0.$$

377. 
$$\left(10xy - \frac{1}{\sin y}\right) dx + \left(5x^2 + \frac{x\cos y}{\sin^2 y} - y^2\sin y^3\right) dy = 0.$$

378. 
$$\left(\frac{y}{x^2 + y^2} + e^x\right) dx - \frac{x}{x^2 + y^2} dy = 0.$$

379. 
$$e^{y}dx + (\cos y + xe^{y})dy = 0.$$

380. 
$$(y^3 + \cos x)dx + (3xy^2 + e^y)dy = 0.$$

8. (381-400) Masalaning shartiga qarab differensial tenglamaning xususiy yoki umumiy yechimini toping:

381. 
$$4y^3y'' = y^4 - 16, y(0) = 2\sqrt{2}; y'(0) = \frac{1}{\sqrt{2}}.$$

382. 
$$y'' = 128y; y(0) = 1; y'(0) = 8.$$

383. 
$$y''y^3 + 64 = 0; y(0) = 4; y'(0) = 2.$$

384. 
$$y'' = 32 \sin^3 y \cos y; y(1) = \frac{\pi}{2}; y'(1) = 4.$$

385. 
$$y'' = 2y^3$$
;  $y(-1) = 1$ ;  $y'(1) = 1$ .

386. 
$$x^2y''+xy'=1$$
.

387. 
$$tgx \cdot y''' = 2y''$$
.

388. 
$$(1+x^2)y''+2xy'=x^3$$
.

389. 
$$y'' + \frac{2x}{1+x^2} \cdot y' = 2x$$
.

390. 
$$x^4y''+x^3y'=4$$
.

391. 
$$y''' - 36y' = 299(\cos 7x + \sin 7x)$$
.

392. 
$$2xy''' = y''$$
.

393. 
$$xy''' + y'' = 1$$
.

394. 
$$xy''' + 2y'' = 0$$
.

395. 
$$y'' = 32y^3; y(4) = 1; y'(4) = 4.$$

396. 
$$y''y^3 + 16 = 0; y(1) = 2; y'(1) = 2.$$

397. 
$$y'' = 2y^3, y(-1) = 1, y'(-1) = 1.$$

398. 
$$y''y^3 + y = 0; y(0) = -1; y'(0) = -2.$$

399. 
$$y^3y'' = 4(y^4 - 1)y(0) = \sqrt{2}; y(0) = \sqrt{2}.$$

400. 
$$xy''' = 2$$
.

9.(401-420) y"+py'+qy=f(x) koʻrinishdagi tenglamaning  $y_0=y(x_0)$ ,  $y_0'=y'(x_0)$  boshlangʻich shartlarni qanoatlantiruvchi xususiy yechimini toping:

401. 
$$y''+4y-12y = 8\sin 2x; y(0) = 0; y'(0) = 0.$$

402. 
$$y''-6y'+9y=x^2-x+3; y(0)=\frac{4}{3}; y'(0)=\frac{1}{27}.$$

403. 
$$y''+4y = e^{-2x}$$
;  $y(0) = 0$ ;  $y'(0) = 0$ .

404. 
$$y''-2y'+5y = xe^{2x}; y(0) = 1; y'(0) = 0.$$

405. 
$$y''+5y'+6y=12\cos 2x; y(0)=1; y'(0)=3.$$

406. 
$$y''-5y'+6y = (12x-7) \cdot e^{-x}; y(0) = 0; y'(0) = 0.$$

407. 
$$y''-4y'+13y = 26x+5; y(0)=1; y'(0)=0.$$

408. 
$$y''-4y' = 6x^2 + 1; y(0) = 2; y'(0) = 3.$$

409. 
$$y''-2y'+y=16e^{x};y(0)=1;y'(0)=2.$$

410. 
$$y''+6y'+9y=10e^{-3x}$$
;  $y(0)=3$ ;  $y'(0)=2$ .

411. 
$$y''+6y'+5y = 25x^2-2$$
;  $y(0) = 1$ ;  $y'(0) = 0$ .

412. 
$$y''-6y'-9y = 3x-8e^{x}; y(0) = 0; y'(0) = 0.$$

413. 
$$y''-2y'+10y = 37\cos 3x; y(0) = 0; y'(0) = 0.$$

414. 
$$y''-4y'+4y=e^{2x}\sin 5x; y(0)=1; y'(0)=0.$$

415. 
$$y''-4y'+8y = e^{x}(2\cos x - \sin x); y(0) = 1; y'(0) = 2.$$

416. 
$$y''+2y'+y=e^x \cdot \cos 2x; y(0)=1; y'(0)=0.$$

417. 
$$y''+2y' = 4e^{x}(\sin x + \cos x); y(0) = 0; y'(0) = 0.$$

418. 
$$y''+2y'+5y = -\sin 2x; y(0) = 1; y'(0) = 0.$$

419. 
$$y''+y = 2\cos 5x + 3\sin 5x; y(0) = 2; y'(0) = 1.$$

420. 
$$y''+2y'+5y = -\cos x; y(0) = 1; y'(0) = 0.$$

10.(421-440) O'zgarmas koeffitsientli chiziqli differensial tenglamalar sistemasi berilgan.

#### Topilsin:

a) xarakteristik tenglama yordamida sistemaning umumiy yechimini;

b) berilgan sistemani matritsa usulida yechimini.

$$421. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = 4x + 6y \\ \frac{dy}{dt} = 4x + 2y \end{cases}$$

$$427. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -4x - 6y \\ \frac{dy}{dt} = -4x - 2y \end{cases}$$

$$428. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -5x - 8y \\ \frac{dy}{dt} = -3x - 3y \end{cases}$$

$$428. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -3x - 3y \\ \frac{dy}{dt} = -3x - 3y \end{cases}$$

$$429. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -x - 5y \\ \frac{dy}{dt} = -7x - 3y \end{cases}$$

$$424. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -x + 5y \\ \frac{dy}{dt} = -x + 5y \end{cases}$$

$$425. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -x + 5y \\ \frac{dy}{dt} = x + 3y \end{cases}$$

$$426. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = 3x - 2y \\ \frac{dy}{dt} = 2x + 8y \end{cases}$$

$$427. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -4x - 6y \\ \frac{dy}{dt} = -4x - 6y \\ \frac{dy}{dt} = -5x - 8y \end{cases}$$

$$428. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -x - 5y \\ \frac{dy}{dt} = -7x - 3y \end{cases}$$

$$429. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = -7x + 5y \\ \frac{dy}{dt} = 4x - 8y \end{cases}$$

$$430. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = 5x - y \\ \frac{dy}{dt} = x + 3y \end{cases}$$

$$431. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = 8x - y \\ \frac{dy}{dt} = x + 3y \end{cases}$$

$$432. \begin{cases} \frac{dx}{dt} = 8x - y \\ \frac{dy}{dt} = x + y \end{cases}$$

433. 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = x - 4y \\ \frac{dy}{dt} = x + y \end{cases}$$
437. 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = -7x + y \\ \frac{dy}{dt} = -2x - 5y \end{cases}$$
438. 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = x + y \\ \frac{dy}{dt} = -4x - y \end{cases}$$
438. 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = x + y \\ \frac{dy}{dt} = -2x + 3y \end{cases}$$
439. 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = 2x - y \\ \frac{dy}{dt} = 4x + 6y \end{cases}$$
436. 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = 12x - 5y \\ \frac{dy}{dt} = 5x + 12y \end{cases}$$
440. 
$$\begin{cases} \frac{dx}{dt} = -x + 5y \\ \frac{dy}{dt} = -x + 5y \end{cases}$$

### 3-§. UChINChI YOZMA ISh TOPShIRIQLARI

#### Sonli va funksional qatorlar

1.(441-460) Berilgan  $\sum_{n=1}^{\infty} u_n$  sonli qatorni yaqinlashishga tekshiring:

441. 
$$u_n = \frac{n+3}{n^3 - 2}$$

442.  $u_n = \frac{2n}{n^2 + 1}$ 

443.  $u_n = \frac{e^{-\sqrt{n}}}{\sqrt{n}}$ 

444.  $u_n = \frac{2n}{n^4 - 9}$ 

445. 
$$u_n = \frac{1}{(2n+1)^2 - 1}$$

446. 
$$u_n = \frac{n^5}{2n}$$

447. 
$$u_n = \frac{3^n}{(2n)!}$$

448. 
$$u_n = \frac{3^{2n+1}}{2^{3n-1}}$$

449. 
$$u_n = \frac{n^3}{e^n}$$

450. 
$$u_n = \frac{n!}{5^n}$$

451. 
$$u_n = \frac{1}{(n+1)[\ln(n+1)]^2}$$

452. 
$$u_n = \frac{7^{3n}}{(2n-5)!}$$

453. 
$$u_n = \frac{2n+1}{\sqrt{n \cdot 2^n}}$$

454. 
$$u_n = \frac{2n-3}{n(n+1)}$$

455. 
$$u_n = \frac{n^2}{(3n)!}$$

456. 
$$u_n = \frac{n+3}{n^3-2}$$

457. 
$$u_n = \frac{1}{(n+1)\ln(n+1)}$$

458. 
$$u_n = \frac{2n-1}{2^n}$$

459. 
$$u_n = \frac{n^{n+1}}{(n+1)!}$$

460. 
$$u_n = \frac{n^3}{(2n)!}$$

2. (461-480) Berilgan ishoralari almashinuvchi sonli qatorni yaqinlashishga tekshiring:

461. 
$$\sum_{n=2}^{\infty} (-1)^n \frac{\ln n}{\sqrt[3]{n^7}}$$

$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \frac{1}{\sqrt[3]{n^4} + \sqrt[4]{n^3}}$$

463. 
$$\sum_{n=2}^{\infty} \frac{(-1)^n}{\sqrt[n]{n+\ln n}}$$

464. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{(-3)^n}{(2n+1)^n}$$

465. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \frac{\sqrt[3]{n+2}}{\sqrt[4]{n} + \sqrt{n}}$$

466. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{(-1)^n}{n\sqrt[3]{1+\ln n}}$$

467. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \ln \frac{3n+2}{2n+3}$$

468. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{(-1)^n}{n \ln(n+1)}$$

$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{\left(-1\right)^n}{\sqrt{n} \left(e^{\sqrt{n}} + e^{-\sqrt{n}}\right)}$$

470. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \operatorname{tg} \frac{1}{n}$$

471. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \frac{3^n}{(3n-2)!}$$

472. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \frac{1}{n \ln 2n}$$

481.  $a_n = \frac{\sqrt[3]{(n+1)^n}}{1}$ 

sohasini toping:

$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \; \frac{n}{2\sqrt[4]{n^5} + \sqrt[5]{n^4}}$$

474. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} (-1)^n \sin \frac{\pi}{2\sqrt[8]{n^3}}$$

475. 
$$\sum_{n=2}^{\infty} (-1)^n \frac{1}{n\sqrt{\ln^3 n}}$$

476. 
$$\sum_{n=2}^{\infty} \frac{(-1)^n}{n^{5}\sqrt{\ln n}}$$

477. 
$$\sum_{n=2}^{\infty} \frac{(-1)^n}{n^{3}\sqrt{\ln n}}$$

478. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{(-1)^n}{\sqrt[5]{n} + \ln n}$$

479. 
$$\sum_{n=2}^{\infty} \frac{(-1)^n}{n \sqrt[4]{\ln n}}$$

480. 
$$\sum_{n=1}^{\infty} \frac{(-1)^n \cdot n}{n^2 + \ln n}$$

3.(481-500) Berilgan  $\sum_{n=0}^{\infty} a_n x^n$  darajali qatoming yaqinlashish

482. 
$$a_n = \frac{(n!)^2}{(2n)!}$$

483. 
$$a_n = \frac{2n}{n(n+1)}$$

484. 
$$a_n = n!$$

485. 
$$a_n = \frac{(2n)!}{n^n}$$

486. 
$$a_n = \frac{1}{a_n^n}$$

487. 
$$a_n = \frac{3^n \cdot n!}{(n+1)^n}$$

488. 
$$a_n = \frac{1}{n^{2^n}}$$

489. 
$$a_n = \frac{n}{3^n (n+1)}$$

490. 
$$a_n = \frac{n}{2^n(n+1)}$$

491. 
$$a_n = \frac{5n}{\sqrt[n]{n}}$$

492. 
$$a_n = \frac{n!}{n^n}$$

493. 
$$a_n = \left(1 + \frac{1}{n}\right)^n$$

494. 
$$a_n = \frac{(-1)^{n-1}}{n}$$

495. 
$$a_n = \frac{n+1}{3^n(n+2)}$$

496. 
$$a_n = \left(\frac{n}{2n+1}\right)^{2n-1}$$

497. 
$$a_n = \frac{3n}{\sqrt{2^n (3n-1)}}$$

498. 
$$a_n = \frac{1}{n(n+1)}$$

499. 
$$a_n = \frac{n+2}{n(n+1)}$$

500. 
$$a_n = \frac{1}{n \cdot 10^{n-1}}$$

4. (501-520) Differensial tenglamaning berilgan boshlang'ich shartlarni qanoatlantiruvchi yechimining Teylor qatoriga yoyilmasidagi dastlabki to'rtta hadini toping:

501. 
$$y' = 2x - \ln y + 3$$
,  $y(3) = 1$ .

502. 
$$y' = \sin 2x + \cos y, y(\frac{\pi}{2}) = \pi.$$

503. 
$$y' = 2 \ln y - xy$$
,  $y(2) = 1$ .

504. 
$$y' = x^2 + 2 \ln y$$
,  $y(-2) = 1$ .

505. 
$$y' = x - y + 3e^y$$
,  $y(-5) = 0$ .

506. 
$$y' = e^y + xy, y(3) = 0.$$

507. 
$$y' = x - y + \cos 2y$$
,  $y(-4) = 0$ .

508. 
$$y' = 2x - \cos y$$
,  $y(1) = \frac{\pi}{2}$ .

509. 
$$y' = e^{2y} + 4x, y(-1) = 0.$$

510. 
$$y' = x^2 + y^3$$
,  $y(1) = 1$ .

511. 
$$y' = x^3 - e^{-y}, y(2) = 0.$$

512. 
$$y' = 2x^2 + y^3 - 5$$
,  $y(2) = 1$ .

513. 
$$y' = x^2 + \frac{2}{y} - 5$$
,  $y(3) = 1$ .

514. 
$$y' = x^4 - y^4 + 2$$
,  $y(-1) = 1$ .

515. 
$$y' = xy - \frac{1}{x} + x, y(-1) = 1.$$

516. 
$$y' = x^3 + \sin y, y(1) = \frac{\pi}{2}$$
.

517. 
$$y' = x - y + \frac{x}{y}, y(2) = 1.$$

518. 
$$y' = \sqrt{y} - x$$
,  $y(1) = 4$ .

519. 
$$y' = \sin x + \cos y, y\left(\frac{\pi}{2}\right) = \frac{\pi}{2}$$
.

520. 
$$y' = (2x - y)^3$$
,  $y(2) = 3$ .

5.(521-540) Berilgan f(x) funksiyani (a;b) intervalda Fure qatoriga yoyilmasini toping:

521. 
$$f(x) = x + 1$$
;  $(-\pi; \pi)$   
522.  $f(x) = e^{-x}$ ;  $(-\pi; \pi)$   
523.  $f(x) = x^2 + 1$ ;  $(-2; 2)$   
524.  $f(x) = e^x$ ;  $(-2; 2)$   
525.  $f(x) = \frac{\pi - x}{2}$ ;  $(-\pi; \pi)$   
526.  $f(x) = e^x + 4$ ;  $(-2; 2)$   
527.  $f(x) = 1 + |x|$ ;  $(-1; 1)$   
528.  $f(x) = \begin{cases} 0 - \pi < x < 0 \\ x & 0 \le x < \pi; \end{cases}$   $(-\pi; \pi)$   
529.  $f(x) = \pi - x$ ;  $(0; 2\pi)$   
530.  $f(x) = |1 - x|$ ;  $(-2; 2)$   
531.  $f(x) = e^x - 1$ ;  $(0; 2\pi)$   
532.  $f(x) = |x|$ ;  $(-\pi; \pi)$   
533.  $f(x) = x^3$ ;  $(-\pi; \pi)$   
534.  $f(x) = x - 1$ ;  $(-1; 1)$   
535.  $f(x) = x^2$ ;  $(-\pi; \pi)$   
536.  $f(x) = x^2$ ;  $(-\pi; \pi)$   
537.  $f(x) = \begin{cases} 6, 0 < x < 2 \\ 3x, 2 \le x < 4; \end{cases}$   $(-1; 1)$   
539.  $f(x) = x^2$ ;  $(-1; 1)$ 

540. f(x) = |x| + 2; (-1;1)

### Karrali va egri chiziqli integrallar

6. (541-560) Berilgan ikki karrali integralda integrallash tartibini oʻzgartiring:

$$541. \int_{-2}^{-1} dy \int_{-\sqrt{2+y}}^{0} f(x,y) dx + \int_{-1}^{0} dy \int_{-\sqrt{-y}}^{0} f(x,y) dx$$

$$542. \int_{0}^{1} dy \int_{-\sqrt{y}}^{0} f(x,y) dx + \int_{1}^{\sqrt{y}} dy \int_{0}^{0} f(x,y) dy$$

$$543. \int_{0}^{1} dy \int_{0}^{y} f(x,y) dx + \int_{1}^{2} dy \int_{0}^{\sqrt{2-y^{2}}} f(x,y) dx$$

$$544. \int_{0}^{1} dy \int_{0}^{0} f(x,y) dx + \int_{1}^{2} dy \int_{0}^{\sqrt{2-y}} f(x,y) dx$$

$$545. \int_{-\sqrt{2}}^{-1} dx \int_{-\sqrt{2-x^{2}}}^{0} f(x,y) dy + \int_{-1}^{0} dx \int_{x}^{0} f(x,y) dy$$

$$546. \int_{0}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y) dx + \int_{1}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y) dx$$

$$547. \int_{-2}^{-1} dy \int_{0}^{1} f(x,y) dx + \int_{1}^{0} dy \int_{0}^{1} f(x,y) dy$$

$$548. \int_{0}^{1} dy \int_{-\sqrt{y}}^{1} f(x,y) dx + \int_{1}^{0} dy \int_{-1}^{1} f(x,y) dx$$

$$549. \int_{-\sqrt{2}}^{1} dx \int_{0}^{1} f(x,y) dy + \int_{-1}^{0} dx \int_{0}^{1} f(x,y) dy$$

550. 
$$\int_{-2}^{\sqrt{3}} dx \int_{-4-x^{2}}^{0} f(x,y)dy + \int_{-\sqrt{3}}^{0} dx \int_{\sqrt{4-x^{2}}-2}^{0} f(x,y)dy$$
551. 
$$\int_{0}^{1} dx \int_{1-x^{2}}^{0} f(x,y)dy + \int_{1}^{e} dx \int_{\ln x}^{1} f(x,y)dy$$
552. 
$$\int_{0}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx + \int_{1}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx$$
553. 
$$\int_{0}^{1} dx \int_{0}^{1} f(x,y)dx + \int_{1}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx$$
554. 
$$\int_{-2}^{1} dx \int_{-(2+x)}^{0} f(x,y)dy + \int_{1}^{1} dx \int_{1}^{1} f(x,y)dx$$
555. 
$$\int_{0}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx + \int_{1}^{2} dy \int_{1}^{0} f(x,y)dx$$
556. 
$$\int_{0}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx + \int_{1}^{2} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx$$
557. 
$$\int_{0}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx + \int_{1}^{2} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx$$
558. 
$$\int_{0}^{1} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx + \int_{1}^{2} dy \int_{0}^{1} f(x,y)dx$$
559. 
$$\int_{0}^{1} dx \int_{0}^{1} f(x,y)dy + \int_{0}^{2} dx \int_{0}^{1} f(x,y)dy$$

$$560 \int_{-2}^{-1} dy \int_{-(2+y)}^{0} f(x,y) dx + \int_{-1}^{0} dy \int_{\sqrt{y}}^{0} f(x,y) dx$$

7. (561-580) Berilgan ikki o'lchamli integralni xisoblang:

561. 
$$\iint_{(D)} (12x^2y^2 + 16x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = -\sqrt{x}, y = x^2$$

561. 
$$\iint_{(D)} (12x^2y^2 + 16x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = -\sqrt{x}, y = x^2$$
562. 
$$\iint_{(D)} (9x^2y^2 + 48x^3 + y^3) dxdy, (D)x = 1, y = -x^2, y = \sqrt{x}$$

563. 
$$\iint_{(D)} (36x^2y^2 - 96x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt[3]{x}, y = -x^3$$

564. 
$$\iint_{(D)} (18x^2y^2 + 32x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = x^3, y = -\sqrt[3]{x}$$

565. 
$$\iint_{(D)} (27x^2y^2 + 48x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = x^2, y = -\sqrt[3]{x}$$

566. 
$$\iint_{(D)} (186x^2y^2 + 32x^3y^3) dxdy, (D) x = 1, y = \sqrt[3]{x}, y = -x^2$$

567. 
$$\iint_{(D)} (18x^2y^2 + 32x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = x^3, y = -\sqrt[3]{x}$$

568. 
$$\iint_{(D)} (27x^2y^2 + 48x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt{x}, y = -x^3$$

569. 
$$\iint_{(D)} (27x^2y^2 + 48x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt[3]{x}, y = -x^3$$

570. 
$$\iint_{(D)} (12xy + 9x^2y^2) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt{x}, y = -x^2$$

571. 
$$\iint_{(D)} (8xy + 9x^2y^2) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt[3]{x}, y = -x^3$$

572. 
$$\iint_{(D)} (24xy + 18x^2y^2) dxdy, (D)x = 1, y = x^3, y = -x^3$$

573. 
$$\iiint_{(D)} (12xy + 27x^2y^2) dxdy, (D)x = 1, y = -x^2, y = -\sqrt[3]{x}$$

574. 
$$\iint_{(D)} (8x^2y^2 + 18x^2y^2) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt[3]{x}, y = -x^2$$

575. 
$$\iint_{(D)} \left( \frac{4}{5} xy + \frac{9}{11} x^2 y^2 \right) dxdy, (D)x = 1, y = x^3, y = -\sqrt{x}$$

576. 
$$\iint_{(D)} \left( \frac{4}{3} xy + 9x^2 y^2 \right) dxdy, (D) x = 1, y = \sqrt{x}, y = -x^3$$

577. 
$$\iint_{(D)} (24xy - 48x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = x^2, y = -\sqrt{x}$$

578. 
$$\iint_{(D)} (6xy + 24x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt{x}, y = -x^2$$

579. 
$$\iint_{(D)} (4xy + 16x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = \sqrt[3]{x}, y = -x^3$$

580. 
$$\iint_{(D)} (4xy + 16x^3y^3) dxdy, (D)x = 1, y = -\sqrt[3]{x}, y = x^3$$

8. (581-600) Tenglamasi dekart koordinatalarida berilgan egri chiziq bilan chegaralangan yassi figuraning yuzini ikki o'lchamli integral yordamida qutb koordinatalar sistemasiga o'tib hisoblang:

$$581. (x^{2} + y^{2})^{3} = a^{2}x^{2}y^{2}$$

$$586. x^{6} = a^{2}(x^{4} - y^{4})$$

$$582. (x^{2} + y^{2})^{2} = a^{2}(4x^{2} + y^{2})$$

$$583. (x^{2} + y^{2})^{3} = a^{2}x^{2}(4x^{2} + 3y^{2})$$

$$584. (x^{2} + y^{2})^{2} = a^{2}(3x^{2} + 2y^{2})$$

$$585. x^{4} = a^{2}(3x^{2} - y^{2})$$

$$586. x^{6} = a^{2}(x^{4} - y^{4})$$

$$587. x^{4} = a^{2}(x^{2} - 3y^{2})$$

$$588. y^{6} = a^{2}(y^{4} - x^{4})$$

$$589. (x^{2} + y^{2})^{2} = a^{2}(2x^{2} + 3y^{2})$$

$$580. y^{6} = a^{2}(x^{2} + y^{2})(3y^{2} - x^{2})$$

$$591. (x^{2} + y^{2})^{2} = 2y^{3}$$

$$597. x^{3} + y^{3} = 16xy$$

$$592. (x^{2} + y^{2})^{2} = a^{2}(x^{4} + y^{4})$$

$$598. y = 2 - x, y^{2} = 4x + 4$$

$$593. (x^{2} + y^{2})^{2} = a^{2}(x^{2} - y^{2})(x \ge 0)$$

$$599. y + x = 0, x = y^{2} - 2y = 0$$

$$594. (y - x)^{2} = 1 - x^{2}$$

$$600. (x^{2} + y^{2})^{2} = 2a^{2}xy$$

$$595. (3x^{2} + y^{2})^{2} = 3x^{2}y$$

$$596. (x^{2} + y^{2})^{2} = 64xy$$

9. (601-620) Berilgan sirtlar bilan chegaralangan jismning hajmini, uch o'lchamli integral yordamida hisoblang. Jismning shaklini va uning XOY tekisligiga proeksiyasini chizing:

601. 
$$z = 0, z = x, y = 0, y = 4, x = \sqrt{25 - y^2}$$
  
602.  $z = 0, z = 9 - y^2, x^2 + y^2 = 9$   
603.  $z = 0, z = 4 - x - y, x^2 + y^2 = 4$   
604.  $z = 0, z = y^2, x^2 + y^2 = 9$   
605.  $z = 0, z + y = 2, x^2 + y^2 = 4$   
606.  $z = 0, 4z = y^2; 2x - y = 0, x + y = 9$   
607.  $z = 0, x^2 + y^2 = z, x^2 + y^2 = 4$   
608.  $z = 0, z = 1 - y^2, x = y^2; x = 2y^2 + 1$   
609.  $z = 0, z = 1 - x^2, y = 0, y = 3 - x$   
610.  $z = 0, z = 4 \cdot \sqrt{y}, x = 0, x + y = 4$   
611.  $z = 0, z = 4 - x - y, x = 3, y = 2, x = 0, y = 0$   
612.  $z = 0, x + y + z = 1, x = 0, y = 0$   
613.  $z = 0, z + x = 3, y = 2, x = 0, y = 0$   
614.  $z = 0, z = 3, y = 0, x + y = 2, x = 0$   
615.  $z = 0, z = 1, 4z^2 = x^2 + y^2, y = 0, x = 0$ 

616. 
$$z = 0, z = 3, y = 0, y = 1, x + y = 1, x + y = 2$$

617. 
$$z = 0, x + 2z = 3, y = 1, y = 3, x = 0$$

618. 
$$z = 0, x^2 + y^2 + z^2 = 4, x = \frac{1}{2}(x^2 + y^2)$$

619. 
$$z = 0, z = x^2 + y^2, x + y = 1, y = 0, x = 0$$

620. 
$$z = 0, z^2 = xy, y = 5, y = 5, x = 5$$

- 10. (621-640) Egri chiziqli integrallarni hisoblang:
- 621. L : x=5cost, y=5sint, aylana boʻylab A(5;0) nuqtadan B(0;5) nuqtagacha soat strelkasiga teskari yoʻnalishda berilgan  $\int (x^2-y) dx (x-y^2) dy \text{ egri chiziqli integralni hisoblang.}$
- 622. L=OAB siniq chiziq boʻylab berilgan  $\int_{L} (x+y)dx (x-y)dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Bunda, O(0;0), A(2;0), B(4;5). Chizmasini chizing.
- 623. L = ABC uchburchak tomonlari boʻylab soat strelkasiga teskari yoʻnalishda berilgan  $\oint \frac{ydx xdy}{x^2 + y^2}$  egri chiziqli integralni hisoblang. Bunda, A(1;0), B(1;1), C(0;1). Chizmasini chizing.
- 624. L:  $y=x^2$  parabolaning A(-1;1) nuqtadan B(1;1) nuqtagacha boʻlgan yoyi boʻylab berilgan  $\int_{L} (x^2-2xy) dx + (y^2-2xy) dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. L Chizmasini chizing.
- 625. L: x=3cost, y=2sint ellipsning OX oʻqidan yuqori qismi boʻylab, t-parametr oʻsishi yoʻnalishida berilgan  $\int_{L} (x^2y 3x) dx + (y^2x + 2y) dy$ egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.

- 626. L = ABC -siniq chiziq boʻylab koʻrsatilgan yoʻnalishda berilgan  $\int_{ABC} (x^2 + y) dx (y^2 + x) dy$  egri chiziqli integralni hisoblang.
- Bunda, A(1;2), B(1;5), C(3;5). Chizmasini chizing.
- 627. L:  $y=e^x$  egri chiziqning A(0,1) nuqtasidan B(-1; e) nuqtasigacha boʻlgan yoyi boʻylab koʻrsatilgan yoʻnalishda berilgan  $\int_L y dx + \frac{x}{y} dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.
- 628. L=AB kesma boʻylab berilgan  $\int_{AB} \frac{y^2 + 1}{y} dx \frac{x}{y^2} dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Bunda, A(1;2), V(2;4). Chizmasini chizing.
- 629. L:  $y=2x^2$  parabolaning O(0;0) nuqtadan A(1;2) nuqtagacha bo'lgan yoyi bo'ylab berilgan  $\int\limits_{AB} (xy-x^2) dx + x dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.
- 630. L: y=lnx egri chiziqning A(1;0) nuqtadan B(e;1) nuqtagacha boʻlgan yoyi boʻylab berilgan  $\int_{AB} \frac{y}{x} dx + x dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.
- 631. L: 2x+y=2 to 'g'ri chiziqning A(1;0) nuqtasidan B(0;2) nuqtasigacha bo 'lgan kesmasi bo 'ylab berilgan  $\int_{L} (xy-1)dx + x^2ydy \text{ egri chiziqli integralni hisoblang.}$  Chizmasini chizing.
- 632.  $4x+y^2=4$  parabolaning A(1;0) nuqtasidan B(0;2) nuqtasigacha boʻlgan yoyi boʻylab berilgan  $\int_{L} (xy-1)dx + x^2ydy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.
- 633. L: x=cost, y=2sint ellipsning A(1;0) nuqtasidan B(0;2) nuqtasigacha bo'lgan yoyi bo'ylab, ko'rsatilgan yo'nalishda

berilgan  $\int_{L} (xy-1)dx + x^2ydy \text{ egri chiziqli integralni hisoblang.}$ 

Chizmasini chizing.

- 634. L: y=2x to 'g'ri chiziqning O(0;0) nuqtasidan A(1;2) nuqtasigacha bo'lgan kesmasi bo'ylab berilgan  $\int_{L} y(x-y)dx + xdy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini L chizing.
- 635. L:  $y=2x^2$  parabolaning O(0;0) nuqtasidan A(1;2) nuqtasigacha boʻlgan yoyi boʻylab berilgan  $\int_L y(x-y)dx + xdy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.

636. L: y<sup>2</sup>=4x parabolaning O(0;0) nuqtadan A(1;2) nuqtasigacha

bo'lgan yoyi bo'ylab berilgan  $\int_{L} y(x-y)dx + xdy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.

- 637. L: y-2x=2 toʻgʻri chiziqning A(-1;0) nuqtasidan B(0;2) nuqtasigacha boʻlgan kesmasi boʻylab berilgan  $\int\limits_{L} 2x dx (x+2y) dy \qquad \text{egri chiziqli integralni hisoblang.}$  Chizmasini chizing.
- 638. L: x=2-y to 'g'ri chiziqning B(0;2) nuqtasidan S(2;0) nuqtasigacha bo'lgan kesmasi bo'ylab berilgan  $\int 2x dx (x + 2y) dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini L chizing.
- 639. L: u=0 toʻgʻri chiziqning C(2;0) nuqtasidan A(-1;0) nuqtasigacha boʻlgan kesmasi boʻylab berilgan  $\int_{L} 2x dx (x+2y) dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini L chizing.

640. L :  $y=x^2$  parabolaning A(-3;9) nuqtasidan O(0;0) nuqtasigacha boʻlgan yoyi boʻylab berilgan  $\int_L 2x(y-1)dx + x^2dy$  egri chiziqli integralni hisoblang. Chizmasini chizing.

# 4-§. TO'RTINCHI YOZMA ISH TOPSHIRIQLARI

## Kompleks oʻzgaruvchili funksiyalar

(641-660) Kompleks ifodaning qiymatini hisoblang.

2. (661-680) Berilgan kompleks o'zgaruvchili W=f(Z), (Z=X+Yi) funksiyani W=U(X,Y)+iV(X,Y) ko'rinishda yozing va uning analitikligini tekshiring. Agar W=f(Z) funksiya analitik bo'lsa, uning berilgan Z nuqtada hosilasini toping.

661. 
$$W=(iZ)^3$$
;

$$Z_0 = -1 + i$$
.

$$Z_0 = 1$$
.

$$663. \text{ W=e}^{-z^2}$$
;

$$Z_0 = i$$
.

$$-1-2z$$
 664. W=e ;

$$Z_0 = \frac{\pi \cdot i}{3}$$
.

$$Z_0 = -i$$
.

$$666. W \doteq e \qquad ;$$

$$Z_0 = \frac{\pi}{6}$$
.

667. W= 
$$2Z^{2}$$
 –iZ;

$$Z_0 = 1 - i$$
.

668. W=e 
$$i \cdot z^2$$
;

$$Z_0 = \frac{\sqrt{\pi \cdot i}}{2}.$$

669. W= 
$$Z^{3} + Z^{2} + i;$$

$$Z_0 = \frac{2 \cdot i}{3}$$
.

$$Z_0 = -1 + i\pi$$
.

671. 
$$W = \frac{1}{z}$$
;

$$Z_0 = 1 + i$$
.

672. W= 
$$Z^3$$
+ Z-I;

$$Z_0 = 1 + i$$
.

673. 
$$W = Z^2 - Z$$
;  
674.  $W = Z^3$ ;

$$Z_0 = 1 - i$$
.  
 $Z_0 = 1 + 2i$ .

675. W= 
$$e^z$$
:

$$Z_0 = \frac{\pi \cdot i}{2}$$
.

676. 
$$W = \frac{1}{z}$$
;

$$Z_0 = 3-2i$$
.

677. 
$$W=Z^3$$
;  $Z_0 = 1-i$ .  
678.  $W=Z^2+Z-1$ ;  $Z_0 = 1$ .  
679.  $W=Z^2+1$ ;  $Z_0 = 2-i$ .  
680.  $W=Z^2+I$ ;  $Z_0 = i$ .

3. (681-700) Berilgan f(z) funksiyani Z<sub>0</sub> nuqta atrofida

Loran qatoriga yoying va uning yaqinlashish sohasini toping:

$$681. \ f(z) = \frac{1}{3z-5}; \ Z_0 = \frac{5}{3}.$$

$$682. \ f(z) = \sin \frac{z}{1-z}; \ Z_0 = 1.$$

$$683. \ f(z) = e^{\frac{z}{z}}; \ Z_0 = 0.$$

$$684. \ f(z) = e^{\frac{z}{z}}; \ Z_0 = 1.$$

$$685. \ f(z) = \frac{1}{(z^2+1)^2}; \ Z_0 = i.$$

$$686. \ f(z) = Ln \frac{z-1}{z-2}; \ Z_0 = 1.$$

$$687. \ f(z) = \frac{z}{z-1}; \ Z_0 = 1.$$

$$688. \ f(z) = \frac{1}{z(z-1)}, \ Z_0 = 0.$$

$$689. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

$$690. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

$$690. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

$$690. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

$$690. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

$$690. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

$$690. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

$$690. \ f(z) = \frac{z}{1+z^2}; \ Z_0 = 0.$$

4. (701-720) Berilgan integralni hisoblang.

701. I= 
$$\int_{\Gamma} (x^2 + i \cdot y^2) dz$$
, bu erda G:  $Z_0 = 1 + i$  nuqta bilan

Z<sub>1</sub>=2+3i nuqtani tutashtiruvchi tug'ri chiziq.

702. I= 
$$\oint_{|z|=2} \frac{e^z dz}{z^2 - 1}$$
.

703. I= 
$$\int_{\Gamma} (1 + i - z \cdot \overline{z}) dz$$
, bu erda  $\Gamma$ :  $y = x^2$  parabolaning

 $z_0 = 0$  va  $z_i = 1 + i$  nuqtalar oraligʻidagi yoyi.

704. I= 
$$\oint_{|z-3|=6} \frac{zdz}{(z-2)^2(z+1)}.$$

705. I= 
$$\oint_{|z|=3} \frac{e^z \cos z dz}{z^2 + 2z}$$
.

706. I= 
$$\int_{\Gamma} (z\overline{z} - \overline{z}^2) dz$$
, bu erda  $\Gamma$ :  $|z| = 1$ ,  $(-\pi \le \arg z \le 0)$ .

706. I= 
$$\int_{\Gamma}^{|z|=3} (z\overline{z} - \overline{z}^2) dz$$
, bu erda  $\Gamma$ :  $|z|=1$ ,  $(-\pi \le \arg z \le 0)$ .  
707. I= 
$$\int_{\Gamma} e^{|z|^2} \operatorname{Im} z dz$$
, bu erda  $\Gamma$ :  $z_0 = 0$  va  $z_1 = 1 + i$ 

nuqtalarni tutashtiruvchi toʻgʻri chiziq.

708. 
$$I = \oint_{|z-1|=1} \frac{\sin(\pi z)dz}{(z^2-1)^2}$$
.

709. I= 
$$\oint_{|z|=2} \frac{\sin z \cdot \sin(z-1) dz}{z^2 + z}.$$

$$. 710. I = \oint_{|z|=3} \frac{z^2 dz}{z - 2z}.$$

711. 
$$T = \int_{\Gamma} \frac{e^z}{(z^2 + 9)(z - \frac{1}{2})} dz$$
, bu yerda  $\Gamma$ :  $x^2 + y^2 = 2x + 2y + 4$ .

712. I= 
$$\oint_{\left|z-\frac{1}{2}\right|=1} \frac{\cos 2z dz}{(z-1)(z^2-1)}.$$

713. I= 
$$\int_{|z|=4} \frac{e^{2z}}{z^2+9} dz.$$

714. I= 
$$\int_{|z+5i|=2} \frac{e^{z^2+5z+6}}{(z^2+16)(z+4i)} dz.$$

715. I= 
$$\int_{|z-2|=2} \frac{\cos z}{(z-3)(z^2-9)} dz.$$

716. I= 
$$\int_{|z-i|=2} \frac{e^{\sin(2z^2+5)}}{(z^2+4)(z-2i)} dz.$$

717. I= 
$$\int_{|z-1|=2}^{1} \frac{\sin(e^{2z+3})}{(z^2-4)(z-2)} dz.$$

718. I= 
$$\int_{|z-8|=3} \frac{e^{z^3+4z}}{(z^2-49)(z-7)} dz.$$

719. I= 
$$\int_{|z+2|=2} \frac{3z^2 - 4z + 3}{(z^2 - 9)(z + 3)} dz.$$

720. I= 
$$\int_{|z|=4}^{1} \frac{\sin(iz)}{z^2 - 4z + 3} dz.$$

#### Ehtimollar nazariyasi va matematik statistika

5.(721-740) Berilgan hodisalarning ehtimolini toping:

721. Talaba dasturdagi 60 savoldan 45 tasini biladi. Har bir imtihon bileti uchta savoldan tashkil topgan. Quyidagi hodisalarning ehtimolim toping:

Talaba tushgan biletning:

- a) barcha uchta savolini biladi;
- b) faqat ikkita savolini biladi;
- v) faqat bitta savolini biladi.
- 722. Ikkita yashikning birida 5ta oq va ikkinchisida 10 ta qora shar bor. Birinchi yashikdan ikkinchisiga tavakkaliga bir shar olindi, soʻngra ikkinchi yashikdan tavakkaliga bir shar olindi. Olingan shar qora boʻlishligi ehtimolini toping.
- 723. Uchta mergan bir hil va bogʻliqsiz sharoitda bitta moʻljalga qarab bir martadan oʻq uzishdi. Birinchi merganning moʻljalga oʻq tekkizish ehttimoli 0,9 ga, ikkinchisiniki 0,8 ga, uchinchisiniki esa, 0,7 ga teng. Quyidagi xodisalarning ehtimolini toping:
  - a) faqat bir mergan moʻljalga oʻq tekkizdi;
  - b) faqat ikkita mergan moʻljalga oʻq tekkizdi;
  - v) uchta mergan ham moʻljalga oʻq tekkizdi.
- 724. Bir hil va bogʻliqsiz tajribalarning har birida hodisaning roʻy berish ehtimoli 0,8 ga teng. 1600 tajribada hodisa 1200 marta roʻy berish ehtimolini toping.
- 725. Avariya roʻy berishini bildirish uchun bir-biridan bogʻliq boʻlmagan holda ishlovchi uchta qurilma oʻrnatilgan. Avariya vaqtida birinchi qurilma ishga tushishining ehtimoli 0,9 ga, ikkinchi qurilma ishga tushishining ehtimoli 0,95ga va uchinchisining ehtimoli 0,85 ga teng. Quyidagi hodisalarning ehtimoli topilsin: avariya vaqtida:
  - a) faqat bitta qurilma ishga tushishi.
  - b) faqat ikkita qurilma ishga tushishi.
  - v) barcha qurilmalar ishga tushishi.
- 726. Bir xil va bogʻliqsiz tajribalarning har birida hodisaning roʻy berish ehtimoli 0,02 ga teng. 150 ta tajriba oʻtkazilganda hodisa 5 marta roʻy berish ehtimolini toping.
- 727. 1000 dona tovarda 10 ta yaroqsiz tovar uchraydi. Shu 1000 dona tovardan tavakkaliga 50 dona olinganda ularning rosa 3 donasi yaroqsiz boʻlishligi ehtimolini toping.
- 728. Bir xil va bogʻliqsiz tajribalarning xar birida hodisaning roʻy berish ehtimoli 0,8 ga teng. 125 ta tajriba oʻtkazilganda

hodisa 75 dan kam bo'lmagan va 90 dan ko'p bo'lmagan marta ro'y berish ehtimolini toping.

- 729. Uchta dastgohda bir xil va bogʻliqsiz sharoitda bir turli detal tayyorlanadi. Birinchi dastgohda 10%, ikkinchisida 30% va uchinchisida 60% detal tayyorlanadi. Har bir detalning yaroqli boʻlib tayyorlanish ehtimoli: birinchi dastgohda 0,7 ga, ikkinchisida 0,8 ga va uchinchisida 0,9 ga teng. Barcha tayyorlangan detallardan tavakkaliga olingan detalning yaroqli boʻlishi ehtimolini toping.
- 730. Aka-uka har biri 12 kishidan iborat ikkita sport komandasiga qatnashadilar. Ikki yashikda 1 dan 12 gacha nomerlangan 12 ta bilet bor. Har bir komanda a'zolari tavakkaliga bittadan biletni aniq bir yashikdan olishadi. Olingan bilet yashik qaytarilmaydi. Ikkala aka-ukaning 6- nomerli bilet olishligi ehtimoli topilsin.
- 731. Uchta quroldan bir vaqtda moʻljalga qarab oʻq uzishdi. Bir otishda moʻljalga tekkizish ehtimoli birinchi qurol uchun 0,8 ga, ikkinchisiga 0,7 ga va uchinchisiga esa, 0,9 ga teng. Quyidagi hodisalarning ehtimolini toping:

a) faqat bir o'qning mo'ljalga tegishi;

- b) faqat ikkita oʻqning moʻljalga tegishi;
   v) barcha uchta oʻqning moʻljalga tegishi;
- g) hech bo'lmaganda bir o'qning mo'ljalga tegishi.
- 732. Uch mergan bir vaqtda moʻljalga oʻq uzishdi. Moʻljalga oʻq tekkizish ehtimoli birinchi mergan uchun 0,7 ga, ikkinchisiga 0,8 ga, uchinchisiga esa 0,9 ga teng. Quyidagi hodisalarning ehtimolini toping:
  - a) faqat bir mergan moʻljalga oʻq tekkizishi;
  - b) faqat ikki mergan moʻljalga oʻq tekkizishi;
  - v) barcha uchta mergan moʻljalga oʻq tekkizishi;
  - g) hech bo'lmaganda bitta mergan mo'ljalga o'q tekkizishi.
- 733. Talaba dasturning 60 ta savolidan 50 tasini biladi. Imtihon bileti 3 ta savoldan iborat. Quyidagi hodisalarning ehtimolini toping: Talaba:
  - a) faqat ikkita savolni biladi;
  - b) uchta savolni biladi;
  - v) hech bo'lmaganda bitta savolni biladi.

- 734. Har biri 10 sportchidan iborat ikki komanda musobaqa qatnashchilariga nomer berish uchun qurra tashlashmoqda. Ikki aka-uka turli komandalarning a'zosidirlar. Aka-ukaning ikkalasi ham musobaqada 5- nomer bilan qatnashish ehtimolini toping.
- 735. Ikki mergan moʻljalga bittadan oʻq uzishdi. Har bir merganning moʻljalga oʻq tekkizish ehtimoli 0,8 ga teng. Quyidagi hodisalarning ehtimolini toping:

a) ikkala mergan moʻljalga oʻq tekkizishdi;

- b) ikkala mergan moʻljalga oʻq tekkizishmadi;
- v) hech bo'lmaganda bir mergan mo'ljalga o'q tekkizdi.
- 736. Ikki oʻq otishda hech boʻlmaganda bir marta moʻljalga oʻq tekkizish ehtimoli 0,96 ga teng. Toʻrt marta oʻq otishda uch marta moʻljalga oʻq tekkizish ehtimolini toping.
- 737. Nashriyot ikkita aloqa bo'limiga gazetalar yuboradi. O'z vaqtida gazeta etib borishi ehtimoli har bir aloqa bo'limi uchun 0,9 ga teng. Quyidagi hodisalarning ehtimolini toping:

a) ikkala aloqa boʻlimiga oʻz vaqtida gazeta etib borishi;

- b) faqat bir aloqa bo'limiga o'z vaqtida gazeta etib borishi; v) hech bo'lmaganda bitta aloqa bo'limiga o'z vaqtida gazeta
- etib borishi.

  738. Ikkita yashikning har birida 2 ta qora va 8 ta oq shar bor. Birinchi yashikdan tavakkaliga bir shar olinib, ikkinchi

yashikka solindi. Soʻngra ikkinchi yashikdan bir shar olindi. Ikkinchi yashikdan olingan shar oq boʻlishligining ehtimolini toping.

1 0

- 739. Ikkita harf teruvchilar bir xil hajmda harf terdilar. Birinchi harf teruvchi xatoga yoʻl qoʻyishining ehtimoli 0,051 ga teng, ikkinchisi xatoga yoʻl qoʻyishining ehtimoli 0,1 ga teng. Terilgan harflar tekshirilganda xato topishdi. Bu xatoga birinchi harf teruvchi yoʻl qoʻyganligining ehtimolini toping.
- 740. Bogʻliqsiz tajribalarning har birida hodisaning roʻy berishi ehtimoli 0,8 ga teng. 100 ta tajriba oʻtkazilganda hodisaning 70 dan kam boʻlmagan va 80 dan ortiq boʻlmagan marta roʻy berishligining ehtimolini toping.
- 6. (741-760) Diskret tasodifiy miqdor X faqat ikkita  $x_1$  'a  $x_2$  qiymat qabul qiladi va  $x_1 < x_2$ . X ning  $x_1$  qiymatini qabul qilish

ehtimoli  $p_1$  ma'lum, matematik kutilmasi M(X) va dispersiyasi D(X) ma'lum. Bu tasodifiy miqdorning taqsimot qonunini toping.

Nο	P	M(X)	D(X)	Nº	P.	M(X)	D(X)
741	0,1	1,9	0.09	751	0,2	5,8	0,16
742	0,2	2,8	0,16	752	0,3	. 6,7	0,21
743	0,3	3,7	0,21	753	0,4	1,6	0,24
744	0,4	4,6	0,24	754	0,5	2,5	0,25
745	0,5	5,5	0,25	755	0,6	3,4	0,24
746	0,6	6,4	0,24	756	0,7	4,3	0,21
747	0,7	1,3	0,21	757	0,8	5,2	0,16
748	8,0	2,2	0,16	758	0,9	6,1	0,09
749	0,9	3,1	0,09	759	0,1	1,2	0,36
750	0,1	4,9	0,09	760	0,2	3,8	0,16

7. (761-780) X – tasodifiy miqdor oʻzining taqsimot funksiyasi F(x) bilan berilgan. Uning zichlik funksiyasi, matematik kutilmasi va dispersiyasi topilsin. Taqsimot va zichlik funksiyalarining grafigi chizilsin.

761. 
$$F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 0 \\ x^2 & agar & 0 < x \le 1 \\ 1 & agar & x > 1 \end{cases}$$
762. 
$$F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 1 \\ \frac{1}{10}(3x^2 + x - 4) & agar & 1 < x \le 2 \\ 1 & agar & x > 2 \end{cases}$$
763. 
$$F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le -0.2 \\ 5x + 1 & agar & -0.2 < x \le 0 \\ 1 & agar & x > 0 \end{cases}$$
764. 
$$F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le -\pi \\ \sqrt{2}\cos\frac{x}{2} & agar & -\pi < x \le \frac{\pi}{2} \\ 1 & agar & x > \frac{\pi}{2} \end{cases}$$

765. 
$$F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 0 \\ \frac{\sqrt{x}}{2} & agar & 0 < x \le 4 \\ 1 & agar & x > 4 \end{cases}$$

$$766. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 4 \\ Ln\frac{x}{2} & agar & 4 < x \le 4e \\ 1 & agar & x > 4e \end{cases}$$

$$767. F(x) = \begin{cases} 1 & 0 & agar & x \le 0 \\ \frac{1}{3}(2x^2 + x) & agar & 0 < x \le 1 \\ 1 & agar & x > 1 \end{cases}$$

$$768. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 0 \\ \frac{1}{2}(x^3 + x) & agar & 0 < x \le 1 \\ 1 & agar & x > 1 \end{cases}$$

$$769. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 0 \\ 3x^2 + 2x & agar & 0 < x \le \frac{1}{3} \\ 1 & agar & x > \frac{1}{3} \end{cases}$$

$$770. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 0 \\ 2\sin x & agar & 0 < x \le \frac{\pi}{6} \\ 1 & agar & x > \frac{\pi}{6} \end{cases}$$

$$771. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 2 \\ 1 & agar & x > 2 \end{cases}$$

772. 
$$F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le \frac{1}{3} \\ \frac{1}{5}(3x-1) & agar & \frac{1}{3} < x \le 2 \\ 1 & agar & x > 2 \end{cases}$$

$$773. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 0 \\ x^3 & agar & 0 < x \le 1 \\ 1 & agar & x > 1 \end{cases}$$

$$774. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le -1 \\ \sqrt{x+1} & agar & -1 < x \le 0 \\ 1 & agar & x > 0 \end{cases}$$

$$775. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 3 \\ Ln\frac{x}{3} & agar & 3 < x \le 3e \\ 1 & agar & x > 3e \end{cases}$$

$$776. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le \frac{3\pi}{4} \\ \cos 2x & agar & \frac{3\pi}{4} < x \le \pi \\ 1 & agar & x > \pi \end{cases}$$

$$777. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le -1 \\ x^2 & agar & -1 < x \le 1 \\ 1 & agar & x > 1 \end{cases}$$

$$778. F(x) = \begin{cases} 0 & agar & x \le 0 \\ \frac{x^2}{9} & agar & 0 < x \le 3 \\ 1 & agar & x > 3 \end{cases}$$

779. 
$$F(x) = \begin{cases} 0 & agar \quad x \le 0 \\ \frac{1}{4}(x^3 - 2x) & agar \quad 0 < x \le 2 \\ 1 & agar \quad x > 2 \end{cases}$$

$$780. F(x) = \begin{cases} 0 & agar \quad x \le 2 \\ \frac{1}{2}(x^2 - 3x) & agar \quad 2 < x \le 3 \\ 1 & agar \quad x > 3 \end{cases}$$

8. (781-800) Normal taqsimlangan X- tasodifiy miqdorning matematik kutilmasi a va oʻrtacha kvadratik chetlashishi  $\sigma$ -lar berilgan. Bu tasodifiy miqdorning berilgan  $(\alpha;\beta)$  intervalga tushishligining ehtimolini toping:

. No	а	σ	α	β	N₂	а	σ	α	β
781	2	6	4	9	791	12	4	7	18
782	3	2	3	10	792	13	5	9	18
783	4	2	2	10	793	14	9	11	17
784	5	4	5	9	794	15	8	9	21
785	6	2	4	12	795	16	6	12	9
786	7	2	3	10	796	17	11	9	20
787	8	5	3	15	797	18	6	10	22
788	9	6	5	14	798	19	7	11	23
789	10	4	2	13	799	20	7	13	24
790	11	5	7	17	800	21	9	9	15

9. (801-820) Tanlanma o'rtacha qiymati  $\overline{x}$  ga, tanlanma hajmi n ga va o'rtacha kvadratik chetlashishi  $\sigma$  ga teng bo'lgan normal taqsimotning matematik kutilmasi a ning bahosi uchun 0,95 ishonchlilik bilan ishonch intervalini toping:

№	$\bar{x}$	n	σ	Nº	$\bar{x}$	n	σ
801	74,69	25	2,5	811	74,79	225	7,5
802	74,70	36	3	812	74,80	256	8
803	74,71	49	3,5	813	74,81	289	8,5
804	74,72	64	4	814	74,82	324	9
805	74,73	81	4,5	815	74,83	381	9,5
806	74,74	100	5	816	74,84	400	10
807	74,75	121	5,5	817	74,85	441	10,5
808	74,76	144	6 .	818	74,86	484	11
809	74,77	169	6,5	819	74,87	529	11,5
810	74,78	196	7	820	74,88	576	12

#### **ADABIYOTLAR**

- 1) Piskunov I.S. Differensialnoye i integralnoye ischisleniye. M., Nauka.1984g.1-2 t.
- 2) Bermant A.F. Kratkiy kurs matematicheskogo analiza. Dlya vtuzov. M. Nauka.1985 g.
- 3) Berman G.N. Sbornik zadach po kursu matematicheskogo analiza. M., Nauka. 1985 g.
- 4) Ignatyeva A.V. i drugie. Kurs visshey matematiki. M., «Visshaya shkola» 1968 g.
- 5) Kudryavsev V.A. i drugie. Kratkiy kurs visshey matematiki. M.,1962 g.
- 6) Pod redaksiey Yefimova A.V., Demidovicha B.P. Sbornik zadach po matematike dlya vtuzov. M., Nauka. 1-4 t.
- 7) Lixoletov I.I., Maskevich I.P. Rukovodstvo k resheniyu zadach po visshey matematike, teorii veroyatnostey i matematicheskoy statistike. Minsk., «Visheyshaya shkola» 1969 g.
  - 8) Mishkis A.D. Leksii po visshey matematike. M., Nauka. 1973 g.
- 9) Gmurman V.E. Teoriya veroyatnostey i matematicheskaya statistika. M., 1972 g.
- 10) V. E. Gmurman. Ehtimollar nazariyasi va matematik statistikadan masalalar yechishga doir qo'llanmalar. T., "O'qituvchi". 1980 y.
- 11) Azlarov T.A., Mansurov X. Matematik analiz. T., "O'qituvchi". 1-2-3-jild. 1989 y.
- 12) Danko P.S., Popov A.G., Kojevnikova T.YA. Visshaya matematika v uprajneniyax i zadachax. M. Visshaya shkola. 1985 g. 1-2 ch.
- 13) Soatov YO. U. Oliy matematika. "O'qituvchi". 1994. 1-2 qism.
- 14) Latipov X.R., Tojiev Sh. Analitik geometriya va chiziqli algebra. T., «Oʻzbekiston». 1995 y.
- 15) Latipov X.R., Nosirov F.U., Tojiev Sh.I. Analitik geometriya va chiziqli algebradan masalalar yechish bo'yicha qo'llannıa. «Fan». 1998 y.

#### Yozma ish variantlari

Nº						Birinc	hi vozn	na ich		-		
var						Dilinic	ui yozu	1311				
1	1	21	41	61	81	101	121	141	161	181	201	221
2	2	22	42	62	82	102	122	142	162	182	202	222
3	3	23	43	63	83	103	123	143	163	183	203	223
4	4	24	44	64	84	104	124	144	164	184	204	224
5	5	25	45	65	85	105	125	145	165	185	205	225
6	6	26	46	66	86	106	126	146	166	186	206	226
7	7	27	47	67	87	107	127	147	167	187	207	227
8	8	28	48	68	88	108	128	148	168	188	208	228
9	9	29	49	69	89	109	129	149	169	189	209	229
10	10	30	50	70	90	110	130	150	170	190	210	230
11	11	31	51	71	91	111	131	151	171	191	211	231
12	12	32	52	72	92	112	132	152	172	192	212	232
13	13	33	53	73	93	113	133	153	173	193	213	233
14	14	34	54	74	94	114	134	154	174	194	214	234
15	15	35	55	75	95	115	135	155	175	195	215	235
16	16	36	56	76	96	116	136	156	176	196	216	236
17	17	37	57	77	97	117	137	157	177	197	217	237
18	18	38	58	78	98	118	138	158	178	198	218	238
19	19	39	59	79	99	119	139	159	179	199	219	239
20	20	40	60	80	100	120	140	160	180	200	220	240

Nº var.	Ikkinchi yozma ish											
1	241	261	281	301	321	341	361	381	401	421		
2	242	262	282	302	322	342	362	382	402	422		
3	243	263	283	303	323	343	363	383	403	423		
4	244	264	284	304	324	344	364	384	404	424		
5	245	265	285	305	325	345	365	385	405	425		
6	246	266	286	306	326	346	366	386	406	426		
7	247	267	287	307	327	347	367	387	407	427		
8	248	268	288	308	328	348	368	388	408	428		
9	249	269	289	309	329	349	369	389	409	429		
10	250	270	290	310	330	350	370	390	410	430		
11	251	271	291	311	331	351	371	391	411	431		
12	252	272	292	312	332	352	372	392	412	432		
13	253	273	293	313	333	353	373	393	413	433		
14	254	274	294	314	334	354	374	394	414	434		
15	255	275	295	315	335	355	375	395	415	435		
16	256	276	296	316	336	356	376	396	416	436		
17	257	277	297	317	337	357	377	397	417	437		
18	258	278	298	318	338	358	378	398	418	438		
19	259	279	299	319	339	359	379	399	419	439		
20	260	280	300	320	340	360	380	400	420	440		

Nº		· · · · · · · · · · · · · · · · · · ·	-	Uch	inchi y	ozma	ish			
var.		1	1		<del></del>	ı		1		
1	441	461	481	501	521	541	561	581	601	621
2	442	462	482	502	522	542	562	582	602	622
3	443	463	483	503	523	543	563	583	603	623
4	444	464	484	504	524	544	564	584	604	624
5	445	465	485	505	525	545	565	585	605	625
6	446	466	486	506	526	546	566	586	606	626
7	447	467	487	507	527	547	567	587	607	627
8	448	468	488	508	528	548	568	588	608	628
9	449	469	489	509	529	549	569	589	609	629
10	450	470	490	510	530	550	570	590	610	630
11	451	471	491	511	531	551	571	591	611	631
12	452	472	492	512	532	552	572	592	612	632
13	453	473	. 493	513	533	553	573	593	613	633
14	454	474	494	514	534	554	574	594	614	634
15	455	475	495	515	535	555	575	595	615	635
16	456	476	496	516	536	556	576	596	616	636
17	457	477	497	517	537	557	577	597	617	637
18	458	478	<b>49</b> 8	518	538	558	578	598	618	638
19	459	479	499	519	539	559	579	599	619	639
20	460	480	500	520	540	560	580	600	620	640

Nº var.	To'rtinchi yozma ish										
1	641	661	681	701	721	741	761	781	801		
2	642	662	682	702	722	742	762	782	802		
3	643	663	683	703	723	743	763	783	803		
4	644	664	684	704	724	744	764	784	804		
5	645	665	685	705	725	745	765	785	805		
6	646	666	686	706	726	746	766	786	806		
7	647	667	687	707	727	747	767	787	807		
8	648	668	688	708	728	748	768	788	808		
9	649	669	689	709	729	749	769	789	809		
10	650	670	690	710	730	750	770	790	810		
11	651	671	691	711	731	751	771	791	811		
12	652	672	692	712	732	752	772	792	812		
13	653	673	693	713	733	753	773	793	813		
14	654	674	694	714	734	754	774	794	814		
15	655	675	695	715	735	755	775	795	815		
16	656	676	696	716	736	756	776	796	816		
17	657	677	697	717	737	757	777	797	817		
18	658	678	698	718	738	758	778	798	818		
19	659	679	699	719	739	759	779	799	819		
20	660	680	700	720	740	760	780	800	820		

# H. R. LATIPOV, R. R. ABZALIMOV, I. K. URAZBAYEVA

# **OLIY MATEMATIKA**

Toshkent - "Aloqachi" - 2005

Muharrir M. Mirkomilov
Tex. muharrir A. Moydinov
Musahhih Q. Avezbayev

Bosishga ruxsat etildi 10.12.05. Bichimi 60×841/16. Nashr tabogʻi 11,25. Adadi 1000. Buyurtma №107. "Aloqachi" nashriyoti, 700000, Toshkent shahri, A. Temur koʻchasi, 108-uy. Shartnoma №25-05.

«Aloqachi» nashriyot matbaa markazining bosmaxonasida chop etildi.